

De Stemming 2023

Onderzoek in opdracht van VRT en De Standaard

Stefaan Walgrave (UA)

Jonas Lefevere (VUB)

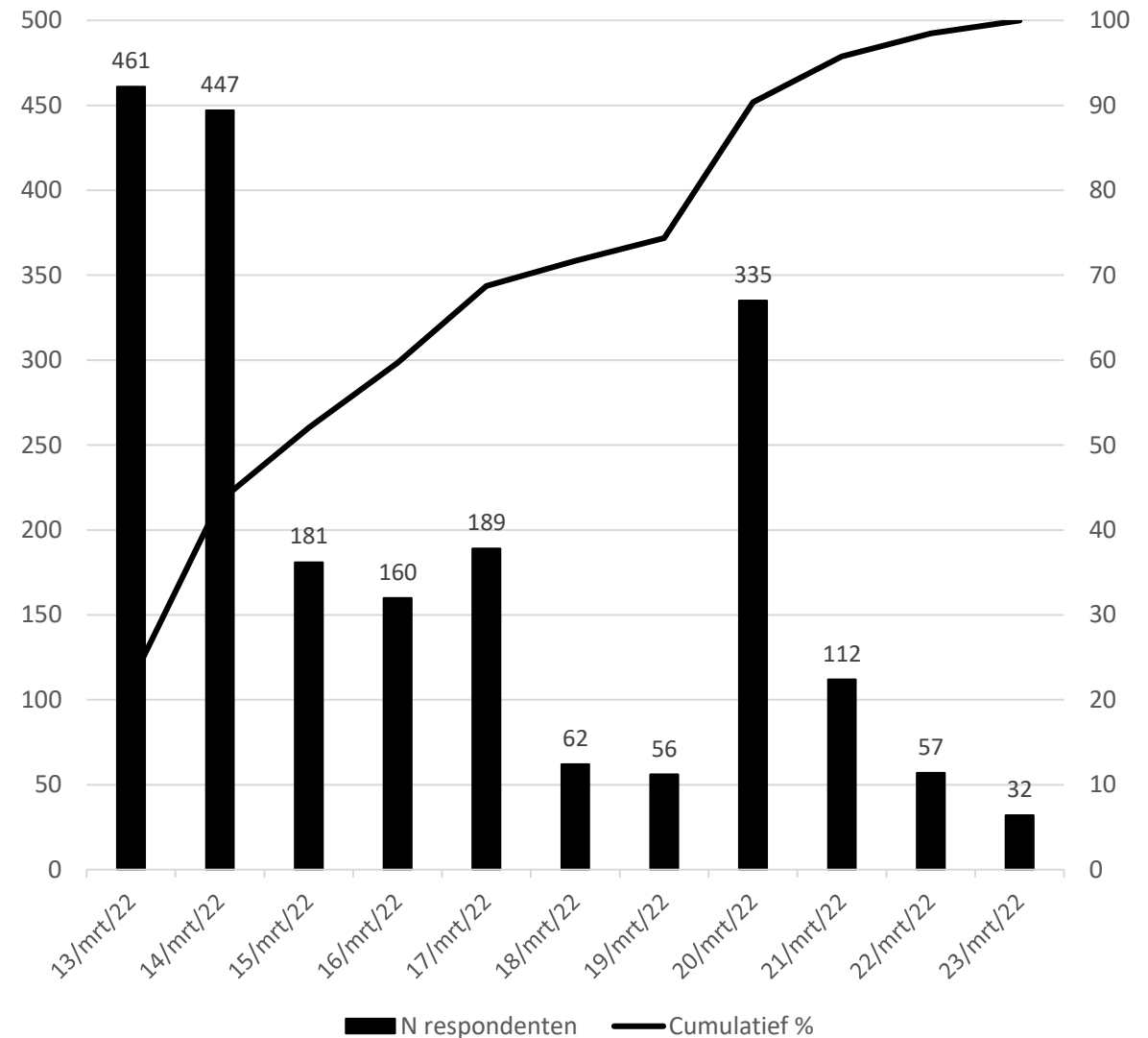
0. Methode

Onderzoeksopzet

- Cross-sectionele online bevraging bij nieuwe steekproef stemgerechtigde inwoners Vlaams gewest (N=2.092).
- Kantar stond in voor het rekruteren van respondenten, UA/VUB stonden in voor ontwerp vragenlijst, kwaliteitscontrole van de data, cleaning van de data, analyse en rapportering. Beide partners volgden samen veldwerk op.
- Representativiteit
 - Geen totaal willekeurige (random) steekproef (onmogelijk online). Respondenten uit bestaand panel van Kantar (*Topix*) en andere panels (Profacts) werden aangeschreven met de vraag om deel te nemen.
 - Quota steekproef, waarbij beoogd wordt een steekproef te bekomen die gelijkaardig is aan de Vlaamse stemgerechtigde bevolking voor wat betreft leeftijd (vier categorieën), opleiding, geslacht, en provincie.
 - Responsgraad is niet te bepalen, want externe panels geven geen informatie over respons. Maar responsgraad zegt niet veel in vergelijking met willekeurige steekproef, want gerekruteerd uit panel – dus het gaat niet om een probabiliteitssteekproef.

Veldwerk (1)

- Veldwerk: 13 maart 2023 tot en met 23 maart 2023 (zie grafiek)
- Politieke context
 - Oorlog in Oekraïne nog steeds bezig (maar minder prominent)
 - Energieprijzen sterk afgevlakt
 - Bevraging werd voorafgegaan door lange stikstofcrisis in de Vlaamse regering, die net een stikstofakkoord had bereikt (11 maart 2022)
 - Federale regering net akkoord over migratie bereikt (9 maart 2023)
 - Het 'schandaal' (of minstens de commotie) rond de 'speciale vergoedingen' van ex-voorzitters van De Kamer was nog aan de volle gang

Veldwerk (2)

- Kwaliteit antwoorden werd gemonitord op verschillende manieren:
 - Respondenten met invultijd van minder dan 5 minuten werden geweerd uit de steekproef
 - Antwoorden van respondenten werden nagekeken op *straightlining* (in vragenbatterij telkens identiek antwoord geven of oplopend/aflopend patroon)
 - Respondenten die nonsensicale antwoorden gaven op open vragen (belangrijkste probleem, door politicus vertegenwoordigd voelen) werden verwijderd

Steekproef (1)

- Steekproef bevraging: N=2.092 vulden volledige vragenlijst in, N=1.921 gebruikt in analyses wegens non-respons op vraag over stemgedrag 2019, die wordt gebruikt om te herwegen
- Noteer dat we soms zullen vergelijken met de resultaten van De Stemming in 2020 (N=1.857), 2021 (N=1.908), en 2022 (N=1,884) en dat we daarvoor dezelfde herweging gebruiken

Steekproef (2)

- Onderstaande tabellen geven ruwe steekproefverdelingen weer, samen met het target voor de herweging
- Wat de herweging naar stemgedrag betreft, zien we dat in de ruwe steekproef er vooral veel te weinig 'niet-stemmers' zitten, en wat te veel N-VA- en VB-kiezers. Voor de andere partijen zit de ruwe steekproef er dicht bij (met name sterkte van 2019). Dat houdt de grootte van de herweging binnen de perken.

Geslacht en opleiding (N=2,092)	% in steekproef	% in bevolking
Vrouw, lager opgeleid	8,9%	10,1%
Vrouw, middelbaar	24,0%	23,0%
Vrouw, hoger opgeleid	18,0%	17,4%
Man, lager opgeleid	8,3%	9,9%
Man, middelbaar	23,5%	22,5%
Man, hoger opgeleid	17,4%	17,1%

Leeftijd (N=2,092)	% in steekproef	% in bevolking
18 tot 29	16,4%	16,9%
30 tot 44	21,8%	23,5%
45 tot 64	34,7%	33,7%
65 en ouder	27,2%	25,9%

Provincie (N=2,092)	% in steekproef	% in bevolking
Antwerpen	30,2%	28,2%
Limburg	13,3%	13,2%
Oost-Vlaanderen	21,8%	23,0%
Vlaams Brabant	14,0%	17,5%
West-Vlaanderen	20,8%	18,1%

Stemgedrag 2019 (N=1,921)	% in steekproef	% in bevolking
CD&V	9.6%	11.8%
Groen	7.8%	8.2%
N-VA	24.5%	21.2%
Open VLD	9.9%	11.3%
PVDA	5.8%	4.7%
sp.a / VOORUIT	10.9%	9.0%
Vlaams Belang	20.0%	15.6%
Andere	0.9%	1.6%
Blanco / ongeldig gestemd	3.8%	4.1%
Niet gaan stemmen	3.5%	10.0%
Ik mocht (nog) niet stemmen	3.5%	2.4%

Invultijd en weging

- Mediane invultijd van de vragenlijst was 20 minuten, wat ook de beoogde lengte was.
- In alle analyses gebruiken we een proportioneel gewicht (*iterative proportional fitting*) dat de verdeling van de steekproef corrigeert zodat de verdeling in de steekproef gelijk wordt gesteld aan de verdeling in de populatie voor wat betreft leeftijd, opleiding, geslacht, provincie en stemgedrag 2019.
- Het maximale gewicht is 4,8, voor kiezers die aangaven niet te zijn gaan stemmen in 2019. Dit was ook bij de vorige edities van De Stemming de meest ondervertegenwoordigde groep. Deze groep wordt in de analyses vaak buiten beschouwing gelaten omdat de focus vaak ligt op de partij-electoraten. Bij de andere respondenten is de maximale herwegingsfactor 2,5.

Bijkomende achtergrondvariabelen

- Voor DS2023 hebben we er voor geopteerd om meer in te zetten op 'harde' achtergrondvariabelen om te kijken of ze een effect hebben hoe mensen over politiek denken en zich politiek gedragen (stemmen)
- Buiten leeftijd, geslacht, en opleiding die we al hadden in de vorige edities, nemen we nu ook mee:
 1. Gezinsinkomen (vorige jaren hadden we alleen 'subjectief inkomen')
 2. Woonplaats (verstedelijking)
 3. Buitenlandse achtergrond

Inkomen

- Dit is een moeilijke variabele, alleen al omdat veel mensen weigeren hun inkomen te geven in enquêtes. Bovendien zegt een inkomen vaak niet zo veel, als je geen informatie hebt over de samenstelling van het huishouden
- We gebruikten de vraag: *Kan u aangeven wat het gemiddelde netto maandinkomen van uw huishouden is, dus uit alle bronnen en na aftrek van belastingen en sociale premies/verplichte bijdragen?* Respondenten kregen dan 12 antwoordmogelijkheden waarvan de eerste 10 samenvallen met de bekende inkomensdecielen in ons land en nog twee extra categorieën voor het 95ste percentiel en het 99ste percentiel (de echt hoge inkomens). Het laagste deciel is 'minder dan €1.800' en het hoogste percentiel is 'meer dan €14,500'. Noteer dat deze vraag alleen gaat over het maandinkomen, niet over het eventuele *vermogen* van huishoudens
- We vroegen ook naar het aantal personen in het huishouden, en meer specifiek naar het aantal volwassenen (+18) en het aantal kinderen (-18)
- Met die informatie kunnen we het zogenaamde 'gestandaardiseerde' inkomen berekenen. We gebruiken de CBS (Nederlands Centraal Bureau voor de Statistiek) equivalentiefactoren waarbij het totale inkomen gedeeld wordt door een factor die het aantal gezinsleden vat (met een verschillend gewicht van kinderen en volwassenen) ([link](#)). Die verdeling van gestandaardiseerde inkomens delen we dan op in drie grote groepen: de 25% met de laagste inkomens, de 50% met de middeninkomens, en de 25% met de hoogste inkomens
- In de analyses maken we dus gebruik van een variabele die 'lage', 'gemiddelde', en 'hoge' inkomenskwartielen onderscheidt. De scheidingswaarden worden eenvoudigweg berekend op basis van de kwartielen: de respondenten met de laagste 25% standaardinkomens komen in categorie 1, de 50% met de middelste twee kwartielen komen in categorie 2, en de respondenten met de hoogste 25% standaardinkomens komen in categorie 3

Woonplaats

- We vroegen aan respondenten om de postcode van hun hoofdverblijfplaats. Op basis daarvan bepalen we in welke van de zes clusters van gemeenten (zogenaamde 'Belfius typologie') de respondent woont ([link](#))
- Er worden zes clusters onderscheiden: (1) Woongemeenten (2) Landelijke gemeenten (3) Gemeenten met concentratie van economische activiteit (4) Verstedelijkte gemeenten (5) Grote en regionale steden (6) Kustgemeenten
- Waar relevant, splitsen we de resultaten uit naar de zes clusters om te kijken of de antwoorden systematisch variëren tussen clusters

Buitenlandse achtergrond

UPDATE

- Om de buitenlandse achtergrond van respondenten te bepalen vroegen we “*Bent u, of (minstens) één van uw ouders, geboren in het buitenland?*”. Indien een respondent hier ‘ja’ op antwoordde, dan werden opvolgvragen gesteld om te bepalen in welk land de respondent en zijn/haar ouders geboren zijn
- Van de 2.092 respondenten hadden 309 respondenten (14,8%) een buitenlandse achtergrond. Als we dit vergelijken met het aandeel in de populatie (inwoners van het Vlaams Gewest), zitten we in onze steekproef met een vergelijkbaar aantal voor 2022 (14,2% inwoners die zelf, of ouders hebben die, niet geboren zijn in België) ([link](#))
- Waar relevant splitsen we de respondenten met buitenlandse achtergrond uit, om te kijken of de cijfers significant verschillen met respondenten die geen buitenlandse achtergrond hebben. Echter, de groep respondenten met een buitenlandse achtergrond is heterogeen: wanneer we kijken naar de meest voorkomende landen van oorsprong, zien we dat bijvoorbeeld 22,7% van deze respondenten een Nederlandse achtergrond heeft (zelf of (één van) de ouders), 10,3% een Marokkaanse, 6,8% een Duitse, 5,5% een Turkse en 5,5% een Poolse achtergrond. In totaal werden 36 verschillende landen van oorsprong genoemd, die dan nog vaak in verschillende combinaties voorkomen (bvb. Zelf in België geboren, één Nederlandse en één Duitse ouder). Elk van deze subgroepen apart analyseren is onmogelijk, waardoor het moeilijk is eenduidige conclusies te trekken. Vandaar dat de meeste analyses in dit rapport het ‘effect’ van het hebben van een buitenlandse achtergrond *niet* meenemen; vaak hebben we het getest, maar het leverde meestal geen significant resultaat op

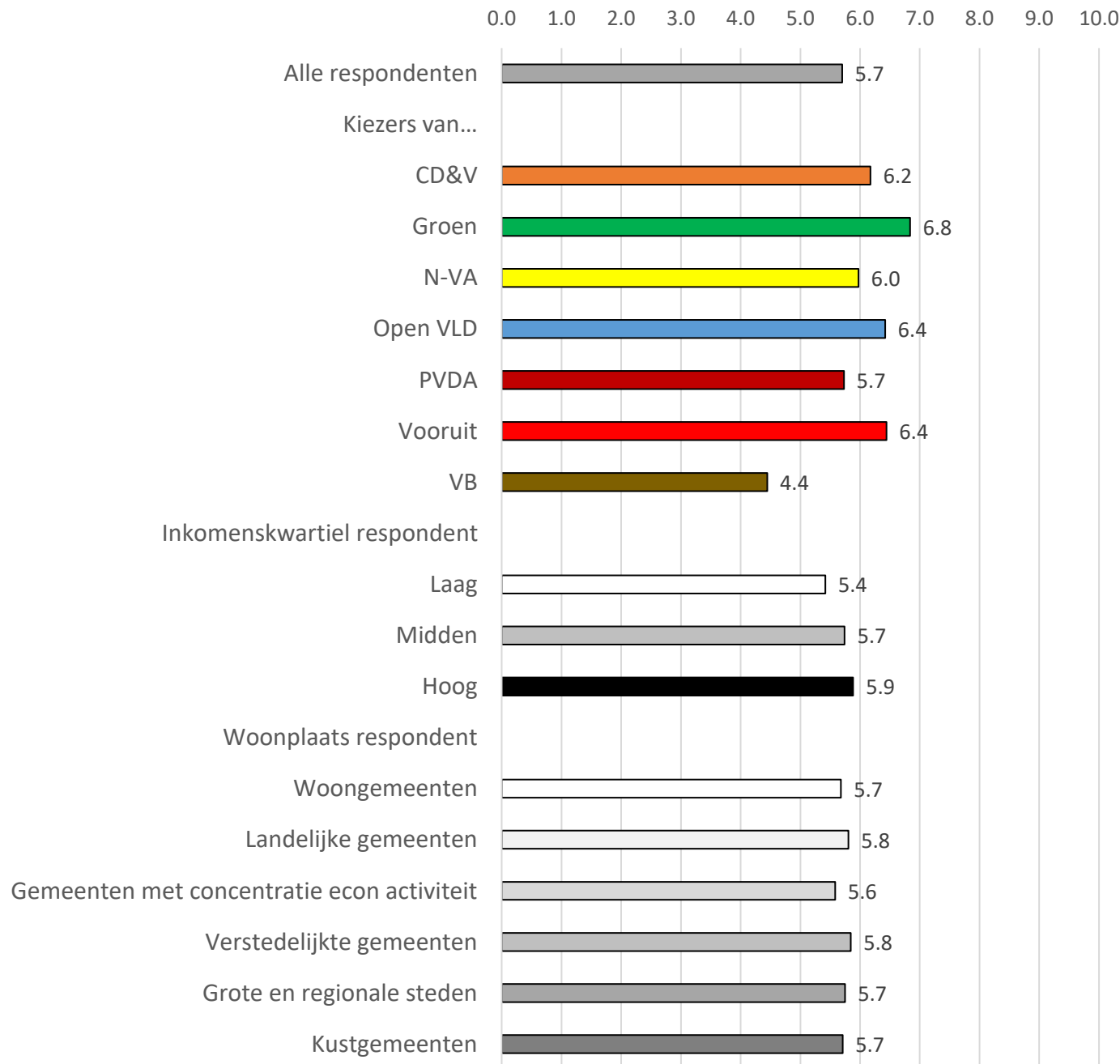
Structuur rapport

- De uitgebreide vragenlijst bevatte vragen over uiteenlopende thema's
- In dit rapport gaan we in op:
 1. Actualiteit: de stikstofcrisis
 2. Attitudes over politiek en beleid
 3. Links-rechts-plaatsing
 4. Belang van politieke thema's
 5. Issue ownership
 6. Dossier ongelijkheid/koopkracht/armoede
 7. Partijen in de media
 8. Eenheid of verdeeldheid van partijen en regeringen
 9. Cordon sanitaire
 10. Populariteit politici
 11. Polarisatie
 12. Kiesintenties ('de peiling')
 13. Kiezersprofielen en stemmotieven
 14. Belangrijkste/opvallende resultaten

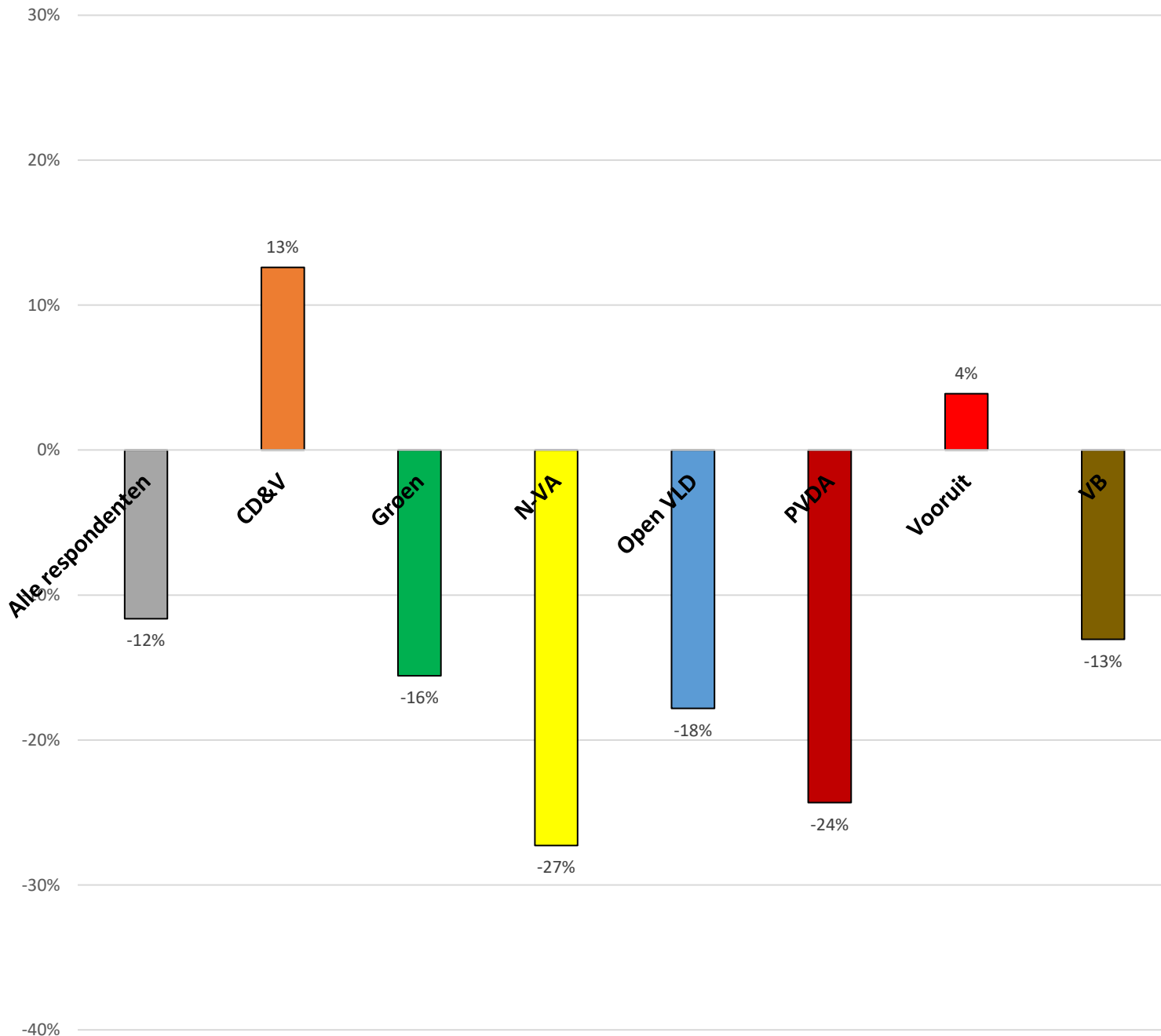
1. Actualiteit: de stikstofcrisis

Welk effect heeft stikstofcrisis gehad?

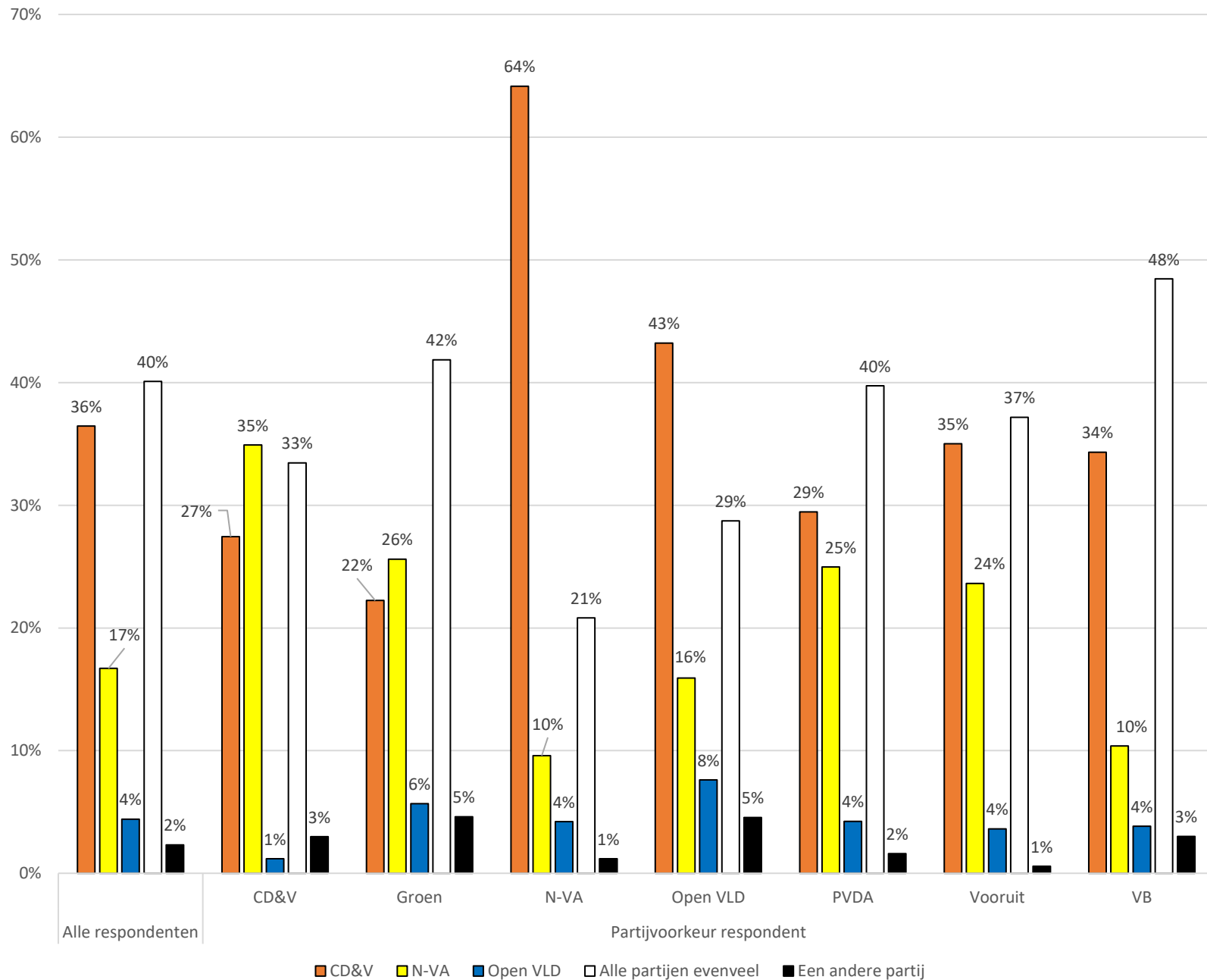
- Om te beginnen, omdat onze bevraging net na wellicht één van de grootste crisissen van de huidige Vlaams regering kwam—de wekenlange blokkade van het stikstofplan—hebben we in DS2023 een aantal vragen over de kwestie gesteld
- We vroegen naar het belang van stikstof als thema, naar de beoordeling van de stikstofblokkade in de regering en naar welke partij er verantwoordelijk voor was

- *Er is de laatste maanden veel te doen geweest om het stikstofbeleid. Binnen de Vlaamse regering leidde dat tot een crisis en een blokkade. In welke mate vindt u dat stikstof een belangrijke beleidskwestie is? (0=Helemaal onbelangrijk; 10=Heel belangrijk)*
- Ondanks de enorm grote media-aandacht voor de stikstofcrisis, is het niet iets waar kiezers zeggen veel om te geven. De gemiddelde score is 5,7 wat dicht bij het middelpunt van de schaal ligt (5=noch onbelangrijk, noch belangrijk). Verder zullen we ook zien dat bij de algemene vraag over het belang van thema's 'landbouw' nauwelijks genoemd wordt
- Qua electoraten is het frappant dat de kiezers van de twee kemphanen CD&V (6,2) en N-VA (6,0) net *minder* dan gemiddeld om stikstof gaven. Het is integendeel het electoraat van Groen (6,8) dat er het meest om gaf. Als Vlaams Belang zichzelf dan al uitroept tot de 'boerenpartij' van Vlaanderen, dan blijkt dat alvast niet uit het belang dat haar kiezers aan stikstof geven, dat is *veruit* het laagste van alle electoraten (4,4)
- Qua woonplaats gebeurt er helemaal niets. Het is niet zo dat respondenten uit plattelandsgemeenten (5,8) er meer om geven dan, bijvoorbeeld, respondenten uit grote steden (5,7)
- Al bij al lijkt het er op dat de stikstofcrisis een redelijk mineur probleem voor de kiezer was (of toch nadat het net was opgelost). Misschien waren mensen wel geboeid door de bokswedstrijd zelf (zie verder wanneer we de zichtbaarheid van de partijen bespreken), maar van het thema 'stikstof' zelf lagen ze (achteraf) niet wakker. Ook lijkt het er niet op dat het stikstofdossier tot een symbool van de tegenstelling tussen stad en platteland is uitgegroeid, want plattelandsbewoners gaven er niet significant meer om
- Vraag is of de twee vechtende partijen CD&V en N-VA er dan wel goed aan hebben gedaan om zich net op dit (kleine) dossier te profileren. Misschien hebben ze zich opgeworpen als vechtersbazen die voor hun standpunt opkomen, maar qua thema hebben ze er wellicht niet mee gescoord—natuurlijk zou het feit dat ze er net een akkoord over bereikten het belang op korte termijn sterk hebben kunnen doen webben. We missen een meting tijdens de blokkade zelf. Maar het punt is dat er weinig van is blijven hangen

- *Vindt u het terecht dat er over zo'n kwestie een blokkade in de Vlaamse regering ontstond? (1=Heel onterecht; 5=Heel terecht).* De grafiek toont per electoraat de aftrekking van het % terecht met het % onterecht, dus cijfers boven 0 wijzen naar 'terrecht', onder 0 naar 'onterecht'. Hierbij laten we de midden categorie dus buiten beschouwing, maar krijgen we een beeld van de verdeling van mensen die wel een voorkeur uitten.
- De stikstofcrisis werd gemiddeld negatief beoordeeld. Er zijn 12% meer respondenten die vinden dat stikstof niet zulke crisis waard was dan dat er respondenten zijn die vinden dat stikstof wel een blokkade wettigde
- Opvallend zijn het de N-VA kiezers die helemaal niet te spreken waren over de blokkade (-27%). De kans lijkt dan ook klein dat N-VA er veel electoraal voordeel uit heeft gehaald (of de banden met haar eigen kiezers heeft kunnen aanhalen); de N-VA-kiezers vonden het thema onbelangrijk (zie vorige slide) en vonden de blokkade waarin N-VA een prominente rol speelde onnodig
- De enige kiezers die het dossier wél een blokkade waard vonden waren die van CD&V (+13%). Dat is wel ironisch omdat uit de vorige slide bleek dat CD&V-kiezers stikstof helemaal niet zo'n belangrijk probleem vonden, maar toch was de blokkade gewettigd, vonden ze. Dat had wellicht meer te maken met het zich tonen als onverzettelijke en strijdbare partij, eerder dan omwille van het dossier zelf. Noteer opnieuw dat de recente deblokkade van het dossier een verschil zou kunnen hebben gemaakt
- Buiten een heel klein beetje de Vooruit-kiezers(+4%) stonden alle kiezers negatief tegenover de crisis in de Vlaamse regering, ook de groene kiezers (-16%) die het meest om het thema geven (zie vorige slide)
- Opnieuw de vraag: hebben de twee kemphanen er bij gewonnen? N-VA wellicht niet, suggereren deze data, CD&V misschien wel

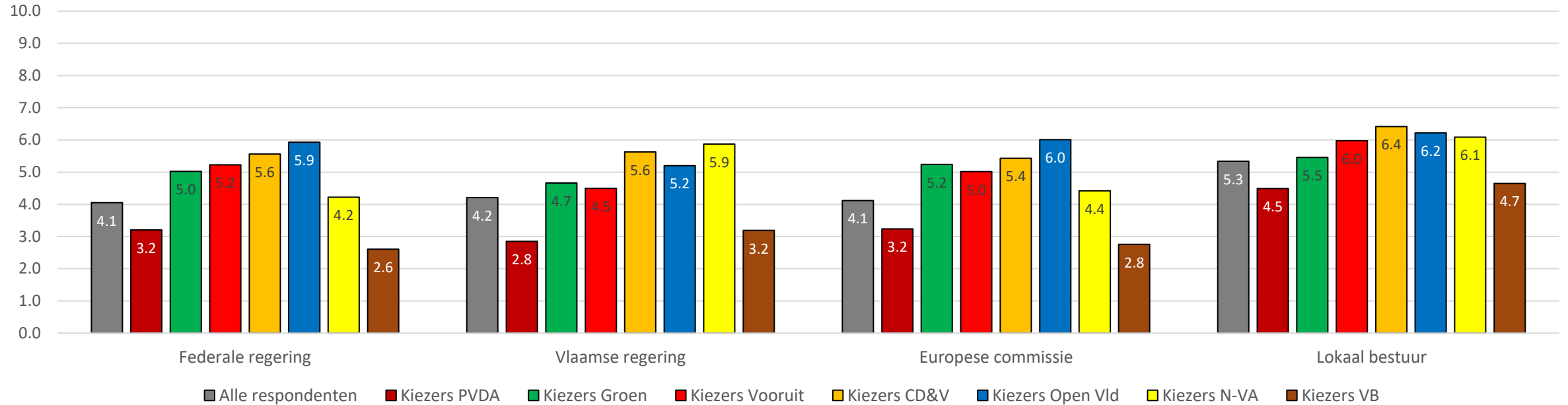
- *Welke partij was volgens u het meest verantwoordelijk voor de blokkade?* We presenteerden de respondenten slechts een paar opties, de drie regeringspartijen N-VA, Open Vld en CD&V, en dan ook 'alle partijen evenveel' en 'een andere partij'. De grafiek toont de percentages dat één van die opties aanduidt, voor alle respondenten samen en per electoraat apart. Noteer dat we 'verantwoordelijk zijn voor de blokkade' hier als iets negatiefs interpreteren, zie ook de vorige slide die aangeeft dat de meeste mensen de blokkade niet lustten; Toch kan het voor sommige kiezers ook iets positief zijn
- Als je naar alle kiezers samen kijkt, dan is het duidelijk wie volgens respondenten de boter gegeten heeft, dat is CD&V (36%) veel meer dan N-VA (17%). Die tendens trekt zich door bij bijna alle electoraten, bij sommige nog meer dan bij andere
- Als je specifiek naar het N-VA-electoraat kijkt, dan zegt dat electoraat overduidelijk dat de CD&V boter of het hoofd heeft (64%). Weinig N-VA-ers steken de hand in de eigen partijboezem (10%)
- Het beeld bij de CD&V-kiezers is anders. Natuurlijk vinden de meesten dat de N-VA in de fout ging (35%) maar er zijn er ook heel wat (27%) die zeggen dat de *eigen* partij in de fout ging. Dus er is in eigen schoot toch ongeveer één vierde van het CD&V-electoraat dat vindt dat de partij niet juist handelde in deze crisis. Noteer dat ook Groen-kiezers mee aan de kant van de CD&V staan in deze, en de N-VA meer aansprakelijk achten (26%)
- Opnieuw dezelfde vraag: hebben de twee kemphanen er bij gewonnen? Deze data lijken er dan weer op te wijzen dat de N-VA wél zijn achterban mee had, veel meer dan de CD&V. Dus misschien heeft het stikstofconflict de N-VA wel goed gedaan en de CD&V net beschadigd
- Maar nogmaals, door het beperkte belang van het stikstofthema (mogelijk doordat er net een akkoord werd bereikt) is de kans klein dat deze saga grote electorale gevolgen heeft

2. Attitudes over politiek en beleid

Houding tegenover politiek

- Bij de belangrijke bevindingen van De Stemming 2020, 2021 en 2022 was de politieke ontevredenheid bij veel Vlamingen
- Tijdens de enquête voor De Stemming 2023 was de coronacrisis echter achter de rug, Oekraïne was naar de achtergrond geschoven, de energieprijzen waren sterk gedaald (maar de inflatie was nog steeds hoog), en de stikstofcrisis binnen de Vlaamse regering was net achter de rug. Bovendien had de federale regering net een migratie-akkoord bereikt. In het algemeen zou je kunnen stellen dat het, na de crisis van de voorbije drie jaren, weer wat beter ging (ondanks de uittredingsvergoedingsaffaire in De Kamer). Zien we verbetering in de tevredenheid over politiek in de data?
- Voor De Stemming 2023 presenteren we analyses over:
 - (1) Tevredenheid regeringsbeleid
 - (2) Tevredenheid werking democratie
 - (3) Vertrouwen instellingen
 - (4) Zich vertegenwoordigd voelen
 - (5) Het principe van politieke vertegenwoordiging
 - (6) Corruptie bij politici en overheid
 - (7) Hoe politici zouden moeten vertegenwoordigen
 - (8) Hoe boosheid jegens politici kan getoond worden
 - (9) Niet meer gaan stemmen als opkomstplicht wordt afgeschaft

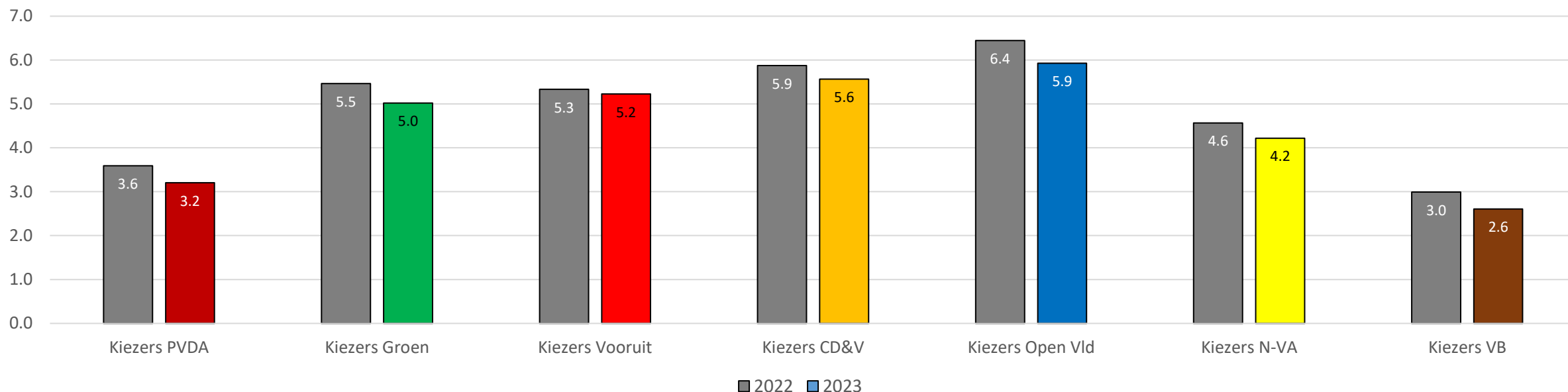
Tevredenheid regeringsbeleid

- *Hoe tevreden bent u over het beleid dat op de verschillende politieke bestuursniveaus werd gevoerd in de voorbije periode?*
- In grafiek: gemiddelde score op schaal van 0 (helemaal geen vertrouwen) tot 10 (heel veel vertrouwen). Noteer dat 'alle respondenten' ook de niet-kiezers inhoudt. Alle beleidsniveaus zijn (nipt) 'gebuisd' met meer scores onder het neutrale middelpunt dan er boven, alleen het lokale niveau is 'geslaagd', zij het slechts nipt
- Globaal zien we het gekende patroon: respondenten hebben het meeste vertrouwen in hun lokaal bestuur (5,3 en dichtste bij). Meestal scoort een 'verder weg' bestuursniveau lager, maar dat is niet zo met de Europese commissie die deze keer, die 4,1 scoort. Er is nauwelijks verschil in vertrouwen in de Vlaamse (4,2) en de federale regering (4,1), het is beide laag
- Zoals vorige jaren, vinden we grote verschillen tussen de electoraten in hun globale beoordeling van de verschillende bestuursniveaus. Vlaams Belang-kiezers en PVDA-kiezers zijn het meest negatief over alle niveaus. Kiezers van Open Vld en CD&V zijn globaal het meest tevreden
- Er zijn opvallende verschillen tussen de federale en Vlaamse bestuursniveaus naargelang de partij in de regering zit of niet. N-VA-kiezers zijn negatiever over federaal (4,2) dan Vlaams (5,9), Groen-kiezers zijn dan weer positiever over federaal (5,0) dan Vlaams (4,7), Vooruit-kiezers positiever over federaal (5,2) dan Vlaams (4,5), en Open Vld-Kiezers positiever over federaal (waar ze premier van leveren; 5,9) dan Vlaams (5,2). Dus kiezers kijken simpelweg naar de regering waar hun partij al dan niet in zit, en laten hun oordeel daar (deels) van afhangen (maar het zou ook omgekeerd kunnen zijn)

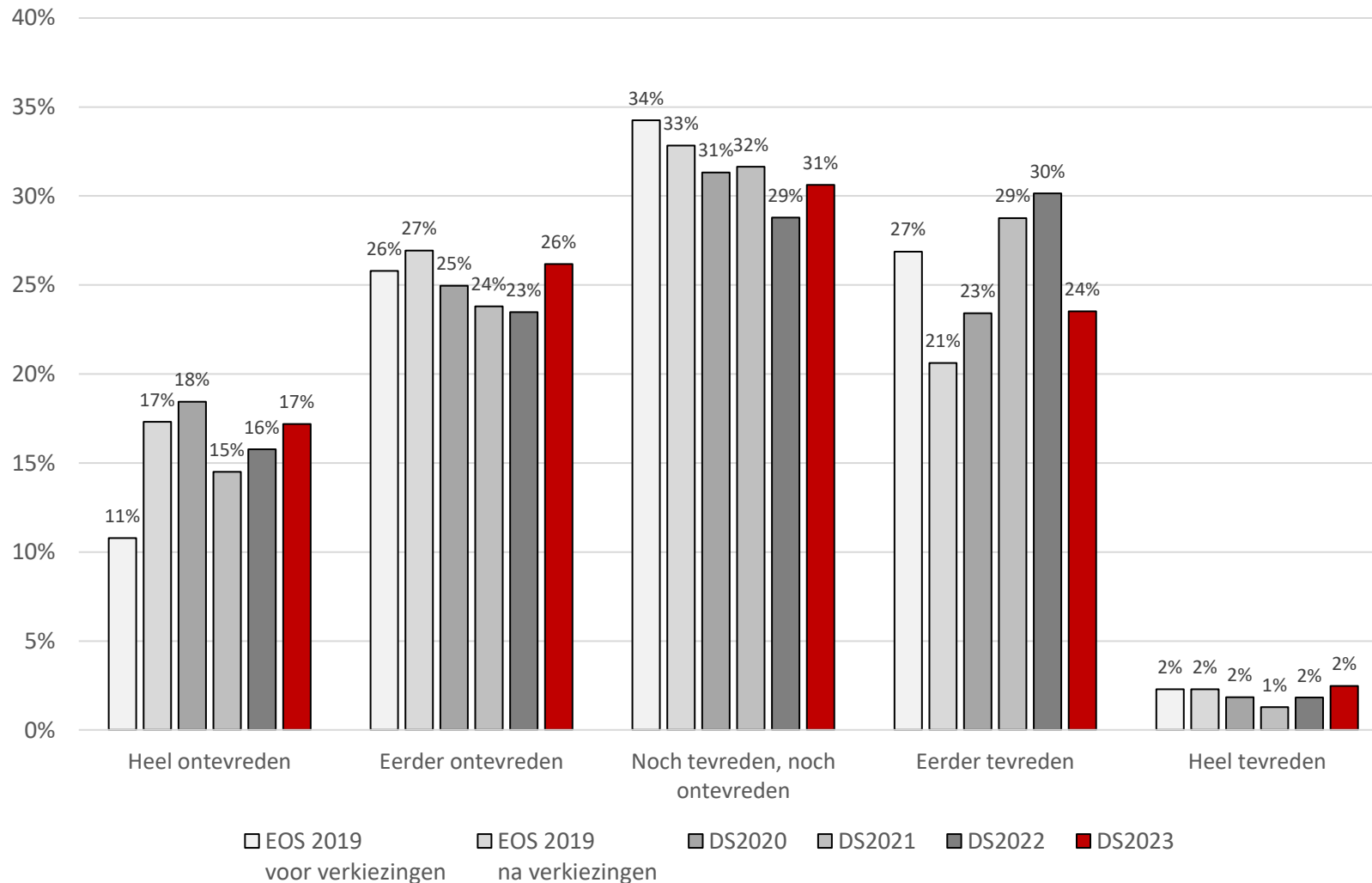
Evolutie tevredenheid regeringsbeleid

Gemiddelde tevredenheid federale regering, 2022 - 2023

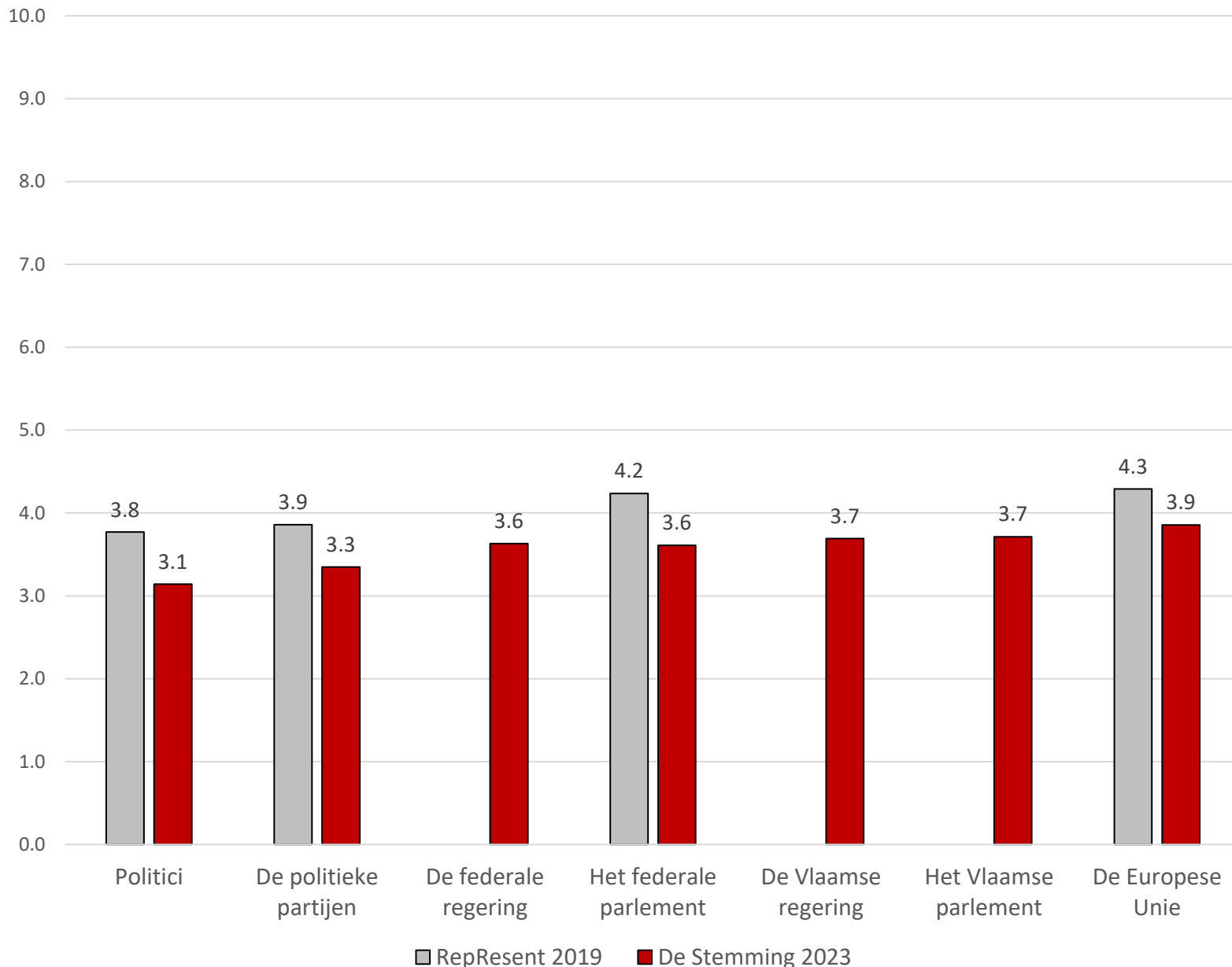
- *Hoe tevreden bent u over het beleid dat op de verschillende politieke bestuursniveaus werd gevoerd in de voorbije periode? Vergelijking 2022-2023.* Alleen data over de federale regering staan in de grafiek
- Over alle respondenten heen is de evolutie het laatste jaar (van 2022 tot 2023) *negatief*, met een statistisch significante *afname* van tevredenheid tegenover de bevraging van vorig jaar. De daling doet zich niet alleen bij de federale regering voor, maar ook bij de Vlaamse regering, de Europese commissie en zelfs het lokale bestuur. Over alle kiezers heen is er voor *elk* bestuursniveau (ook het lokale) een daling van tevredenheid. Voor alle bestuursniveaus staan we anno 2023 op het laagste tevredenheidsniveau over de vier jaren van De Stemming (2020-2023) heen. Het Vlaamse bestuursniveau maakte ten opzichte van 2020, de eerste De Stemming, de grootste daling van tevredenheid mee (van 4,7 in 2020 tot 4,2 in 2023; federaal van 4,1 naar 4,1)
- Er zijn natuurlijk verschillen tussen electoraten, maar bij zo goed als *alle* electoraten zien we dezelfde negatieve tendens naar *alle* beleidsniveaus toe (data niet in grafiek). Die daling is niet bij elk electoraat significant (onze steekproef per electoraat is ook veel kleiner), maar ze is overall aanwezig. Dat zie je ook in de grafiek hierboven over de federale regering. Alle balken van 2023 zijn er lager dan die van 2022. Als je louter naar de significantieniveaus kijkt, dan kan je zeggen dat vooral bij de N-VA-kiezers de daling van de tevredenheid tussen 2023 en 2022 het meest uitgesproken is (ook uitgesproken bij PVDA-kiezers)
- We zien dus opnieuw wat we eerder zagen bij de tevredenheid over het functioneren van de democratie: er is een daling tussen 2022 en 2023. Op zichzelf is die daling niet spectaculair groot (op de 0-10 schaal die we gebruiken) maar dat ze voor alle beleidsniveaus geldt, en dat ze bij alle electoraten optreedt, geeft aan dat het politieke ongenoegen wel degelijk gestegen is in het laatste jaar

Tevredenheid democratie

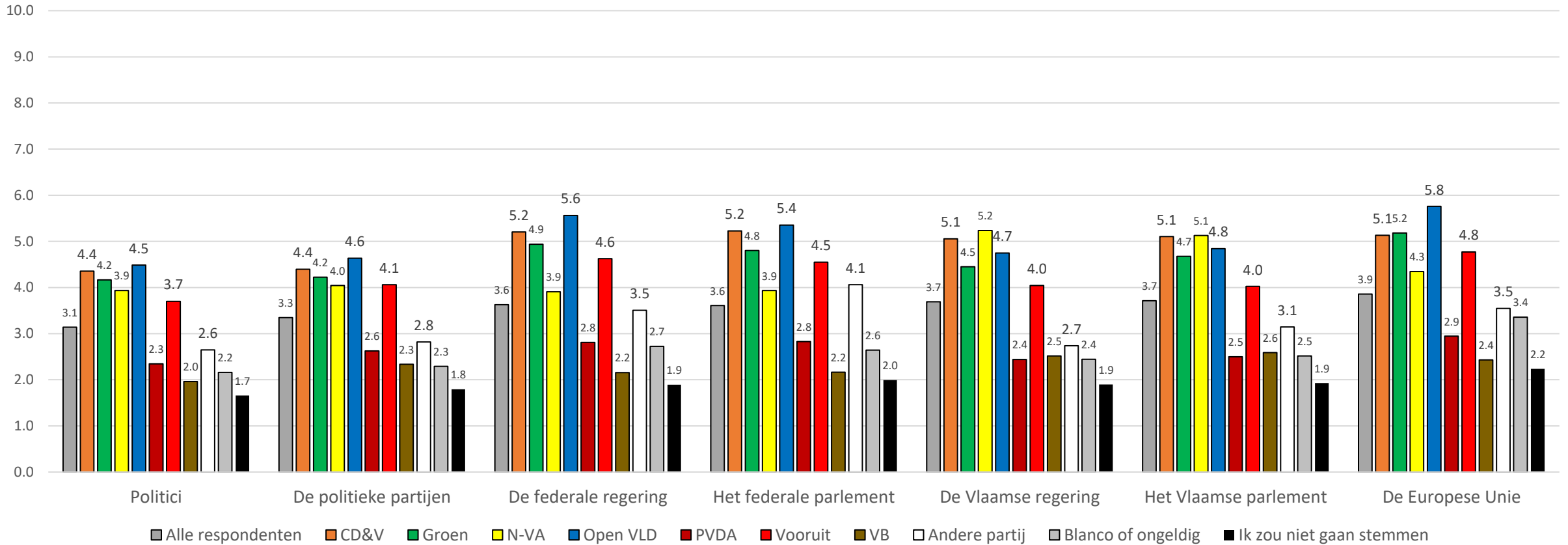
- *In het algemeen, bent u eerder tevreden of eerder ontevreden over de manier waarop de democratie in België werkt?*
- Standaardvraag die internationaal en longitudinaal veel gebruikt wordt, is normaal gezien vrij stabiel doorheen de tijd
- We vergelijken De Stemming 2020, 2021, 2022 met 2023 en ook met gelijkaardige bevestigingen door het EOS-netwerk RepResent net voor en net na de verkiezingen van 2019
- De grootste groep Vlamingen is anno 2023 *ontevreden* over de Belgische democratie (43% ontevreden vs. 26% tevreden)
- De tevredenheid met de democratie in ons land is (statistisch significant) *afgenomen* tussen 2022 en 2023 ($\chi^2 p=0,00$). In 2022 waren er nog 32% die tevreden waren en waren er slechts 39% ontevreden. Tussen 2021 en 2022 was de tevredenheid nog constant. Tussen 2019 en 2021 was de tevredenheid gestegen
- Daarmee scoort de politieke ontevredenheid in 2023 even hoog als in 2019 en 2020
- De context waarin de survey werd afgenomen (net twee grote akkoorden gesloten), resulteert dus *niet* in en daling van het politieke ongenoegen, zelfs integendeel

Vertrouwen in instellingen

- *Kunt u op een schaal van 0 tot 10 aangeven hoeveel vertrouwen u persoonlijk heeft in elk van de volgende instellingen? (0=Helemaal geen vertrouwen; 10=Volledig vertrouwen).* Standaardvraag die internationaal en longitudinaal veel gebruikt wordt
- Dit is een nieuwe vraag in De Stemming, alleen in 2023 gesteld. De grafiek hiernaast bevat de gemiddelde score (0-10) van alle instellingen over alle respondenten heen (rode balken)
- Alle genoemde instellingen scoren onder het neutrale middelpunt van 5. Er is niet zo'n heel groot verschil tussen instellingen, maar 'politici' scoren wel duidelijk laagste en, verassend, de 'Europese Unie' scoort het hoogst
- Voor vier instellingen kunnen we vergelijken met onze RepResent enquête uit 2019 (grijze balken, N=1.919): we zien telkens statistisch significant *dalend* vertrouwen voor alle instellingen
- De zeven items vormen een goede schaal ($\alpha = 0,96$) en kunnen dus samen genomen worden. Als we dan een analyse doen met vertrouwen in alle instellingen samen als afhankelijke variabele dan komt daar uit dat oudere kiezers minder vertrouwen hebben, lage inkomens minder vertrouwen hebben, stedelijke kiezers minder vertrouwen hebben, linkse kiezers minder vertrouwen hebben, en mensen zonder interesse in politiek minder vertrouwen hebben. Ook partijvoorkeur maakt een groot verschil (zie volgende slide)

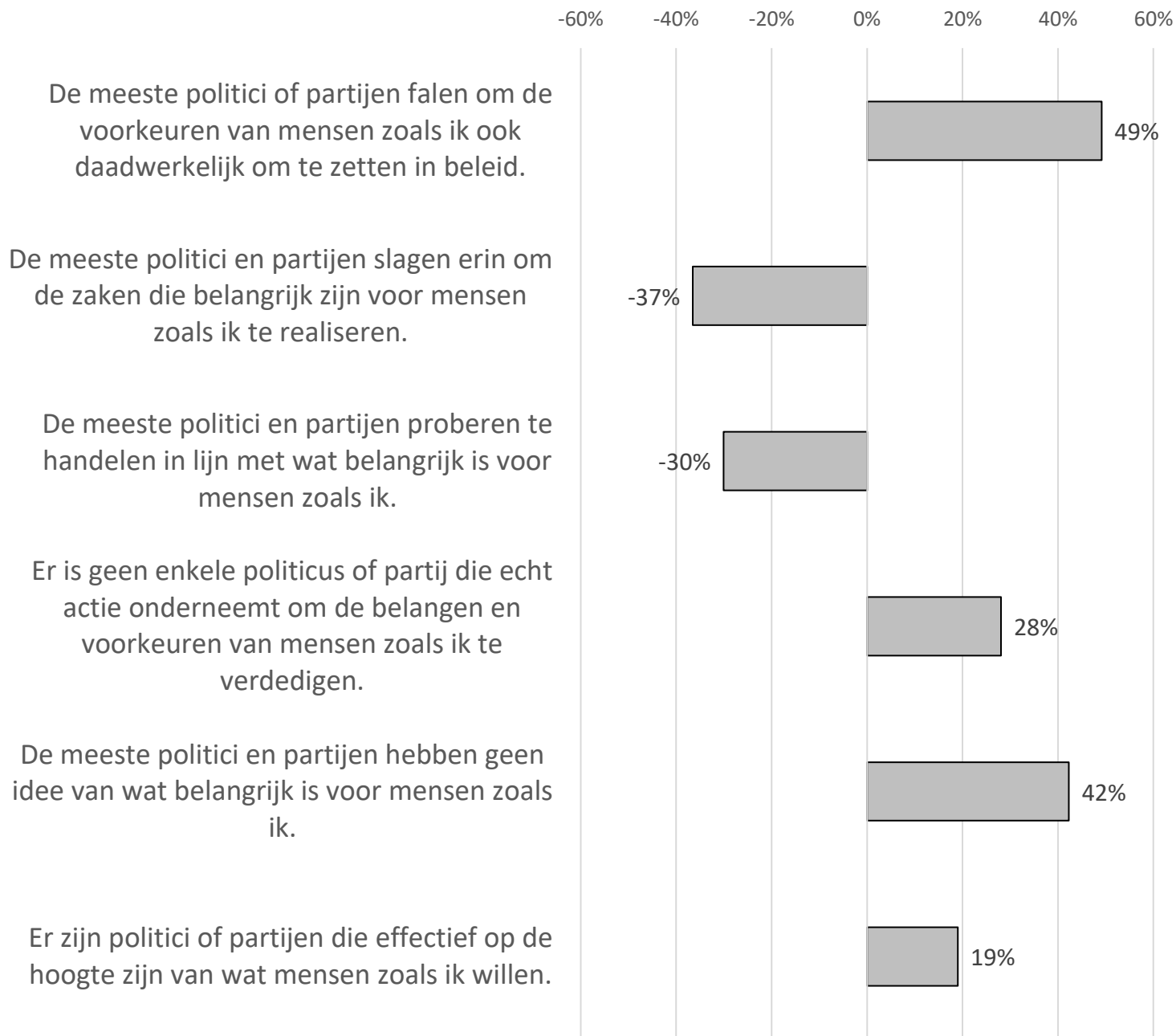
Vertrouwen in instellingen, per electoraat

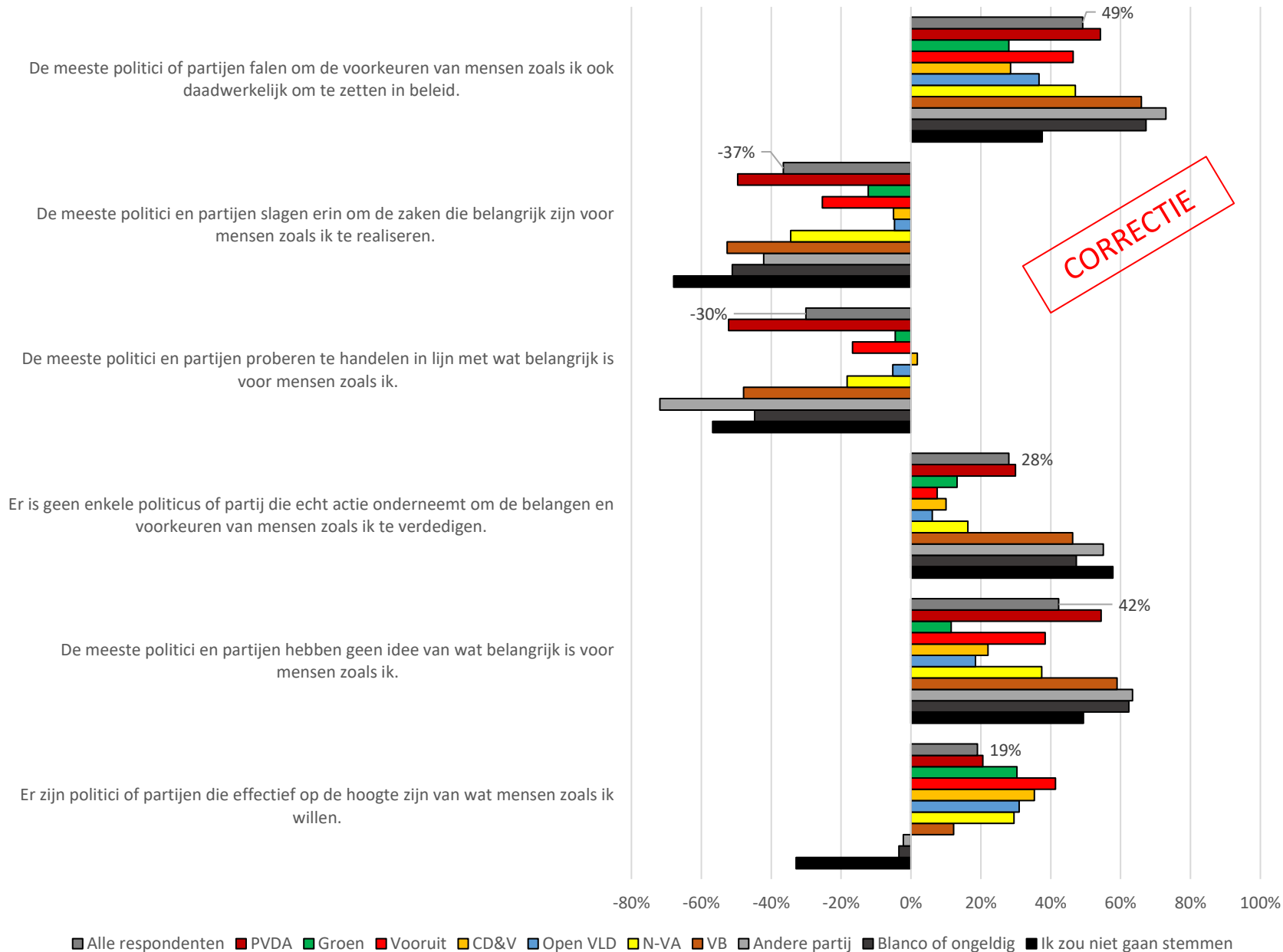
- Er zijn grote verschillen tussen electoraten. Globaal zijn er twee partijen die er uitspringen door hun wantrouwen: PVDA en Vlaams Belang. Op elk van de instellingen scoren ze qua vertrouwen het laagste van alle electoraten, VB-kiezers meestal nog iets lager dan PVDA-kiezers (behalve voor de twee 'Vlaamse' instellingen)
- Blanco/ongeldig-stemmers en niet-stemmers scoren soms *nog* lager dan deze twee electoraten van de radicale partijen, bijvoorbeeld niet-stemmers geven politici een vertrouwensscore van 1,7, het laagste cijfers van heel de grafiek
- Aan de hoge kant zitten doorgaans Open Vld-kiezers en net daarachter de CD&V- en ook wel Groen-kiezers. Voor beide Vlaamse instellingen scoren N-VA-kiezers dan weer wat hoger

Zich vertegenwoordigd voelen

- Uit de open vraag over ‘het grootste probleem’ blijkt verder dat heel wat respondenten ‘politieke vertegenwoordiging’ zelf als het grootste probleem zien; ook bleek net dat mensen zeggen het minst vertrouwen te hebben in politici (en partijen)
- Daarom stelden we in De Stemming 2023 een zestal vragen over hoe goed burgers vinden dat politici en partijen hen vertegenwoordigen
- *Nu willen we u enkele vragen stellen over politieke vertegenwoordiging door politici en politieke partijen. Kan u voor elk van onderstaande stellingen aangeven in welke mate u het ermee eens of oneens bent? (helemaal oneens, oneens, noch eens noch oneens, eens, helemaal eens)*
 1. *Er zijn politici of partijen die effectief op de hoogte zijn van wat mensen zoals ik willen*
 2. *De meeste politici en partijen hebben geen idee van wat belangrijk is voor mensen zoals ik*
 3. *Er is geen enkele politicus of partij die echt actie onderneemt om de belangen en voorkeuren van mensen zoals ik te verdedigen*
 4. *De meeste politici en partijen proberen te handelen in lijn met wat belangrijk is voor mensen zoals ik*
 5. *De meeste politici en partijen slagen erin om de zaken die belangrijk zijn voor mensen zoals ik te realiseren*
 6. *De meeste politici of partijen falen om de voorkeuren van mensen zoals ik ook daadwerkelijk om te zetten in beleid*
- De logica van deze zes items is dat politici kunnen *weten* (door te luisteren) wat burgers vinden (1 en 2), daar naar kunnen *handelen* (3 en 4) en er ook eventueel in slagen om echt politiek *beleid* in die zin te beslissen (5 en 6)

- De grafiek bevat het verschil tussen het aantal mensen dat het (helemaal) eens is en het aantal mensen dat het (helemaal) oneens is. Negatieve scores betekenen dus dat meer mensen het oneens zijn dan eens, en omgekeerd. De middencategorie (noch oneens noch eens) laten we hier dus buiten beschouwing
- De cijfers laten een duidelijk *diep* ongenoegen zien over de manier waarop politici luisteren, handelen en besluiten nemen
- Vooral over het echt beleid en de mate dat dat overeenstemt met hun wensen zijn kiezers zeer ontevreden, dat zien we bij de twee eerste items. +49% *meer* respondenten vinden dat politici/partijen falen om echt beleid te maken dat met hun wensen overeenstemt dan dat er respondenten zijn die vinden dat politici daar wel in slagen. Het tweede item scoort met -37% niet veel beter
- Er is iets meer mildheid over de pogingen van politici om te handelen in lijn met 's burgers wensen, de balans slaat 'slechts' met -30% negatief uit voor het derde en slechts +28% voor het vierde item
- Terwijl veel meer burgers in het vijfde item vinden dat de meeste politici en partijen geen idee hebben wat ze belangrijk vinden met een negatieve balans van -42% geeft het zesde item een ietwat positieve beeld: er zijn +19% meer respondenten die vinden dat er wel degelijk politici/partijen zijn die weten wat ze willen. Dat laatste item is natuurlijk zo geformuleerd dat één 'goede' politicus of partij die hen begrijpt, volstaat om positief te antwoorden
- Al bij al zien we een bijzonder negatief beeld van de vertegenwoordiging door partijen en politici

- Deze volle grafiek bevat het verschil tussen het aantal mensen dat het (helemaal) eens is en het aantal mensen dat het (helemaal) oneens *per partij*. Negatieve scores betekenen dus dat meer mensen het oneens zijn dan eens, en omgekeerd. De middencategorie (noch oneens noch eens) laten we dus buiten beschouwing
- We zien grote verschillen per partij. In lijn met al wat we tot nog toe zagen, zijn, van de electoraten, vooral die van Vlaams Belang en PVDA *nog* negatiever dan gemiddeld
- De andere electoraten geven een meer gemengd beeld: CD&V, Open Vld en Groen hebben de meest positieve electoraten
- De radicale oppositiepartijen PVDA en Vlaams Belang worden in hun kritiek op de kwaliteit van de politieke vertegenwoordiging wel soms nog geklopt door de afhakende kiezers. Het zijn degenen die zeggen helemaal niet te zullen gaan stemmen of die verklaren blanco/ongeldig te gaan stemmen die *nog* meer ontevreden zijn; dat geeft nogmaals aan dat stemmen voor deze twee partijen blijkbaar door dezelfde motieven wordt gedreven als helemaal niet meer (geldig) stemmen

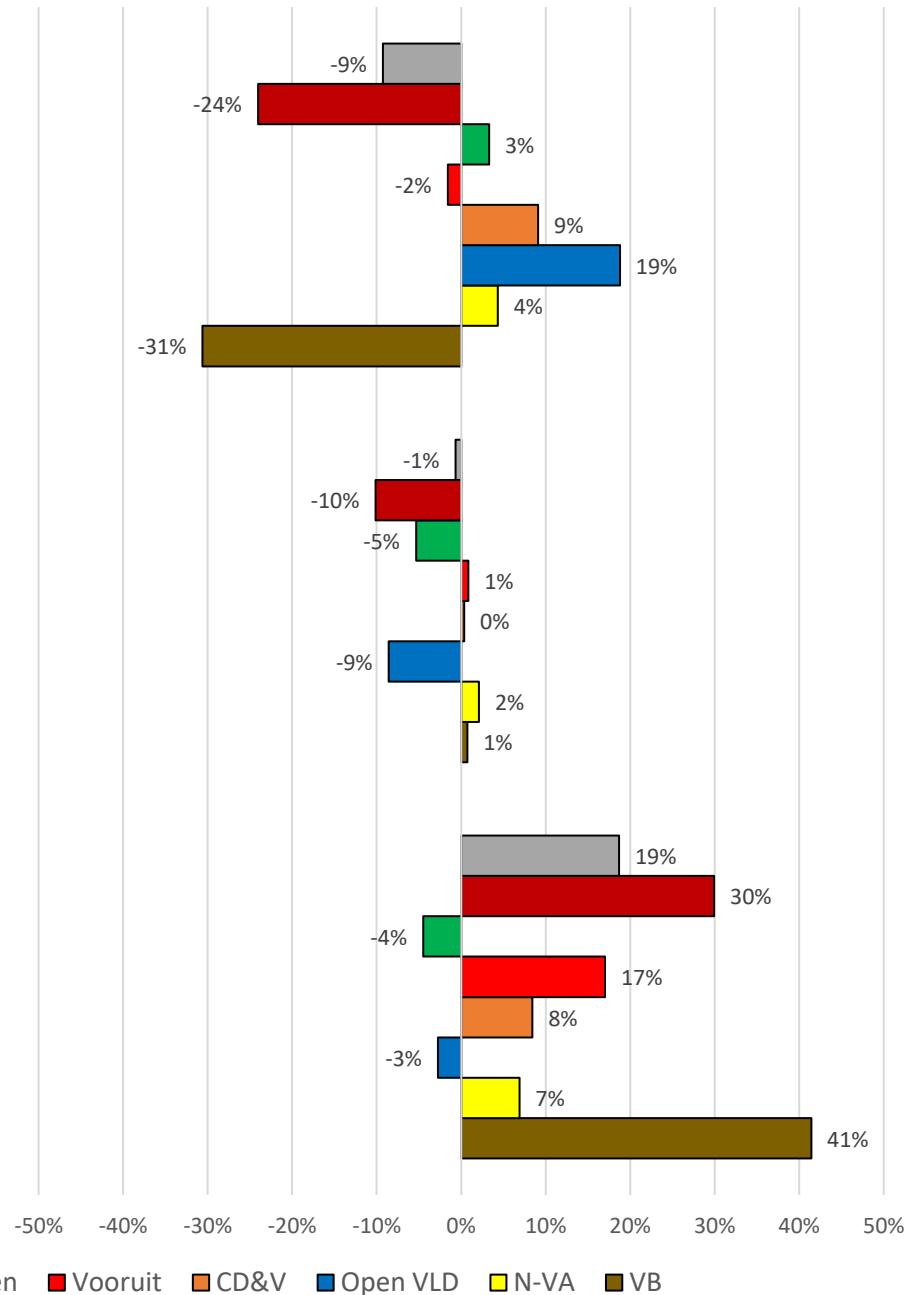
Het principe van politieke vertegenwoordiging in vraag?

- De enorme kritiek op de manier waarop de bestaande partijen en politici de besognes van de burgers ter harte nemen op de vorige slides, doet de vraag rijzen of burgers eigenlijk nog wel geloven in het principe van de *representatieve* democratie, met name de praktijk waarbij de bevolking mensen verkiest die daarna in hun naam beslissingen nemen
- We stelden volgende vraag: *Nu willen we u enkele vragen stellen over politieke vertegenwoordiging door politici en politieke partijen. Kan u voor elk van onderstaande stellingen aangeven in welke mate u het ermee eens of oneens bent? (helemaal oneens, oneens, noch eens noch oneens, eens, helemaal eens)*. En dan hadden we drie items:
 - *Echte democratie betekent dat de gewone burgers zelf beslissen, en dat beslissingen niet worden overgelaten aan verkozen politici.*
 - *Het is onmogelijk voor volksvertegenwoordigers om gewone burgers goed te vertegenwoordigen.*
 - *Een democratie werkt beter als verkozen politici de beslissingen nemen, en niet de gewone burgers zelf.*
- Geloven burgers nog dat een representatieve democratie kan werken?

Een democratie werkt beter als verkozen politici de beslissingen nemen, en niet de gewone burgers zelf.

Het is onmogelijk voor volksvertegenwoordigers om gewone burgers goed te vertegenwoordigen.

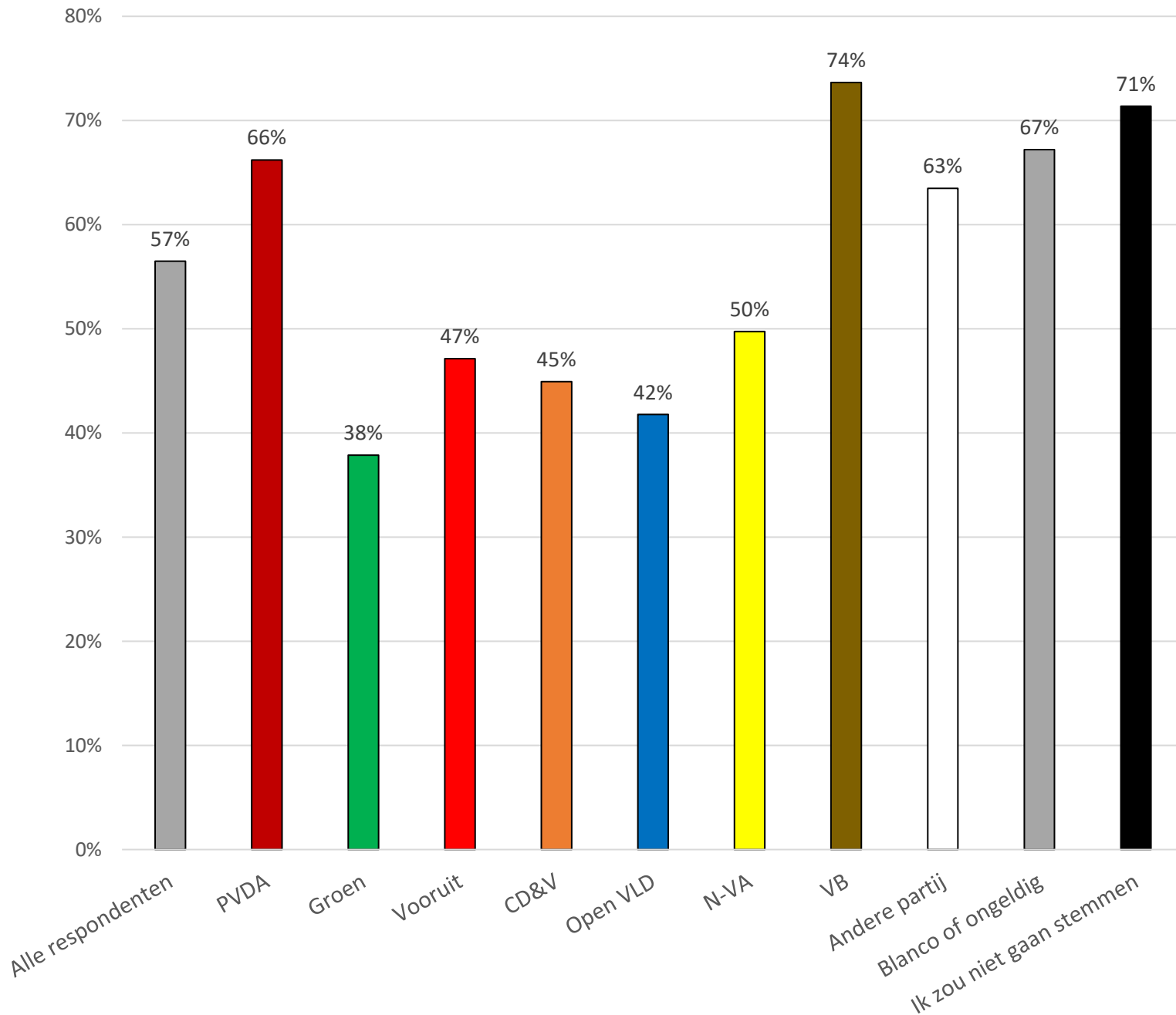
Echte democratie betekent dat de gewone burgers zelf beslissen, en dat beslissingen niet worden overgelaten aan verkozen politici.

- De grafiek bevat opnieuw het verschil tussen het aantal mensen dat het (helemaal) eens is en het aantal mensen dat het (helemaal) oneens *per partij*. Negatieve scores betekenen dus dat meer mensen het oneens zijn dan eens, en omgekeerd. De middencategorie (noch oneens noch eens) laten we dus buiten beschouwing
- We kijken eerst naar alle respondenten samen, (grijze balk) en zien daar dat een meerderheid het principe van de representatieve democratie in zeker mate afwijst. Meer mensen zijn niet akkoord met de stelling dat politici best de beslissingen kunnen nemen (-9%), ze zijn verdeeld (0%) over de vraag of volksvertegenwoordigers het volk eigenlijk wel *kunnen* vertegenwoordigen, en meer mensen zeggen dat echte democratie betekent dat mensen zelf beslissen en dat niet aan politici overlaten (+19%)
- Zoals steeds zien we grote verschillen tussen partij-electoraten (deze keer nemen we blanco/ongeldig en niet-stemmers niet mee). Het verhaal riskeert eentonig te worden, maar weer wijken het VB- en het PVDA-electoraat sterk af. Ze zijn veel kritischer over de kansen van representatie om democratisch te zijn. Wel opvallend is dat PVDA-kiezers in het tweede item bij meerderheid aangeven dat het volk vertegenwoordigen wel degelijk kan lukken
- Van de andere electoraten is er het meest geloof in representatie bij Open Vld, CD&V en Groen

Corrupte politici en overheid?

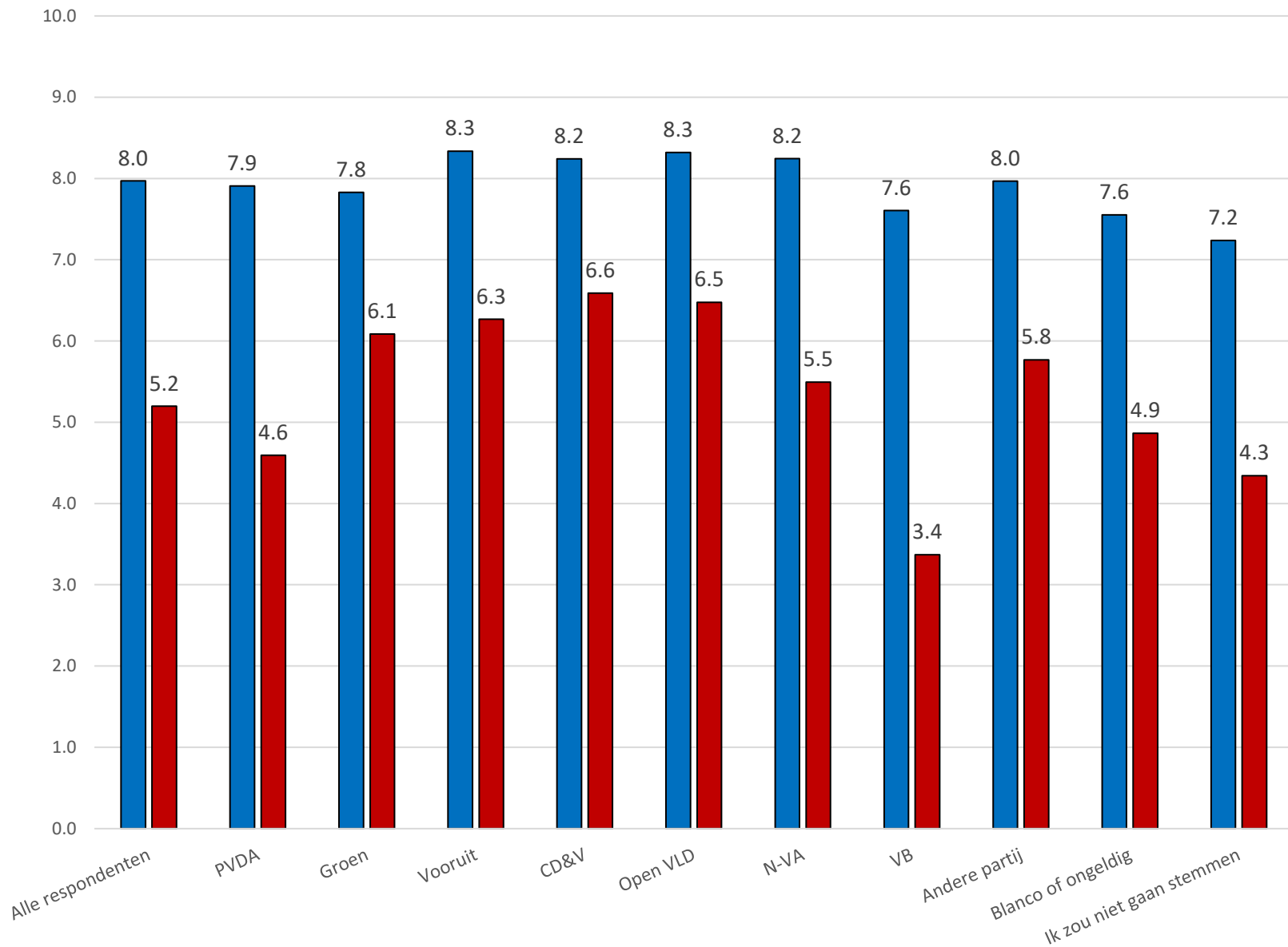
- Politici doen hun werk als volksvertegenwoordiger niet naar behoren, zeggen burgers. Maar zijn ze ook corrupt?
- Noteer dat onze bevraging in het veld was net na de commotie rond de pensioenbonussen van de ex-Kamervoorzitters, wat zeker invloed op de antwoorden zou hebben kunnen gehad
- Eerder dan om het niveau van de corruptie in te schatten (we hebben geen vergelijkingspunt in de vorige edities van De Stemming), vroegen we burgers om te zeggen of de corruptie volgens hen recent gestegen of gedaald is (analoog aan wat in de Eurobarometer 79 survey werd gevraagd)
- *Hieronder vragen we of volgens u de corruptie in België is toegenomen of afgenomen. Hou hierbij een brede definitie van corruptie voor ogen: het gaat om (pogingen tot) het omkopen van verkozen politici en overheidsambtenaren, om het aanvaarden van omkoopsommen, alsook om elke vorm van machtsmisbruik voor eigen gewin. Denkt u dat de mate van corruptie in België in de afgelopen drie jaar...? (sterk toegenomen, licht toegenomen, hetzelfde gebleven, licht gedaald, sterk gedaald, er is geen corruptie in België)*

- De grafiek bevat het percentage van burgers dat oordeelt dat de corruptie de laatste drie jaar sterk of licht is toegenomen; dus het gaat om degenen die zeggen dat het de slechte kant uitgaat met de corruptie in ons land
- Noteer dat er geen aanwijzingen zijn dat de corruptie in België de laatste jaren effectief zou zijn toegenomen (zie <https://www.transparency.org/en/cpi/2022/index/bel>)
- Toch is het pessimisme onder de Vlaamse burgers groot, ons land en onze politici worden corrupter, denkt een soliede meerderheid van 57%
- Bij nader toezien lijkt dat pessimisme vooral te worden gedreven voor de electoraten van de twee radicale partijen en door de andere-partij-kiezers, de niet-kiezers en de blanco/ongeldig-kiezers. Groen-kiezers denken het minste dat de corruptie steeg (38%) maar zelfs bij Groen denken er meer respondenten dat de corruptie steeg (38%) dan dat ze daalde (20%). Ook Open-Vld-kiezers denken niet dat het zo'n vaart loopt
- Het zijn de VB-kiezers die met een bijzonder grote meerderheid een sterk negatieve evolutie in de corruptie zien. Maar liefst 47% denk dat ze sterk is gestegen en 27% licht gestegen (cijfers niet in grafiek). Bij PVDA zitten we aan gelijkaardige cijfers (respectievelijk 32% en 35%)
- Gezien er geen wetenschappelijke aanwijzingen zijn dat de corruptie in ons land steeg (en al zeker niet 'sterk') zien we hier dat de perceptie negatiever is dan de realiteit wellicht wettigt

Is democratie belangrijk?

- De reeds uitgebreid gedocumenteerde ontevredenheid met onze democratie in zijn verschillende aspecten zou niet erg zijn als mensen democratie niet belangrijk vonden. Dan zou het slecht functioneren ervan slechts een bijverschijnsel zijn dat weinigen zou bezighouden, of waar ze zich niet te veel zorgen over maken
- Daarom stopten we twee items in de survey die meten of mensen democratie belangrijk vinden, en of ze vinden dat ons land de naam democratie waardig is
 - *Hoe belangrijk is het voor u dat u in een land leeft dat democratisch wordt bestuurd? 0=helemaal niet belangrijk; 10=absoluut belangrijk*
 - *En hoe democratisch wordt ons land momenteel bestuurd? 0=helemaal niet democratisch; 10=volledig democratisch*

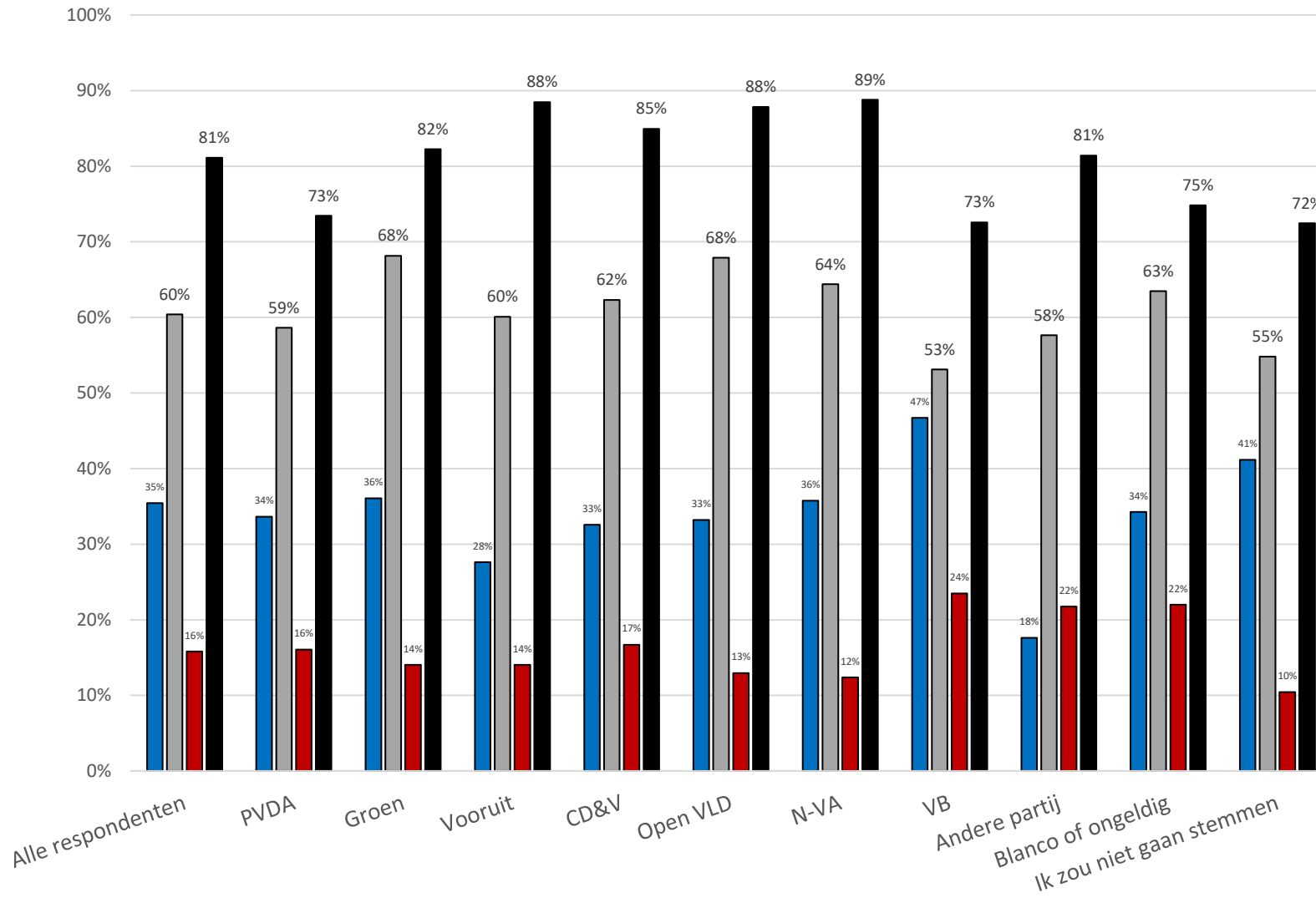
■ Hoe belangrijk is het voor u dat u in een land leeft dat democratisch wordt bestuurd? (0-10)

■ En hoe democratisch wordt ons land momenteel bestuurd? (0-10)

- De grafiek bevat de gemiddeld score op de 0-10 schaal van de twee items, per electoraat
- De meeste Vlamingen zeggen veel belang te hechten aan het feit dat ze in een democratie leven, de gemiddelde score is 8 op 10 en maar liefst 36% plaatste zich op het 'absoluut belangrijk' punt op de schaal (niet in grafiek). Slechts 1% zit op het 'helemaal niet belangrijk' punt. Dus er is opmerkelijk veel steun voor het idee van democratie
- In schril contrast daarmee staat de beoordeling van het democratiegehalte van ons huidig bestuur. Daar zit de gemiddelde Vlaming bijna helemaal in het centrum, hij laat m.a.w. zijn/haar oordeel over of ons land nu democratisch bestuurd wordt in het midden. Terwijl België volgens allerlei internationale rankings als een bijzonder democratisch land wordt beschouwd (bv. [Freedom house](#), [Economist Intelligence Unit](#)), zegt 33% van de Vlamingen dat ons land *niet* democratisch bestuurd wordt (ze scoren onder 5, cijfer niet in grafiek)
- De verschillen tussen electoraten zijn niet zo groot wat de democratische voorkeur betreft, maar ze zijn wel degelijk substantieel als er naar de beoordeling van het democratie-gehalte wordt gekeken. Zoals steeds zijn PVDA en Vlaams Belang de uitschieters, maar deze keer overtreft de democratiekritiek van het VB-electoraat ruimschoots die van de PVDA-kiezers. Bij dat laatste electoraat is de ontevredenheid bijna onpeilbaar diep (3,4). Maar liefst 25% van dat electoraat plaatst onze democratie op 0, en 59% scoort ze onder de 5

Alternatieven voor democratie

- We zien dus veel ontevredenheid met de manier waarop de representatieve democratie bij ons in België werkt. Maar ook zagen we dat Vlamingen veel belang hechten aan het feit dat ze in een democratie leven.
- Vraag is welke alternatieven voor de representatieve democratie Vlamingen dan zien. We formuleerden drie alternatieven, en plaatsten die in een itembatterij waar ook opnieuw een democratisch systeem is opgenomen
- *Hieronder beschrijven we een aantal politieke systemen. Geef voor elk systeem aan, of het volgens u een zeer goede, behoorlijk goede, behoorlijk slechte of zeer slechte manier is om het land te besturen (zeer slecht, behoorlijk slecht, behoorlijk goed, zeer goed)*
 - *Een sterke leider die zich niet druk hoeft te maken om het parlement en verkiezingen*
 - *Experts en niet de regering nemen besluiten op basis van wat hen het beste lijkt voor het land*
 - *Het leger het land laten besturen*
 - *Een democratisch politiek systeem*

- Een sterke leider die zich niet druk hoeft te maken om het parlement en verkiezingen.
- Experts en niet de regering nemen besluiten op basis van wat hen het beste lijkt voor het land.
- Het leger het land laten besturen.
- Een democratisch politiek systeem.

- De grafiek bevat het percentage respondenten dat het betrokken systeem 'behoorlijk goed' of 'zeer goed' vindt
- Blijkt nogmaals dat er een heel grote steun is voor een democratisch regime, meer dan 80% zegt dat dit een goed systeem is (zwarte balken); in elke electoraat is er een zeer ruime meerderheid; 'autoritaire' denkbeelden vormen een minderheid
- Toch kan ook een technocratische bestuursvorm geleid door experts (die aan het belang van het land denken) op een meerderheid van steun rekenen (60%), opnieuw in elk electoraat
- De twee autoritaire opties, de sterke leider en het leger, zijn minder populair; maar de autoritaire leider geniet toch steun van meer dan één derde van de kiezers (35%). Dat vinden we veel. Noteer dat dezelfde respondent kan zeggen dat hij/zij een democratie goed vindt én een sterke leider, we vroegen respondenten niet te kiezen tussen de opties
- Het leger het land laten besturen wat bij ons in België heel irreëel is en heel ver weg lijkt, is toch voor 16% een goede optie; ook dat lijkt ons veel
- Op het gevaar af in herhaling te vallen, zien we opnieuw dat VB-kiezers afwijken van de rest (geldt ook voor PVDA-kiezers ietwat); in vergelijking met andere electoraten hebben ze minder vertrouwen in experts ('de elite') maar meer in sterke leiders (47%). Ook de steun voor bestuur door het leger ligt hoger (24%), hoewel nog steeds een ruime minderheid
- Omdat de toch niet zo geringe steun voor een sterke leider opvalt, deden we een regressie op het item om te kijken wat de sterke-leiderpreferentie veroorzaakt. Waren significante voorspellers van het goed vinden van een sterke leider: jong zijn, vrouw zijn, lager opgeleid zijn, een laag inkomen hebben, en voor Vlaams Belang stemmen

Wijken Vlamingen af van Nederlanders en Fransen?

- Om de Vlaamse resultaten over democratische alternatieven anno 2023 wat in perspectief te plaatsen, vergelijken we ze met twee bevestigingen die in het kader van de zogenaamde *World Values Study* plaatsvonden, in Nederland (2022) en Frankrijk (2018). De vraag die daar werd gesteld, was exact dezelfde als degene die wij in DS2023 hebben; er is wel één verschil: daar werd een 'weet niet'-optie aangeboden terwijl wij dat niet deden. Om te kunnen vergelijken herberekenen we de Nederlandse en Franse percentages zonder weet-niet-antwoorden. Noteer dat eventuele verschillen tussen Vlaanderen en die twee andere landen dus ook aan het tijdsverschil kunnen liggen
- Wat toont de vergelijking?
 1. Sterke leider: 35% van de Vlamingen vind dat 'behoorlijk goed' of 'zeer goed' (zie vorige slide); Nederlanders (2022) scoren gelijkaardig met 33%; Fransen (2018!) lager met 23%
 2. Experts: dat model heeft steun van 60% van de Vlamingen in 2023, 55% van de Nederlanders in 2022 en 51% van de Fransen in 2018. Dus experts genieten als alternatief model ongeveer evenveel steun bij ons dan elders
 3. Leger: 16% steun anno 2023 bij ons, en dat is meer dan in Nederland in 2022 met 3% steun en Frankrijk in 2018 met 12% steun
 4. Democratie: 81% steun bij ons in 2023, maar de steun in Nederland in 2022 was duidelijk *hoger* met 95% en ook in Frankrijk in 2018 met 93%. Dat opvallende verschil kan aan het tijdsgewricht liggen, maar het is toch wel substantieel. Er is duidelijk minder enthousiasme over democratie anno 2023 in Vlaanderen dan eerder het geval was in onze buurlanden

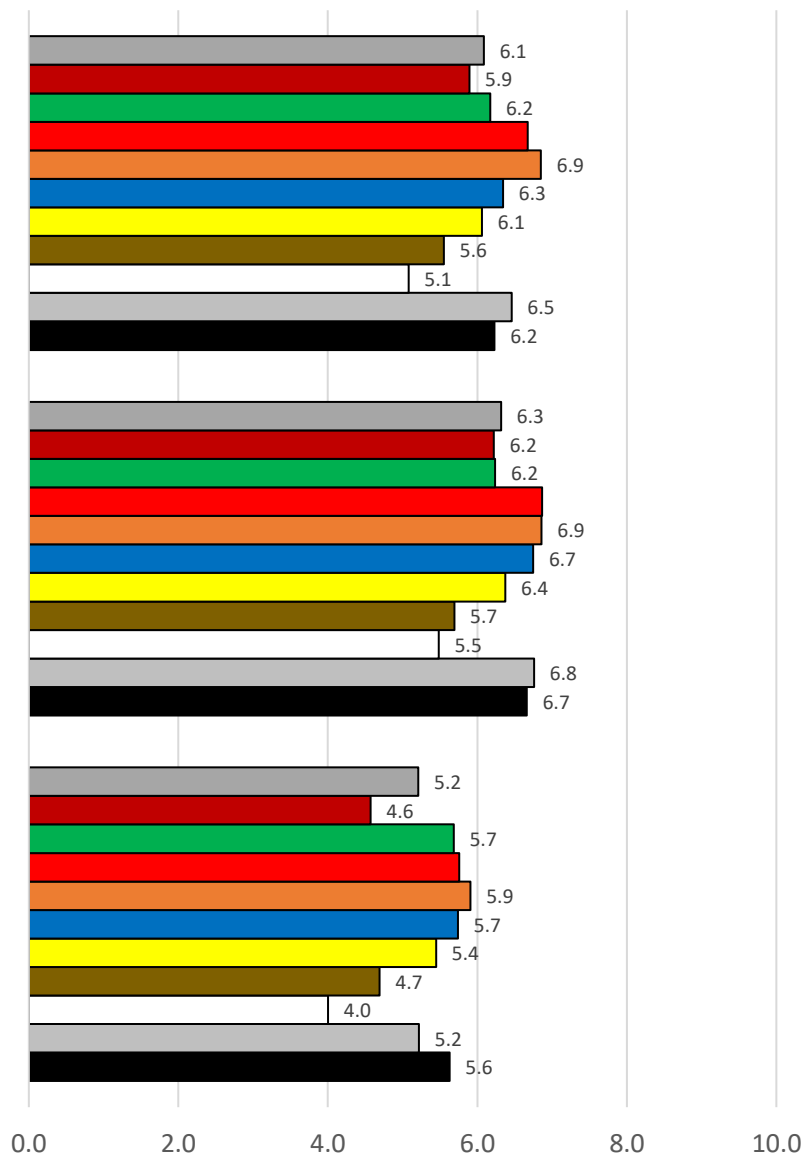
Hoe moeten politici dan vertegenwoordigen?

- Omdat de ontevredenheid over politici/partijen zo groot is maar er niet direct een alternatief voor handen is, en aangezien sommigen zelfs het principe van representatie in vraag stellen, formuleerden we een aantal items over hoe burgers vinden dat politici *zouden moeten* handelen
- *Op een schaal van 0 tot 10, denkt u dat de regering beter zou werken indien de verkozen politici, zoals de parlementsleden...*
 - *Minder overlegden en debatteerden (0) - Meer overlegden en debatteerden (10)*
 - *Steeds aan hun principes vasthielden (0) - Compromissen sloten (10)*
 - *Vasthielden aan hun persoonlijke ideologische overtuigingen (0) - Ideologisch flexibeler waren (10)*

Vasthielden aan hun persoonlijke ideologische overtuigingen (0) - Ideologisch flexibeler waren (10)

Steeds aan hun principes vasthielden (0) - Compromissen sloten (10)

Minder overlegden en debatteerden (0) - Meer overlegden en debatteerden (10)

Alle respondenten
 Vooruit
 N-VA
 Blanco of ongeldig

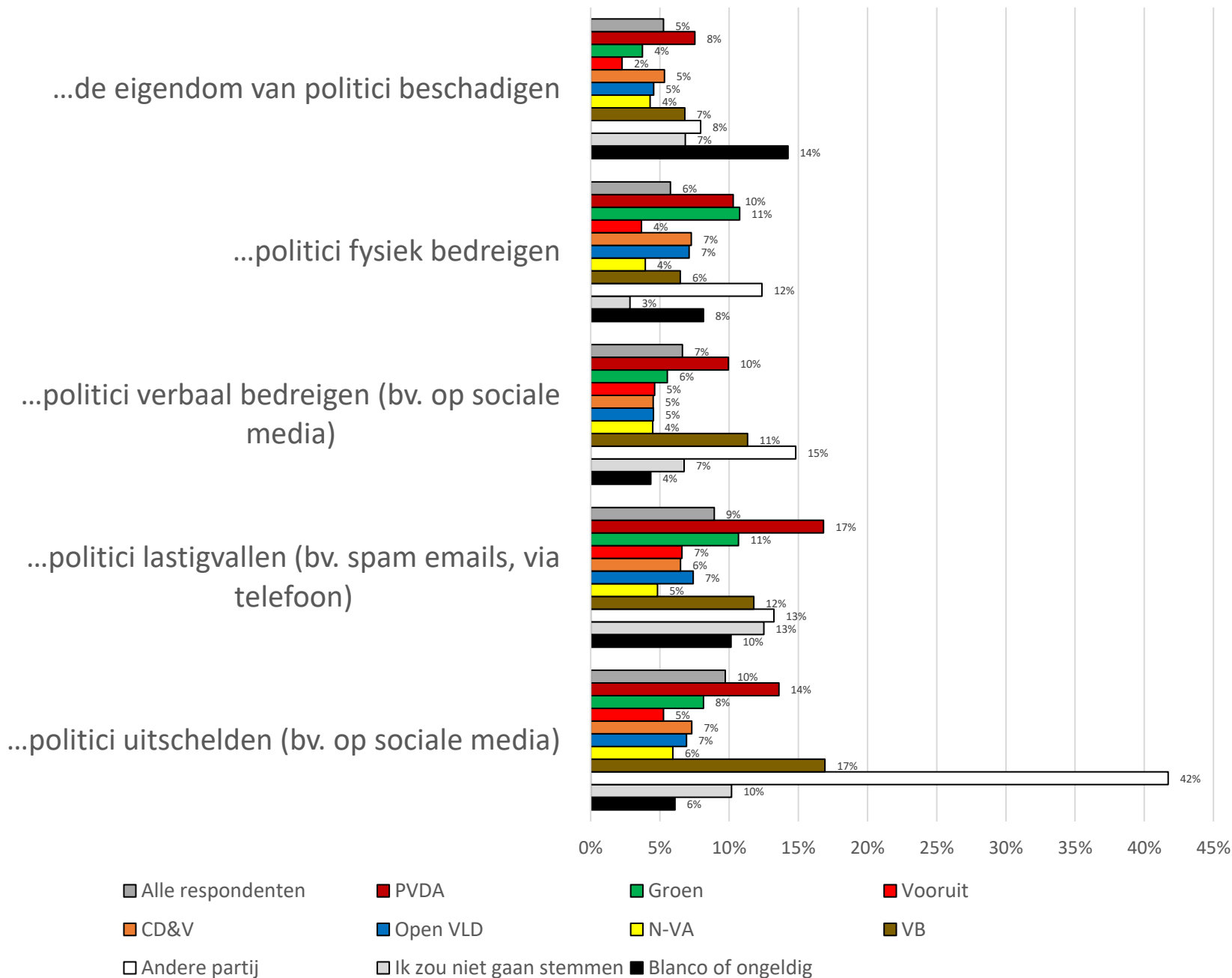
PVDA
 CD&V
 VB
 Andere partij

Groen
 Open VLD
 Ik zou niet gaan stemmen

- De grafiek bevat de gemiddelde score op de 0-10 schalen van de drie items, voor het totale electoraat en voor de electoraten apart
- Noteer dat ons onderzoek in het veld was net na de periode waarin de Vlaamse regering uit een diepe crisis kwam met een wekenlange blokkade door het uitblijven van een stikstofakkoord. Dat kan de antwoorden van de respondenten hebben beïnvloed
- Kijkend naar het tweede en derde item zien we inderdaad dat een meerderheid van Vlamingen vindt dat politici meer compromissen moeten sluiten (6,3) en meer ideologisch flexibel moeten zijn (6,1). Het kamperen op het eigen gelijk wordt door de meerderheid niet geapprecieerd. Hoe dat spoort met de vorige vaststelling dat burgers zich niet vertegenwoordigd voelen, is niet duidelijk. Vraag is of burgers zich meer 'vertegenwoordigd zouden voelen' door politici die meer compromisbereid zouden zijn; dat valt te betwijfelen
- Kijken we naar de partijen, dan zijn de VB-kiezers het minst compromisbereid (5,7). Doordat de rechtse partij in het cordon sanitaire zit, hebben die kiezers in zekere zin makkelijk praten; hun partij heeft nog nooit compromissen moeten sluiten. Het tegenbeeld wordt gevormd door de CD&V-kiezers, met hun partij sinds jaar en dag in de regering en zijnde de historische beleidspartij in Vlaanderen; daar treffen we een hoge compromisbereidheid aan (6,9). Al bij al zijn de verschillen tussen electoraten hier niet zo groot.
- Het derde item over overleg en debat, wordt door de gemiddelde kiezer neutraal beantwoord, en de verschillen tussen partijen zijn ook niet zo groot

Hoe boosheid tegen politici uiten

- Al dat ongenoegen zoekt ook een uitlaatklep, en de vraag is in welke mate Vlamingen vinden dat het terecht is dat politici agressief worden aangepakt door ontevreden burgers
- *Om hun mening over politiek aan politici kenbaar te maken, gebruiken burgers verschillende soorten acties. In welke mate heeft u begrip voor burgers die... (helemaal geen begrip, weinig begrip, veel begrip)*
 - *...politici uitschelden (bv. op sociale media)*
 - *...politici lastigvallen (bv. spam emails, via telefoon)*
 - *...politici verbaal bedreigen (bv. op sociale media)*
 - *...politici fysiek bedreigen*
 - *...de eigendom van politici beschadigen*

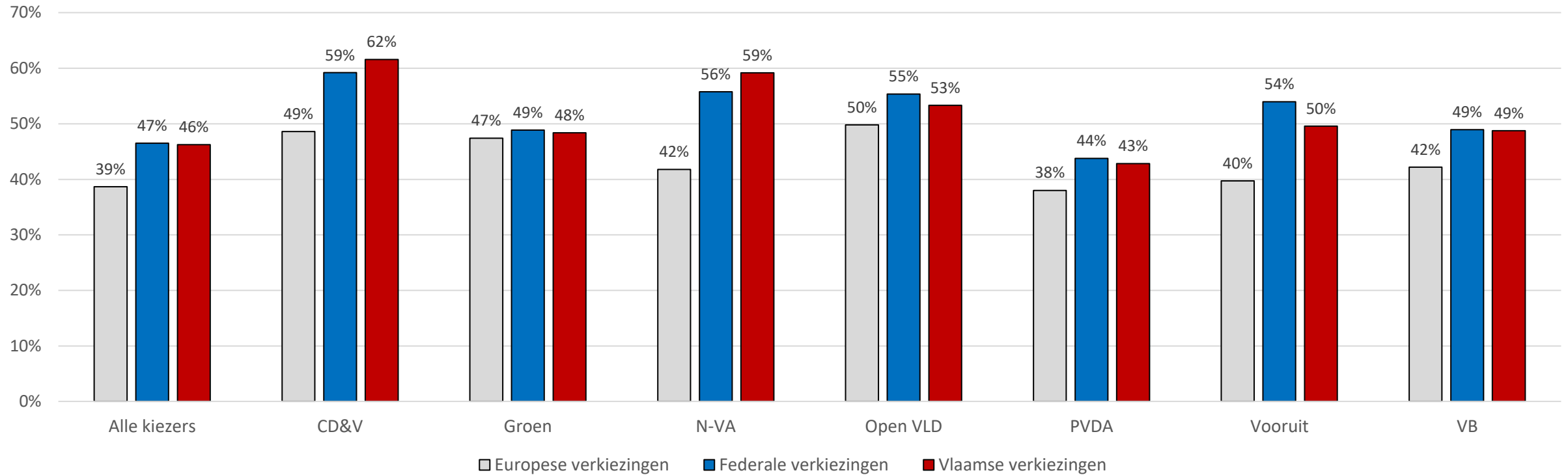

- De grafiek bevat het percentage dat zegt 'veel begrip' te hebben voor burgers die dat doen
- Eerst kijkend naar alle respondenten, zien we dat het aantal mensen met veel begrip jegens het agressief aanpakken van politici toch beperkt is. Het fatsoen lijkt te overheersen
- Het meest begrip (10%) hebben mensen voor het uitschelden van politici, het minst voor het beschadigen van hun eigendom (5%) en hen fysiek bedreigen (6%)
- Van de electoraten van de grote Vlaamse partijen zijn het weeral kiezers van de twee meest radicale partijen Vlaams Belang en PVDA die het best kunnen verstaan dat mensen naar deze middelen grijpen, bij de andere electoraten is er veel minder begrip
- Wel valt weeral op dat de niet-stemmers, de blanco/ongeldig-kiezers of mensen die op (heel kleine) andere partijen zouden stemmen vaak het meest begrip hebben voor agressieve manieren om politici aan te pakken. Dat is nogmaals een signaal van het feit dat de politieke boosheid buiten het partijlandschap zo mogelijk nog groter is dan er binnen
- Als we alle items samenvoegen in één schaal (alpha 0,88) dan zijn jong zijn, man zijn, lager opgeleid zijn, een laag inkomen hebben en een extremere positie op de links-rechts as (zowel links als rechts) significante voorspellers van begrip hebben voor agressie

Nog gaan stemmen?

- We zagen al verschillende keren dat niet-stemmen of blanco/ongeldig stemmen sterk samenhangen met allerlei negatieve houdingen over de politiek
- Nu is België een bijzonder land, in die zin dat er bij ons opkomstplicht bij verkiezingen bestaat. Dat is in weinig landen het geval (slechts in 13% van de landen wereldwijd is dat het geval; <https://www.idea.int/data-tools/data/voter-turnout/compulsory-voting>). Van de andere EU-landen geldt er alleen in Luxemburg, Bulgarije en Griekenland ook een opkomstplicht. Opkomstplicht zorgt over het algemeen voor een hogere opkomst bij verkiezingen (7,4% hoger; maar ook in landen met opkomstplicht daalt de opkomst). Voor de lokale verkiezingen van 2024 werd de opkomstplicht bij ons afgeschaft, voor de federale, Vlaamse en Europese verkiezingen werd ze behouden
- Of mensen nog willen gaan stemmen, is een goede indicator van hun tevredenheid met het politieke systeem en de werking er van. Daarom stelden we onze respondenten de volgende vraag: *Als gaan stemmen voor het regionale, nationale of Europese parlement niet meer verplicht was in België, zou u dan nog gaan stemmen voor die verkiezingen?*

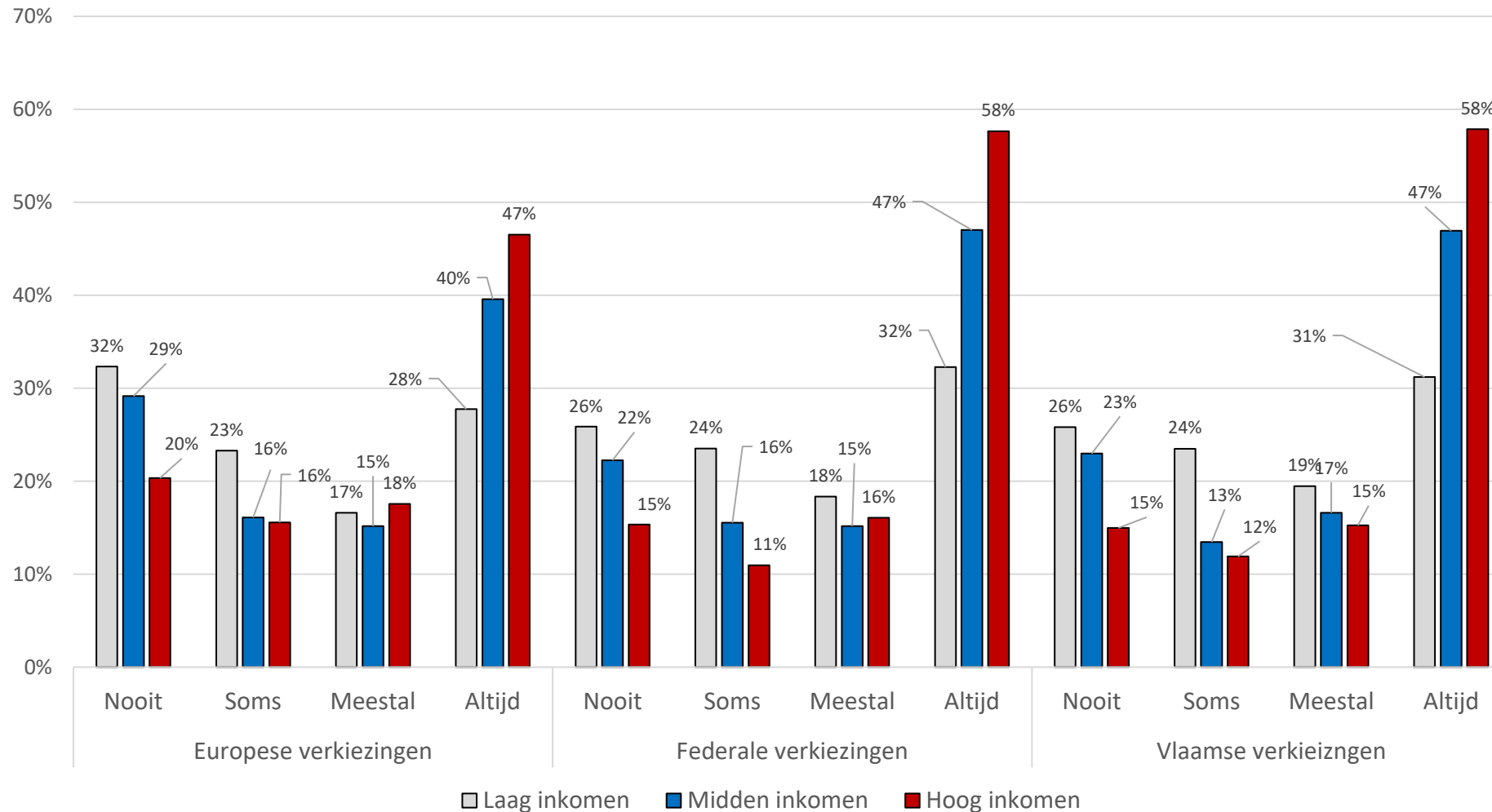
Percentage kiezers dat zegt 'altijd' te zullen gaan stemmen, zelfs zonder opkomstplicht

- *Als gaan stemmen voor het regionale, nationale of Europese parlement niet meer verplicht was in België, zou u dan nog gaan stemmen voor die verkiezingen? Nooit, soms, meestal, altijd.* We kijken in de grafiek naar het percentage van kiezers dat zegt 'altijd' te zullen gaan stemmen
- Minder dan de helft van alle kiezers zegt altijd te zullen gaan stemmen, voor elk van de bestuursniveaus. Vooral voor het Europese niveau zegt slechts bijna één derde dat ze altijd zouden gaan stemmen, het federale en Vlaamse niveau zitten hoger en dicht bij elkaar. Er zal dus *veel* afgehaakt worden als de opkomstplicht wordt afgeschaft. Als we kijken naar degenen die zeggen dat ze 'nooit' zouden gaan stemmen bij de afschaffing van de opkomstplicht en die dus bijna zeker niet meer zullen opkomen (niet in de grafiek), dan zien we dat dat percentage rond één vijfde à één vierde zit: 27% zou nooit nog stemmen voor de Europese verkiezingen, 21% voor de federale verkiezingen en 21% voor de Vlaamse verkiezingen. De vraag is of de afschaffing van de opkomstplicht bij de lokale verkiezingen ook tot een erosie van opkomst bij de drie andere verkiezingen zal leiden. Maar de potentie voor een heel sterke daling van de opkomst is zeker aanwezig. Dat is nogmaals een aanduiding (alvast in gedragsintentie) van het politieke ongenoegen
- Er zijn verschillen tussen electoraten, en ook tussen electoraten en types verkiezingen. Het lijkt er op dat de partij-electoraten zeggen te zullen blijven gaan stemmen vooral voor het bestuursniveau waar ze nu mee aan de macht zijn (zie Vooruit, Open Vld, N-VA). Van alle partijen heeft wellicht PVDA het meest te vrezen van een afschaffing van de opkomstplicht, haar electoraat zal het meest afhaken. De CD&V lijkt globaal relatief het meest te kunnen winnen. Noteer dat de zeer politiek-ontevreden VB-kiezers *niet* massaal zouden afhaken, deze kiezers scoren gemiddeld. Dat de afschaffing van de opkomstplicht deze partij zou decimeren, blijkt alvast niet uit deze cijfers

Lage inkomens zouden afhaken

Blijvende opkomst en inkomensniveau

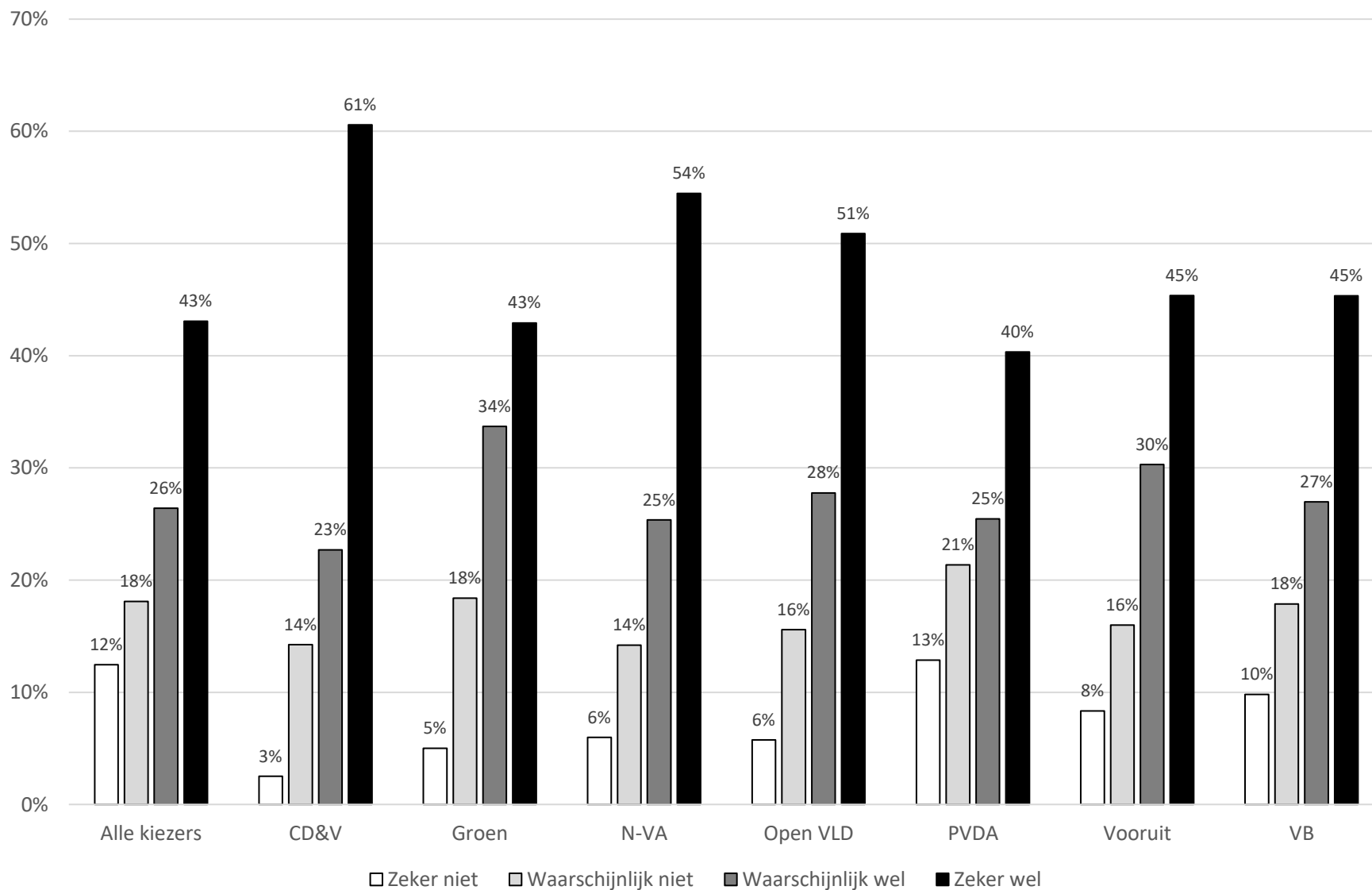
- Als gaan stemmen voor het regionale, nationale of Europese parlement niet meer verplicht was in België, zou u dan nog gaan stemmen voor die verkiezingen? Nooit, soms, meestal, altijd
- We kijken naar de opkomstintenties per bestuursniveau en per inkomenscategorie. We nemen de 25% hoogste inkomens, de 50% middeninkomens en de 25% laagste inkomens
- Er is een *heel* sterk verband tussen het gestandaardiseerd inkomen en blijven stemmen (als de opkomstplicht zou worden afgeschaft). Bijvoorbeeld, de intentie om 'altijd' te blijven stemmen is bij hoge inkomens bijna het dubbele van bij lage inkomens (vb. 58% tov. 32% bij federale verkiezingen). Het is duidelijk dat de afschaffing van de opkomstplicht vooral tot het massaal afhaken van de laagste inkomenscategorieën kan leiden

Wie zou er nog afhaken?

Leeftijd	0.01***
Vrouw	-0.03
Opleidingsniveau (ref: middelbaar afgemaakt)	
Lager opgeleid	-0.09
Hoger opgeleid	0.25***
Gestandaardiseerd inkomen (ref: middelste kwartielen)	
Laagste kwartiel inkomen	-0.09
Hoogste kwartiel inkomen	0.12*
Belfius categorie van gemeente waar respondent woont (ref: woongemeenten)	
Landelijke gemeenten	-0.10
Gemeenten met concentratie economische activiteit	-0.10+
Verstedelijkte gemeenten	-0.16+
Grote en regionale steden	0.07
Kustgemeenten	0.17
Buitenlandse achtergrond	-0.19**
Links-Rechts	-0.12**
Links-Rechts curvilineair	0.01**
Politieke interesse	0.13***
Tevredenheid democratie	0.10***
Stemkeuze (referentie: CD&V)	
PVDA	-0.27*
Groen	0.06
Vooruit	-0.21*
Open VLD	-0.11
N-VA	-0.14
Vlaams Belang	-0.11
Andere partij	0.06
Blanco of ongeldig	-1.02***
Ik zou niet gaan stemmen	-1.36***
Ik mag (nog) niet gaan stemmen	-0.42
Ik weet het niet	-0.17
Intercept	2.00***
Observaties	1921
R ²	0.40

- We maken één schaal van de antwoorden op de drie vragen (bestuursniveaus) over het blijven stemmen na afschaffing van de opkomstplicht (alpha = 0,94; dat betekent dat het een goede schaal is). Daarna schatten we een regressie om te kijken welke de kenmerken zijn van mensen die zouden blijven stemmen (vs. degenen die zouden afhaken)
- Er zijn veel factoren die een statistisch significante rol spelen. Degene die een positief effect uitoefenen (blijven stemmen) staan in het groen, degene die een negatief effect hebben (afhaken) staan in het rood
- Ouderen zouden blijven stemmen, en ook hoger opgeleiden, hoge inkomens, rechtse kiezers, meer extreme kiezers (dat is 'Links-Rechts curvilineair' in de tabel), mensen met meer politieke interesse, en mensen die tevreden zijn met onze democratie
- De afhakers zijn daar het spiegelbeeld van en daarbij zijn er nog andere factoren die afhaken verklaren: een laag inkomen hebben, noch in landelijke noch in grote steden wonen maar tussenin, een buitenlandse achtergrond hebben, op dit moment blanco of ongeldig stemmen en op dit moment (met de huidige opkomstplichtregels) ook niet gaan stemmen
- Als we voor al deze factoren controleren, dan zien we dat het niet zo is dat er grote verschillen tussen electoraten zijn, we zien enkel beperkte effecten voor PVDA en Vooruit. Maar het zijn eerder andere kenmerken van respondenten die maken dat iemand zal afhaken. In ieder geval bevestigt de analyse dat het niet zo is dat VB-kiezers massaal zouden afhaken als de opkomstplicht zou worden afgeschaft

Afschaffing opkomstplicht lokale verkiezingen

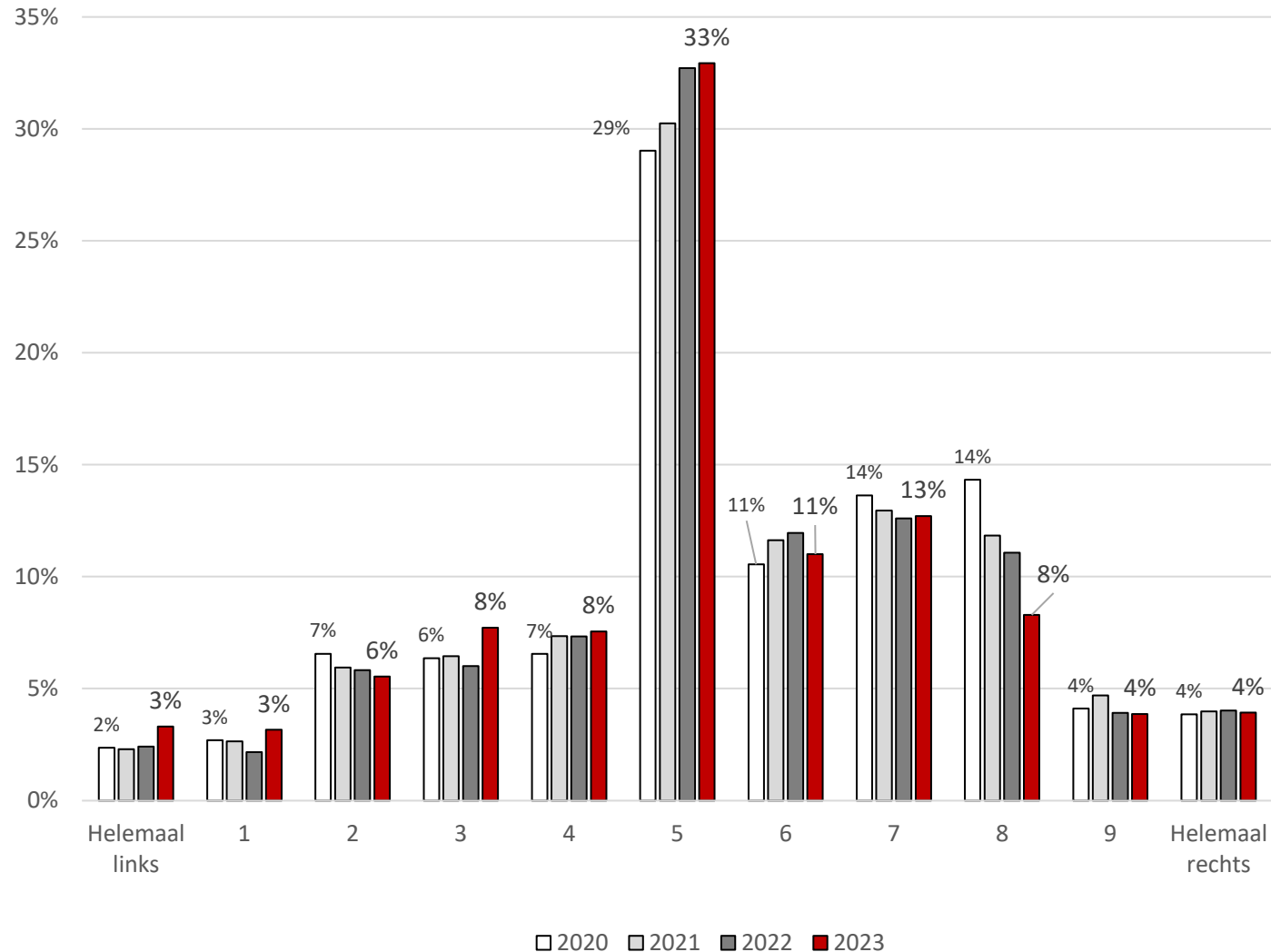
- Voor de komende lokale verkiezingen werd de opkomstplicht afgeschaft. We vragen ons af welke gevolgen voor de opkomst dat zal hebben in oktober 2024
- *De opkomstplicht voor de gemeenteraadsverkiezingen werd afgeschaft. Denkt u dat u bij de volgende gemeenteraadsverkiezingen van 2024 zal gaan stemmen? Zeker niet, waarschijnlijk niet, waarschijnlijk wel, zeker wel*
- Ongeveer 30% van de kiezers zegt zeker (12%) of waarschijnlijk (18%) *niet* deel te nemen aan de komende gemeenteraadsverkiezingen. Als dat werkelijkheid wordt, dan zal de opkomst in 2024 één keer met een nooit gezien aandeel dalen. Voor alle duidelijkheid: het is helemaal niet zeker dat al deze afhakende kiezers hun intentie ook zullen waarmaken in oktober 2024. Maar de kans op een sterke daling van de opkomst is reëel
- We zien opnieuw verschillen tussen electoraten. Opvallend is de grote trouw van de CD&V-kiezers aan het lokale bestuursniveau (slechts 17% zegt zeker (3%) of waarschijnlijk (14%) af te haken. Ook N-VA kan schijnbaar op een gemotiveerd lokaal kiespubliek rekenen. Met 34% potentiële afhakers zit PVDA met het grootste probleem in 2024. Dat stemt overeen met de resultaten van de regressie op de vorige slide

Besluit houding tegenover politiek

- Uit de vele analyses die we in dit deel presenteerden, komt een onversneden somber beeld naar voren: de Vlamingen zijn anno 2023 zeer kritisch over de democratie en het democratisch proces in ons land. Ondanks het feit dat corona achter de rug is, de oorlog in Oekraïne minder saillant is, de energieprijzen gedaald zijn, en beide regeringen een succes hebben kunnen boeken, zien we daar niet veel van terug in de cijfers
- We konden het niet steeds vergelijken omdat we in DS2023 een groot aantal nieuwe vragen voor het eerst stelden, maar waar we wel doorheen de tijd (soms met 2019) kunnen vergelijken zien we dat de evolutie negatief is: er is nu significant minder vertrouwen in politieke instellingen (sinds 2019), minder tevredenheid met de werking van onze democratie en minder tevredenheid met het regeringsbeleid. Vorig jaar waren die twee laatste nog constant (en zelfs stijging van appreciatie van regeringsbeleid toen), nu zien we een daling
- De ontevredenheid is niet alleen diep maar ook breed en treft een heel aantal aspecten van politiek:
 1. Het *vertrouwen* in instellingen is laag, vooral partijen en politici moeten het ontgelden
 2. Respondenten geven aan dat politici en partijen niet *luisteren* naar de bevolking, niet *handelen* in lijn met de voorkeur van de mensen en er niet in slagen een *beleid* te beslissen dat overeenstemt met wat mensen willen
 3. Nogal wat Vlamingen stellen zich vragen bij het basisprincipe van de *representatieve* democratie en zeggen dat volksvertegenwoordigers het volk niet kunnen vertegenwoordigen of dat het beter is dat de burgers rechtstreeks zelf beslissen
 4. In de perceptie is de *corruptie* toegenomen
- De burgers zijn dus niet blij met wat ze politiek zien gebeuren, maar dat wil niet zeggen dat ze de democratie op zich massaal de rug toe keren. Een overgrote meerderheid zegt dat het belangrijk is om in een democratie te leven, maar ze vinden dat ze bij ons niet goed werkt. Ze onderschrijven dus het principe, maar stellen de representanten, de actoren die de democratie doen werken, in vraag. Noteer ook dat ze geen duidelijke richting aangeven hoe de representanten dan wél zouden moeten handelen, maar het lijkt er wel op dat ze vinden dat politici makkelijker en sneller compromissen moeten sluiten
- Toch zijn er ook minderheden die wél alternatieven voor democratie lusten. Niet zo'n kleine minderheden zeggen dat ze een autoritaire leider wel zien zitten, en een meerderheid vindt technocratie een aantrekkelijk alternatief
- Het gevolg van al dat ongenoegen is dat vele burgers (zeggen te) zullen afhaken als de opkomstplicht wordt afgeschaft. Maar over het algemeen willen Vlamingen wel dat politici niet te onfatsoenlijk worden behandeld; slechts kleine minderheden kunnen begrip opbrengen voor het agressief aanpakken van politici
- Verdere analyse gaf aan dat het ongenoegen veruit het diepst is bij de electoraten van de twee meest radicale partijen, PVDA en vooral Vlaams Belang. Vooral bij die laatste partij is het afwijzen van het politieke bestel zo goed als absoluut en algemeen. Het is moeilijk in te beelden dat zeker het electoraat van het Vlaams Belang zich zou laten charmeren door één van de andere partijen; die radicaal-rechtse kiezers percipiëren zich ondertussen zo sterk als buitenstaanders van het politieke systeem, dat terug de Rubicon oversteken weinig waarschijnlijk lijkt. Belangrijk is ook dat de eventuele afschaffing van de opkomstplicht op het eerste gezicht niet zo'n heel groot electoraal verschil zal maken
- Buiten de evidente associatie met stemgedrag is er nog een tweede factor die samenhangt met het ongenoegen: de sociaal-economische status van de respondent. Telkens weer als we het multivariaat onderzochten, bleek politieke ontevredenheid sterk gecorreleerd met zowel scholing als inkomen. Het zijn de minder sterke sociaal-economische groepen waarbij het ongenoegen zo mogelijk *nog* dieper zit
- De ultieme vraag is natuurlijk of het diepe ongenoegen dat we in detail in kaart brachten terecht of onterecht is. Werkt de Belgische democratie in realiteit niet goed? Wordt er niet geluisterd naar de bevolking? Zijn politici corrupt? Dat kunnen we alleen onderzoeken door met andere landen te vergelijken of door naar longitudinale wijzigingen te kijken, en dat valt buiten het bestek van dit rapport

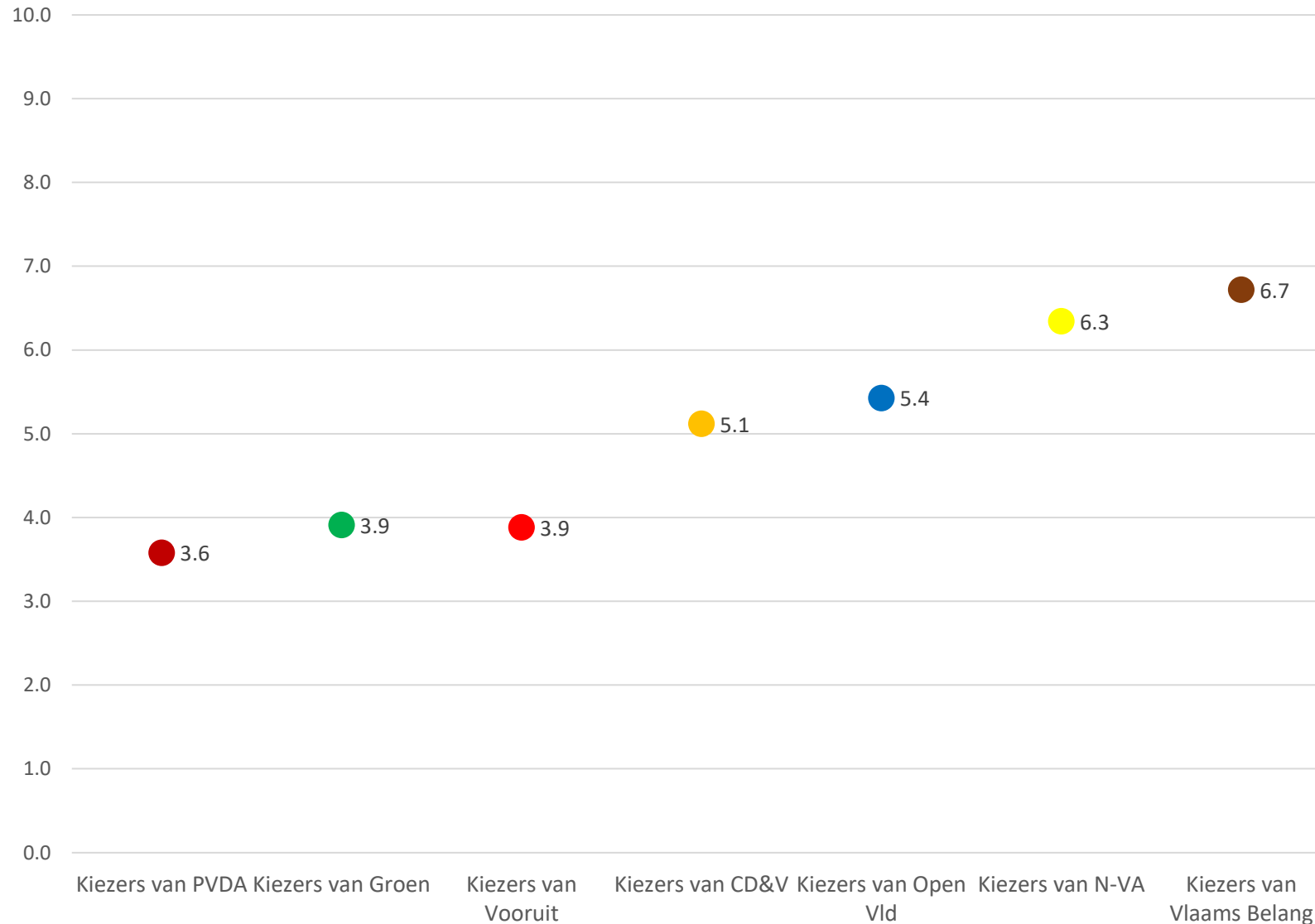
3. Links-Rechts plaatsing

Vlamingen vinden zichzelf centrum

- In de politiek worden de termen 'links' en 'rechts' vaak gebruikt. Kan u uw eigen opvattingen plaatsen op een schaal van 0 tot 10, waarbij 0 'links', 5 'in het centrum' en 10 'rechts' betekent?
- Deze vraag werd ook gesteld in 2020, 2021, 2022 en nu ook in 2023. Zoals de voorgaande jaren plaatst ongeveer één derde van de Vlamingen zich pàl in het centrum. Dat aandeel is sinds 2020 zelfs wat gestegen. Ondanks de schijnbaar toegenomen politieke polarisatie, definiëren Vlamingen zich als behorende tot het centrum, licht overhellend naar de rechtse kant
- Terwijl we tussen de voorgaande jaren geen significante wijziging zagen, zien we die nu wel. In vergelijking met 2022 zegt de Vlaming wat linkser, of beter: *meer centrum*, te zijn geworden ($p=0,01$). Van 5,5 op de schaal in 2022 (en 5,6 in 2020 en 5,5 in 2021) zit het gemiddelde nu op 5,3. Vooral het aantal mensen dat zich stevig rechts zet (positie 8), is gedaald
- Noteer dat het gerust kan dat mensen de facto wel rechtser of linkser zijn geworden in hun politieke denkbeelden maar dat hun referentiekader (wat ze denken dat het centrum is, en wat links en rechts) verschoven is. Dus de verschuiving naar het centrum (en dus naar links) hoeft niet te betekenen dat mensen meer linkse beleidsvoorstellen zijn gaan steunen

Electoraten links of rechts

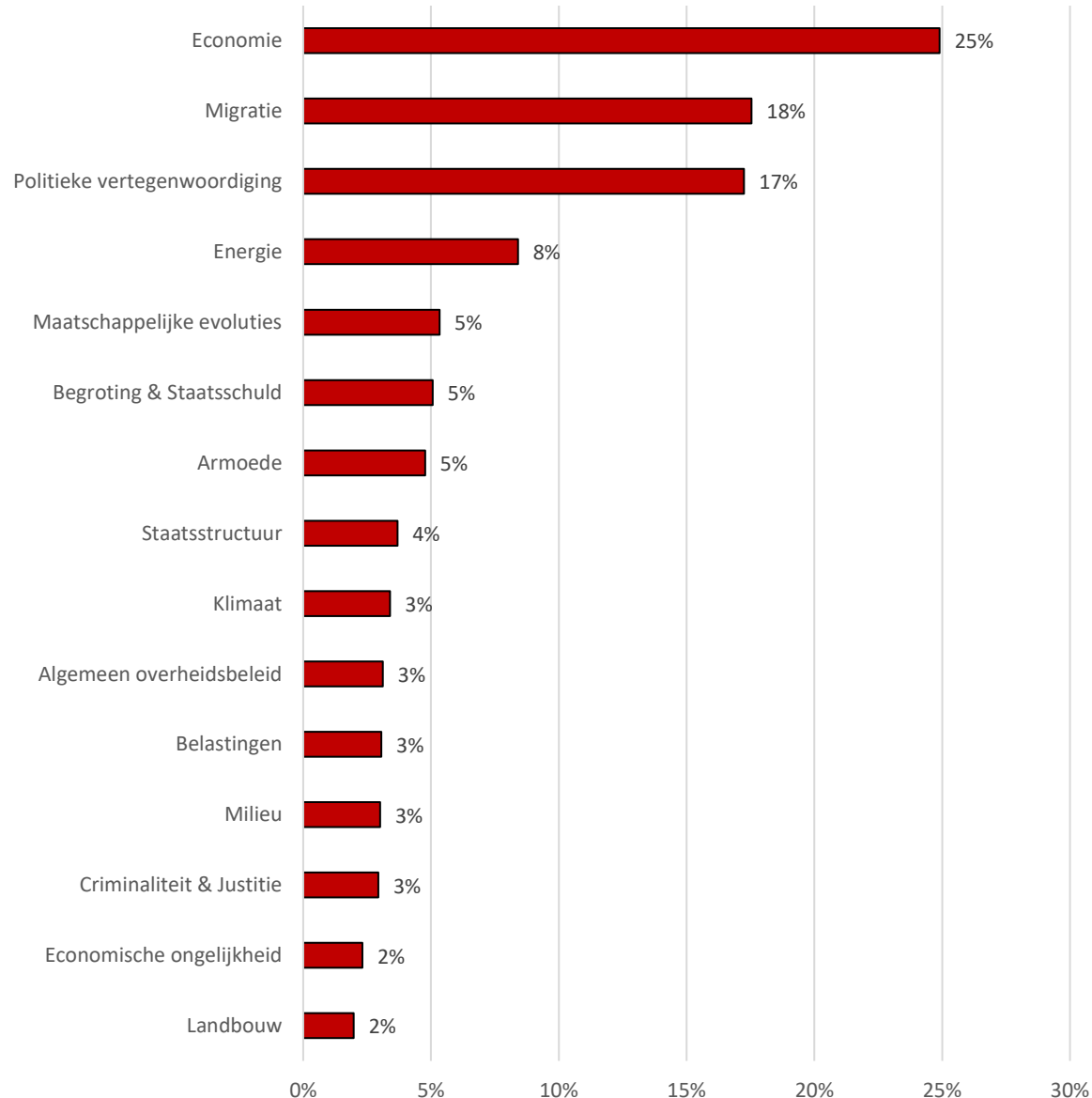
- De zelfplaatsing van de electoraten volgt de verwachte links-rechtsopdeling, met PVDA als het meest links en VB als het meest rechts
- In DS2022 vonden we hier een opvallend verschil en was het Open Vld-electoraat significant naar links geschoven, zelfs links van de CD&V. Dat is anno 2023 niet langer het geval, de Open Vld zit opnieuw tussen CD&V en N-VA in. De verschuiving van Open Vld-kiezers tussen 2022 en 2023 is wel niet significant
- De andere electoraten bleven tussen 2022 en 2023 zo goed als ter plaatse, maar de twee rechts electoraten schoven significant wat naar het centrum: N-VA van 6,6 naar 6,3 ($p=0,02$); Vlaams Belang van 7,2 naar 6,7 ($p=0,01$)

4. Belang van politieke thema's

Het belang van thema's

- Politieke strijd over beleid gaat in essentie om twee dingen: (1) op welke *thema's* de beleidsvoerders zich prioritair moeten toeleggen en (2) over in welke *richting* beleid moet gaan (vb. links of rechts). In deze sectie gaan we in op de prioritering van thema's
- Democratische politiek betekent niet alleen dat het beleid de beleidsvoorkeuren van de burgers (min of meer) volgt, maar ook dat de thema's die mensen belangrijk vinden en waar ze van wakker liggen op de politieke agenda komen en voorwerp zijn van beleidsbeslissingen
- Welke thema's burgers belangrijk vinden, heeft een groot effect op hoe ze naar politiek en partijen kijken, en welke stem ze uitbrengen
- Belang van thema's is erg variabel en vormt vaak de motor van electorale verandering
- In deze sectie rapporteren we achtereenvolgens over het thema-belang dat we op twee manieren bevroegen: via een open vraag en via een gesloten vraag

Belangrijkste probleem (open vraag)

- Kan u in uw eigen woorden zeggen wat volgens u het grootste probleem is waarmee ons land momenteel wordt geconfronteerd?
- Deze open vraag is de beste manier om het *spontane* belang van politieke problemen/thema's te meten (veel gebruikt in wetenschappelijk onderzoek)
- N=1.921 respondenten gaf een codeerbaar antwoord, open antwoorden werden in categorieën gecodeerd
- Voor elk antwoord van een respondent werden maximaal drie thema's gecodeerd.
- De grafiek geeft de 15 meest vermelde thema's voor 2023 weer. Percentages geven % van steekproef aan dat dit thema vermeldde. Het totaal in de grafiek komen dus bij 100% uit
- Economie is het meest belangrijke probleem (25%). De antwoorden verwijzen vooral naar de prijsstijgingen (zie volgende slide)
- Migratie (het tophema van de verkiezingen van 2019) scoort een beetje onverwacht als tweede belangrijkste thema (18%)
- Politieke vertegenwoordiging is het derde thema (17%). Het gaat om mensen die problemen zien in hoe partijen en politici zich verhouden tot de burgers. Vele respondenten zeggen dus dat de politiek zelf het belangrijkste probleem is. Dat stemt overeen met wat we eerder zagen
- Energie (8%) komt binnen op de vierde plaats. Hoewel de prijzen op het moment van de bevraging al heel sterk waren gedaald en de energiebevoorrading leek veiliggesteld, blijven veel mensen er naar verwijzen
- Maatschappelijke evoluties (5%) is het vijfde meest belangrijk. Dit is een wat algemene categorie die de antwoorden van mensen samenvat die spreken over te betreuren culturele of sociale evoluties
- Opvallend is dat toch wel belangrijke thema's--of tenminste thema's die veel politieke aandacht krijgen—zoals klimaat (3%), ongelijkheid (2%), internationale veiligheid (2%; niet in grafiek) en gezondheidszorg (1%; niet in grafiek) nauwelijks *top of mind* zijn
- Nog opvallend: ondanks de enorme aandacht voor de landbouwproblematiek (stikstof) in de periode voorafgaand aan de bevraging, scoort het thema ronduit laag (2%)

Subthema's en woordgebruik

- Om een idee te geven van de manier waarop respondenten naar die thema's verwijzen en hoe we de open antwoorden geklasseerd hebben in de beperkte lijst van categorieën, maakten we voor de belangrijkste thema's *word clouds* om een idee te geven van de verwoordingen die respondenten gebruiken wanneer ze het over een thema hebben
- Hoe groter het woord, hoe meer het gebruikt wordt in antwoorden die we in deze categorie stopten
- Merk op dat in één antwoord ook andere thema's aan bod kan kom, dus de oefening is niet perfect – maar het geeft een beeld van de subthema's die spelen

Economie

Migratie

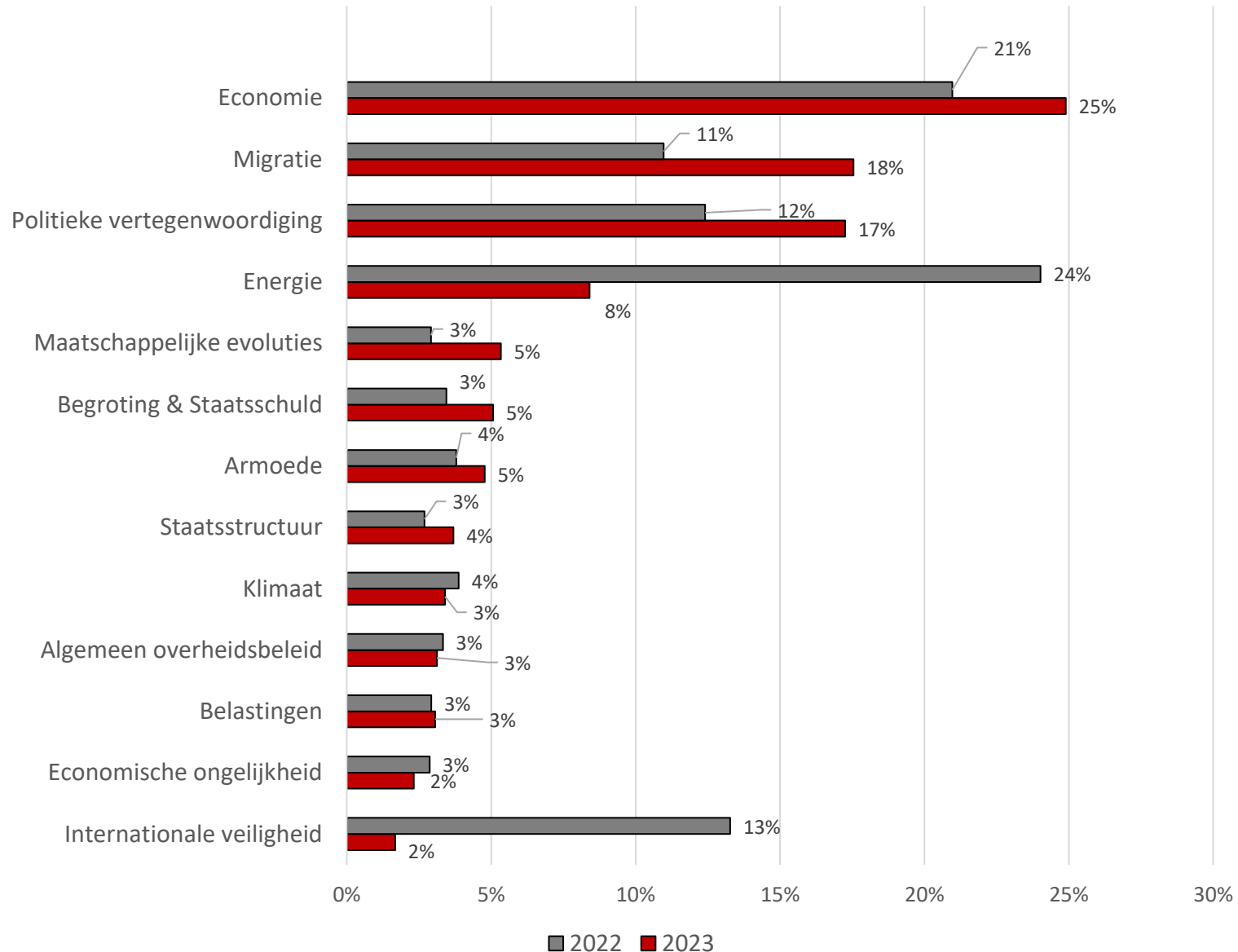
Politieke vertegenwoordiging

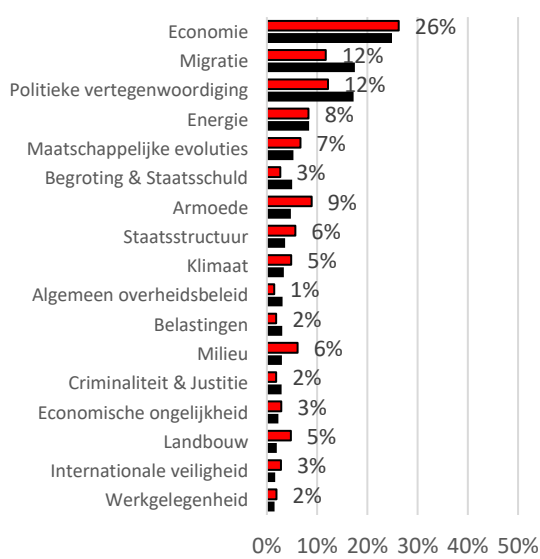
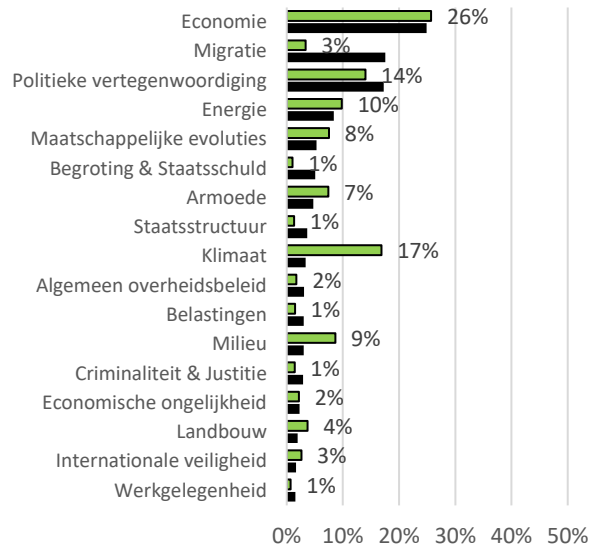
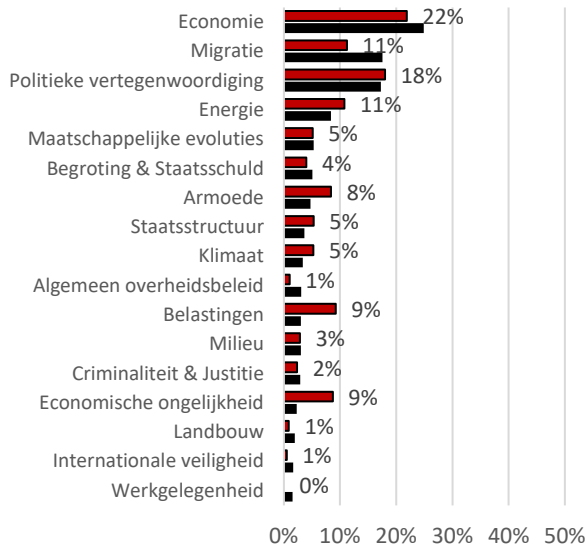
Energie

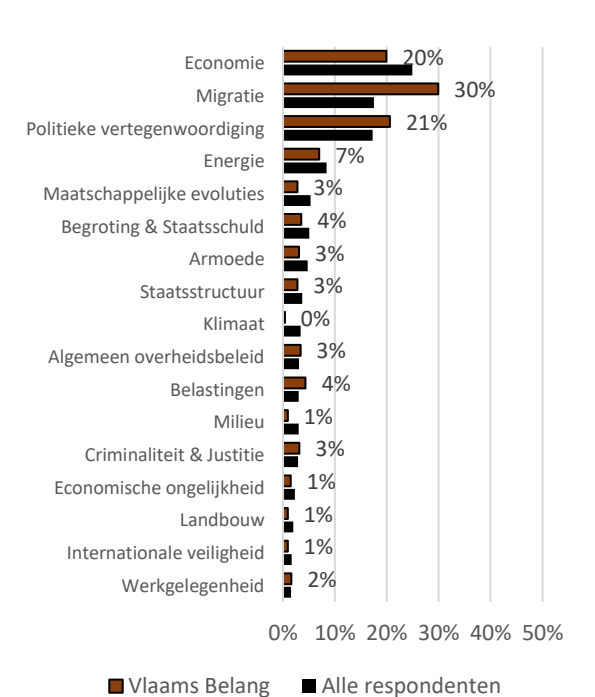
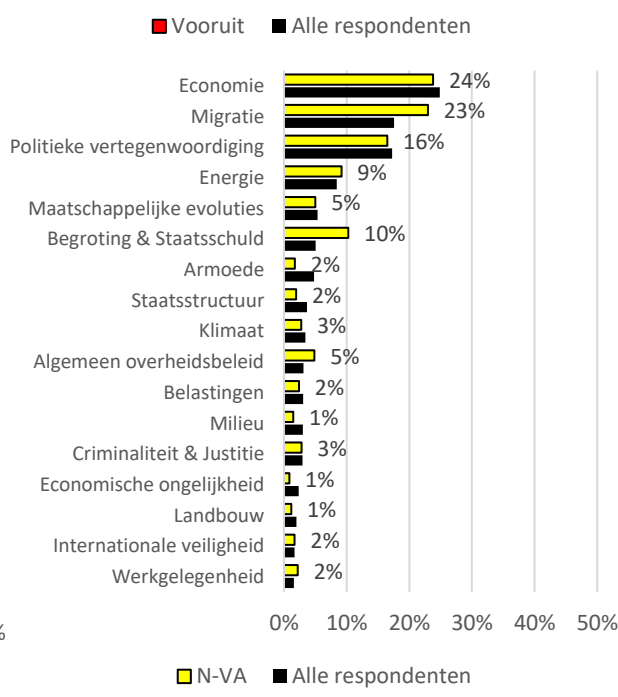
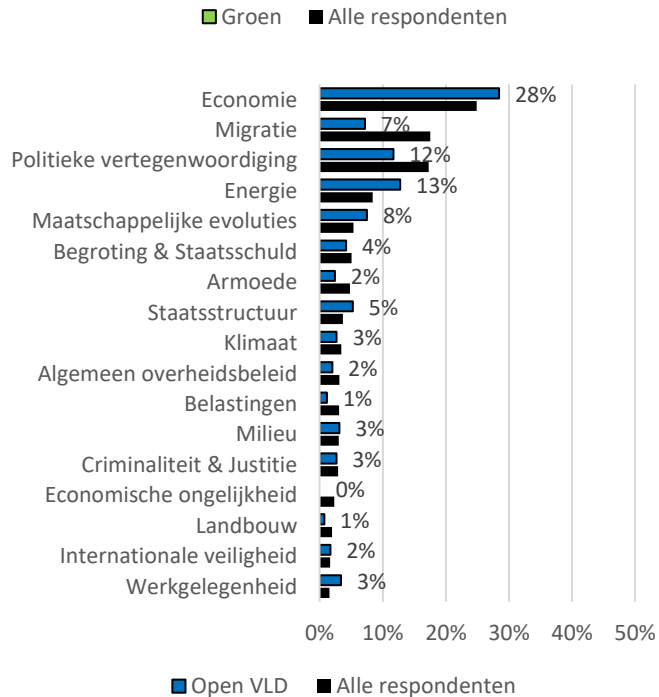
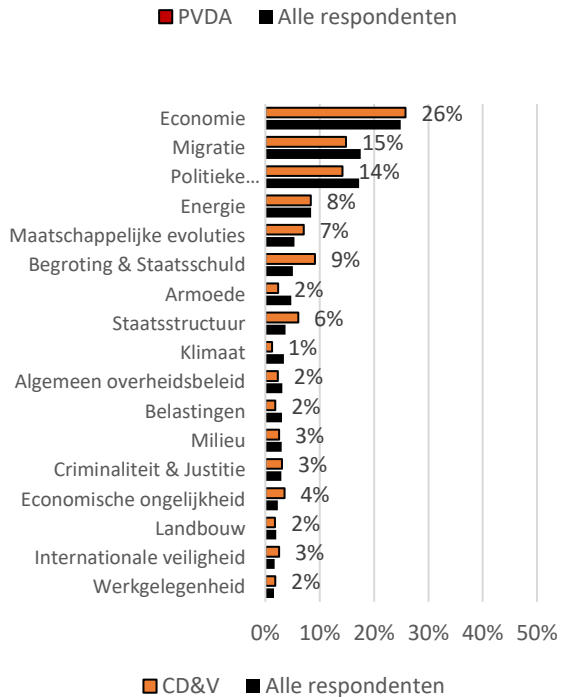
Verandering in belang (open) thema's 2022-2023

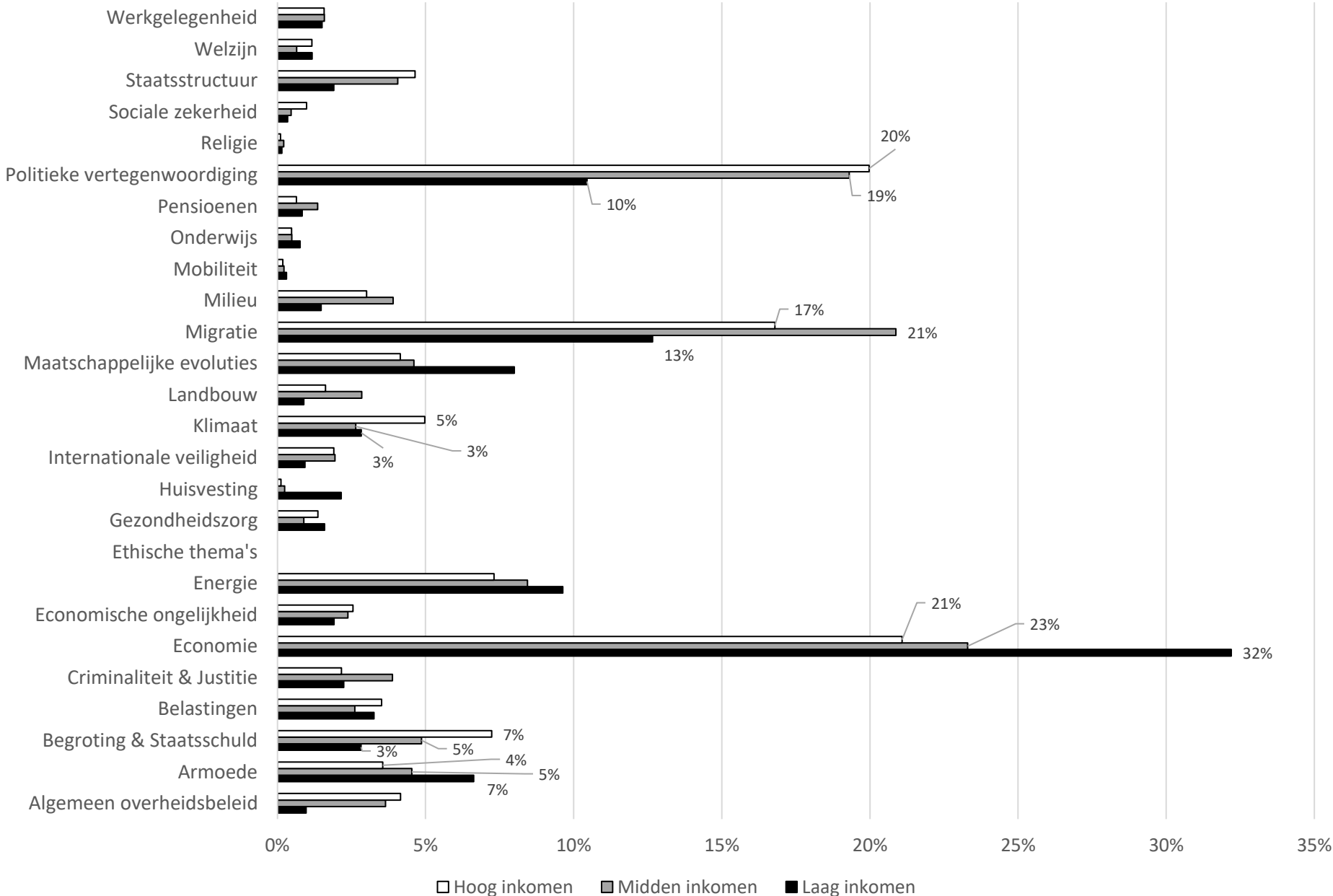
- De grafiek bevat het belang van thema's in 2023 vergeleken met onze identieke bevraging in 2022
- In deze lijst nemen we enkel thema's op die in één van de twee jaren door minstens 3% van de respondenten werd vermeld (dus andere selectie dan eerste grafiek)
- De verschillen zijn enorm groot, de volatiliteit in het belang van thema's is indrukwekkend
- In 2022 domineerde de Oekraïne-crisis het lijstje, met energie, economie en internationale veiligheid helemaal bovenaan. Dat is in 2023 sterk gewijzigd.
- Energie is heel sterk gedaald, van 24% naar 8%. Mensen refereren in 2023 niet meer naar de energieprijzen maar naar de prijzen in het algemeen, en dat valt onder 'economie'
- Internationale veiligheid is in elkaar gestuikt, van 13% naar 2%. Anno 2023 is de oorlog en het conflict in Oekraïne minder 'top of mind'
- Economie was al belangrijk in 2022, maar wordt helemaal het *numero uno* thema in 2023, van 21% naar 25%
- Migratie kent een stevige comeback in 2023 (van 11% naar 18%), ook in 2022 scoorde het al hoger dan in 2021. Het lijkt de belangrijkste constante te zijn in de bevragingen van De Stemming. Het thema lijkt niet aangetast door de actualiteit. Zoals bekend, hangt het thema heel sterk vast aan één partij, dus het feit dat migratie zo hoog scoort kan bijna niet anders dan een belangrijk effect hebben op de kiesintenties (zie verder)
- Tenslotte politieke vertegenwoordiging (de facto: kritiek op politici en partijen), dat kent een stevige groei in 2023 van 12% naar 17%. In 2022 was het thema minder belangrijk geworden dan in 2020 en 2021, maar nu is het helemaal terug

- Verschillen in belang van thema's tussen electoraten is substantieel (anno 2023)
- Economie scoort overall hoog. Maar je ziet ook de typische verschillen tussen electoraten met Groen-kiezers die om het klimaat geven (17%) en VB-kiezers die migratie (nog meer) prioritair achten (30%)

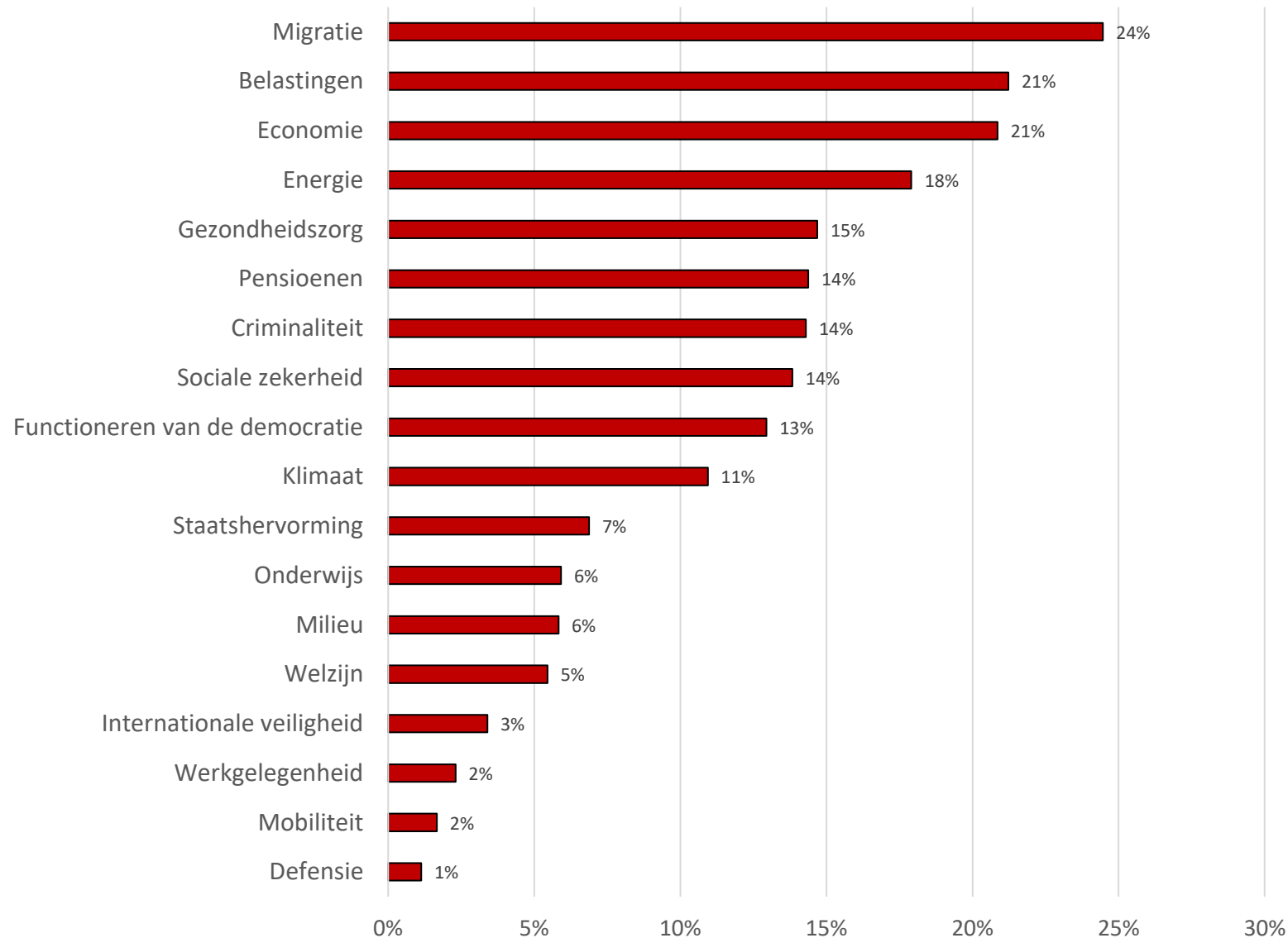

Belang thema's per inkomenscategorie

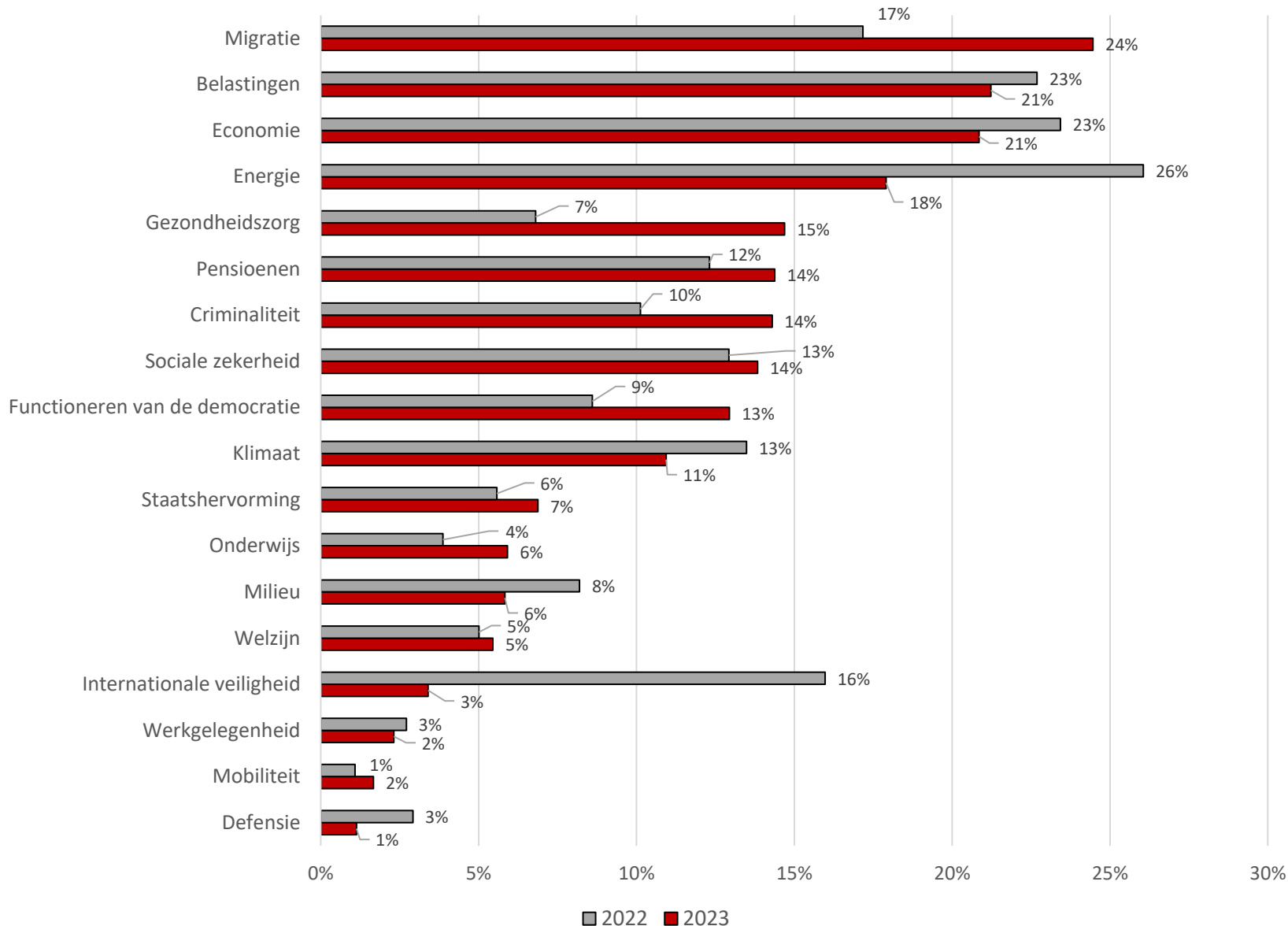
- Het belang van thema's verschilt niet alleen sterk tussen de electoraten. Er zijn ook grote verschillen tussen de inkomensgroepen
- Neem bijvoorbeeld het thema economie. Dat is voor 32% van de lage inkomens het prioritaire thema, maar slechts voor 21% van de hoge inkomens. Wellicht heeft dat te maken met het feit dat de stijgende prijzen minder problematisch zijn voor de hogere inkomens
- Bij migratie zien we een patroon waarbij vooral de middeninkomens zich er zorgen over maken
- Klimaat is belangrijker voor de hoge inkomens, maar scoort ook daar niet meer dan 5%
- De lage inkomens (10%) schuiven het minst politieke vertegenwoordiging als grootste probleem naar voren (respectievelijk 19% en 20% bij de midden en hoge inkomens)
- We deden een gelijkaardige analyse waarbij we nagingen of de woonplaats een effect heeft op de prioritering van thema's (data niet getoond in grafiek). Dat bleek minder het geval dan bij de inkomensgroepen. Bijvoorbeeld migratie speelt ook een rol in de landelijke gemeenten (14%) maar minder dan in de woongemeenten (18%) of steden (19%). Bij landbouw zien we dat het zelfs in de landelijke gemeenten niet echt hoog scoort (2%)

Belangrijkste probleem (gesloten vraag)

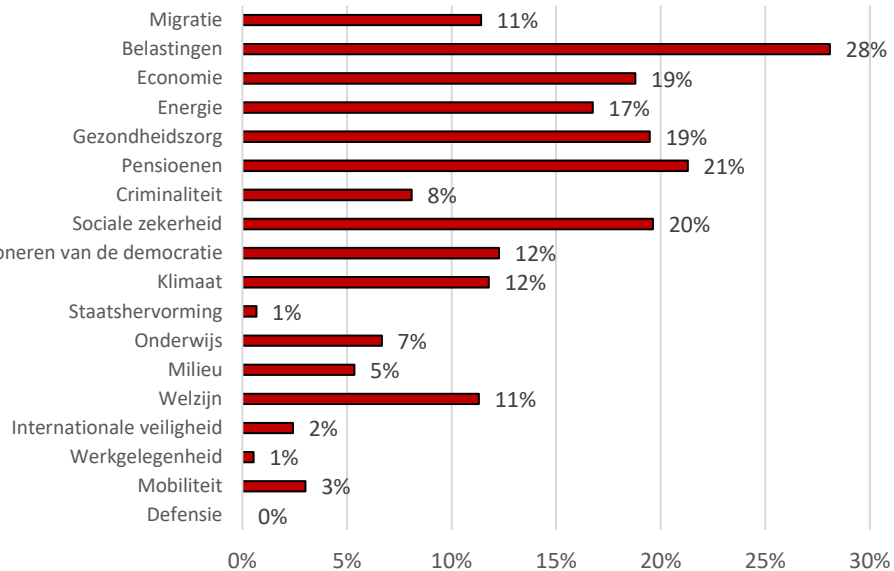
- *Kunt u aangeven welke van deze thema's het belangrijkste zijn bij het maken van uw stemkeuze als er nu verkiezingen zouden zijn? U kunt maximaal twee thema's aanduiden*
- Deze gesloten vraag leidt tot meer systematische antwoorden dan de open vraag die echt naar het thema peilt dat *top of mind* is (en wellicht het meest impact heeft op de stem). De gesloten vraag herinnert mensen aan de verschillende problemen die er zouden kunnen zijn en leidt doorgaans tot een grotere spreiding van belangrijke problemen. Ook is de vraag wat anders omdat ze naar de verkiezingen verwijst en naar de kiezers zelf en niet naar 'het land'
- Percentages in grafiek tellen niet op tot 100% omdat iedereen maximaal twee thema's kon aanduiden
- We kunnen de bevraging van 2023 alleen met 2022 vergelijken, omdat we in 2022, gezien de context, twee thema's toevoegden: energie en internationale veiligheid
- De grafiek bevestigt, niet verbazend, wat we vonden in de open-vraagbenadering maar leidt inderdaad tot meer spreiding, want het is minder spontaan en *top of mind*. De klassieke thema's scoren daardoor hoger
- Migratie scoort het allerhoogst met 24%. Dat is de hoogste score van dat thema in de vier jaargangen van De Stemming
- Belastingen (21%) was sterk afwezig in de open vraag, maar zit hier bovenaan. Mensen noemen dat thema niet spontaan maar kruisen het wel aan als het hen wordt voorgeschoteld. Economie bevestigt hier zijn status als tophema.
- Scoren veel hoger dan bij de open vraag: klimaat (11%), gezondheidszorg (15%), sociale zekerheid (14%), pensioenen (14%), criminaliteit (14%)

Verandering in belang (gesloten) thema's 2022-2023

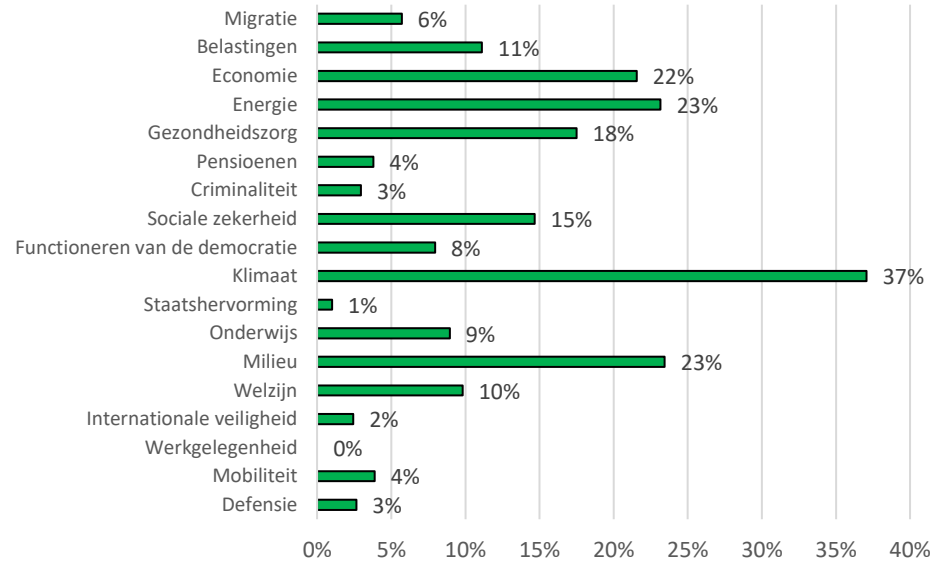

- De grafiek bevat het (gesloten) belang van thema's in 2023 vergeleken met onze identieke bevraging in 2022
- De verschillen zijn opnieuw groot, er is veel volatiliteit tussen de twee laatste jaren, ook als je het gesloten bevragee (we zagen dat ook al bij de open bevraging)
- Op de vorige slide stelden we al dat migratie sterk scoorde, hier zien we de stevige stijging van migratie van 2022 tot 2023
- Energie is heel sterk gedaald, van 26% naar 18%
- Internationale veiligheid is sterk in elkaar gestuikt qua (gesloten) thema, van 16% naar 3%
- Merkwaardig, want in 2023 is corona toch helemaal weg, is de stijging van gezondheidszorg tussen de laatste twee jaren (van 7% naar 15%)
- Ook in lijn met de open bevraging is dat de gesloten categorie 'functioneren van de democratie' stevig stijgt, van 9% naar 13%
- Ondanks de grote commotie rond het onderwijs, zie je maar een lichte stijging in het belang van dat thema tussen 2022 en 2023 van 4% naar 6%
- Gezien landbouw als thema niet in ons aangeboden lijstje van thema's zat, kunnen we niets zeggen over de evolutie van dat thema; de open vraagmethode suggereerde dat het geen belangrijk thema is geworden

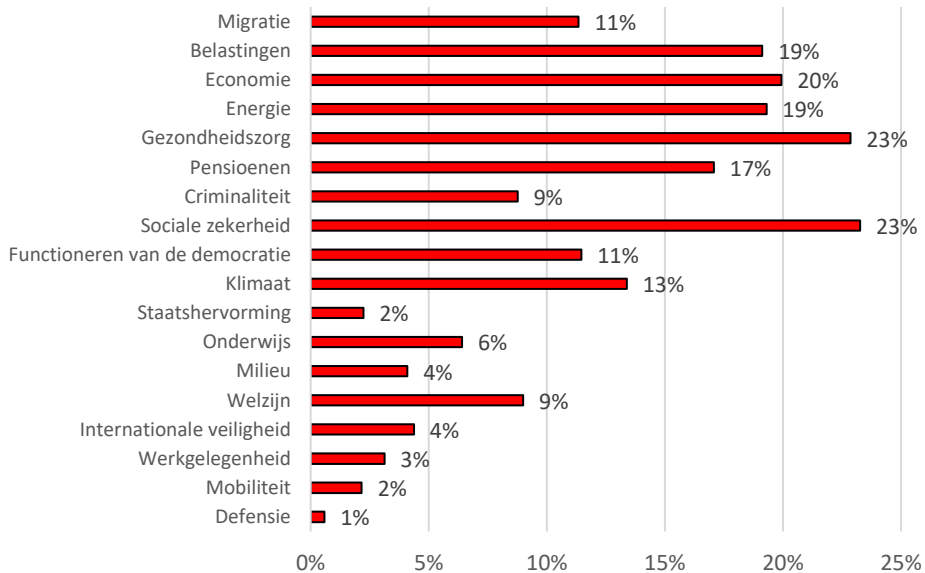
PVDA-kiezers

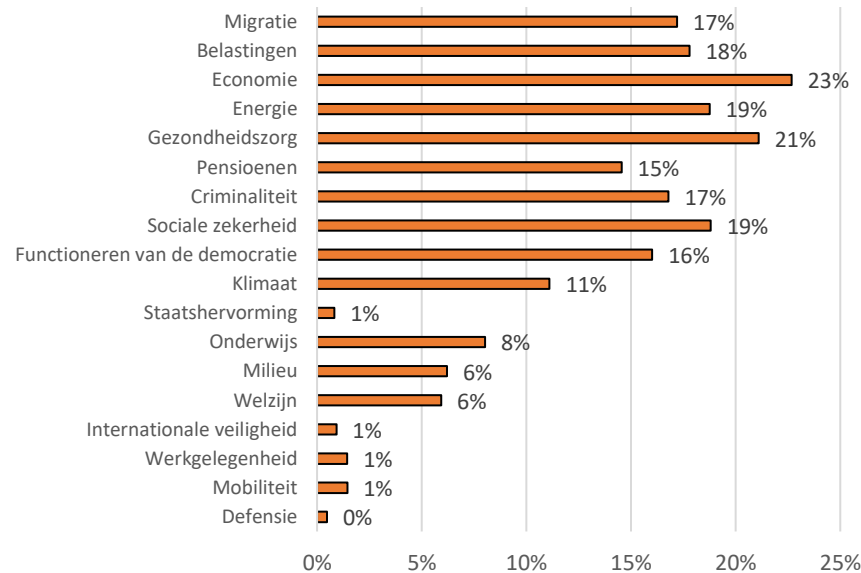
Groen-kiezers

Vooruit-kiezers

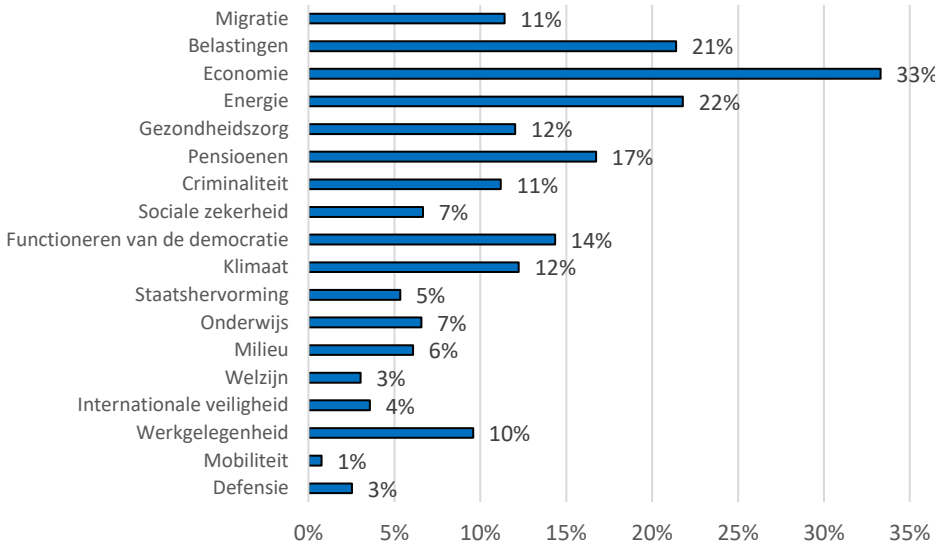

CD&V-kiezers

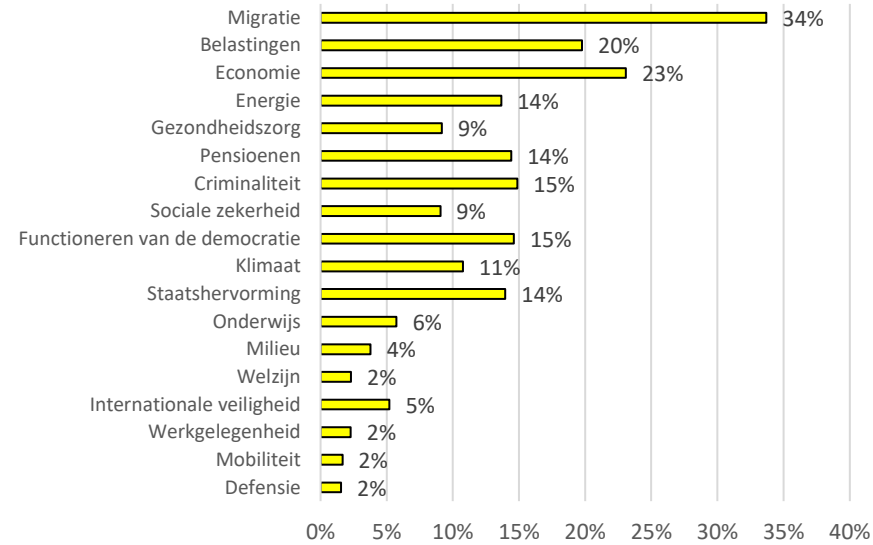

- Als de linkse en centrum electoraten worden herinnerd aan 'hun' thema's (door de vraagverwoording), dan duiden ze de thema's aan die van hen verwacht worden. Dat geldt ook voor de rechtse electoraten op de volgende slide
- PVDA-kiezers zijn meer dan gemiddeld bezig met *belastingen, sociale zekerheid, en pensioenen*, dus de linkse 'bread and butter' issues
- Bij Vooruit-kiezers zijn *gezondheidszorg* en *sociale zekerheid* meer dan gemiddeld belangrijk
- Groen-kiezers zetten *klimaat* op één en *milieu* op twee, helemaal zoals je zou verwachten (en sterk afwijkend van het algemene electoraat)
- CD&V-kiezers hechten veel aan *gezondheidszorg*. Voor geen enkel van deze electoraten is *migratie* een belangrijk thema, hoewel CD&V redelijk hoog scoort

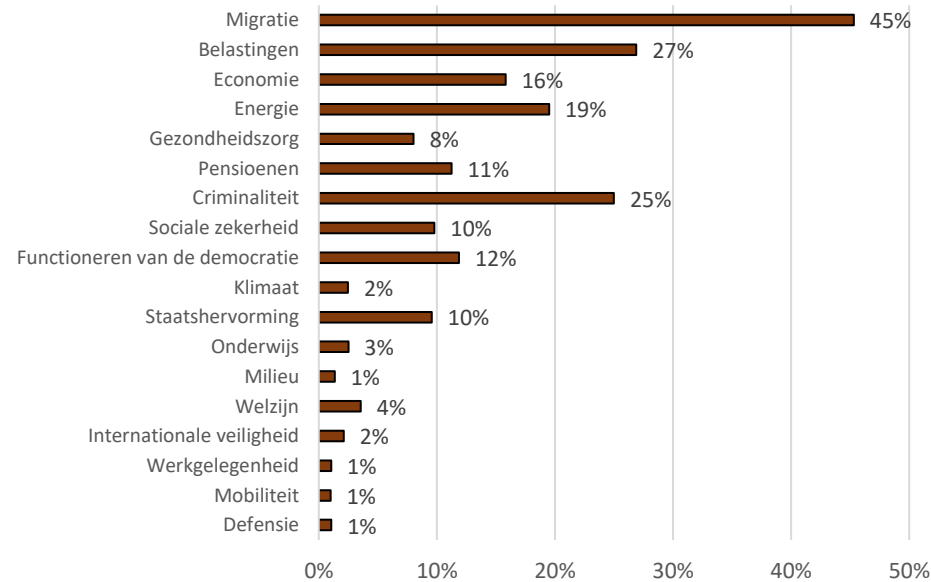
Open Vld-kiezers

N-VA-kiezers

VB-kiezers

- Ook de rechtse electoraten neigen naar de thema's die door hun partijen belangrijk gevonden worden, of toch die van N-VA en Vlaams Belang
- Het thema-profiel van de Open-Vld-kiezers beantwoord aan wat je van een liberale partij kan verwachten. Er is een opvallend lage score voor *migratie* en een hoge voor *economie* en ook voor *werkgelegenheid*. In 2022 stelden we vast dat de toenmalige Open Vld-kiezer een themaprofiel had dat eerder links- dan rechtsliberaal was. Dat is nu wat weggedeedsterd en rond klimaat en milieu scoort Open Vld niet opvallend hoog
- De thema-volgorde van de N-VA-kiezers lijkt wellicht het meeste op die van het Vlaamse electoraat in zijn geheel. Maar *staatshervorming* schiet er uit aan de hoge kant. Maar zelfs bij de uitgesproken nationalistische N-VA is het slechts het elfde thema, zélf als de kiezer aan dat thema wordt herinnerd (in ons gesloten-vraag-format). Verder scoort *migratie* opvallend hoog bij N-VA-kiezers
- VB-kiezers gaan volop voor twee uitgesproken thema's: *migratie* en ook *criminaliteit* scoren hoog, *klimaat* opvallend laag

Besluit belang politieke thema's

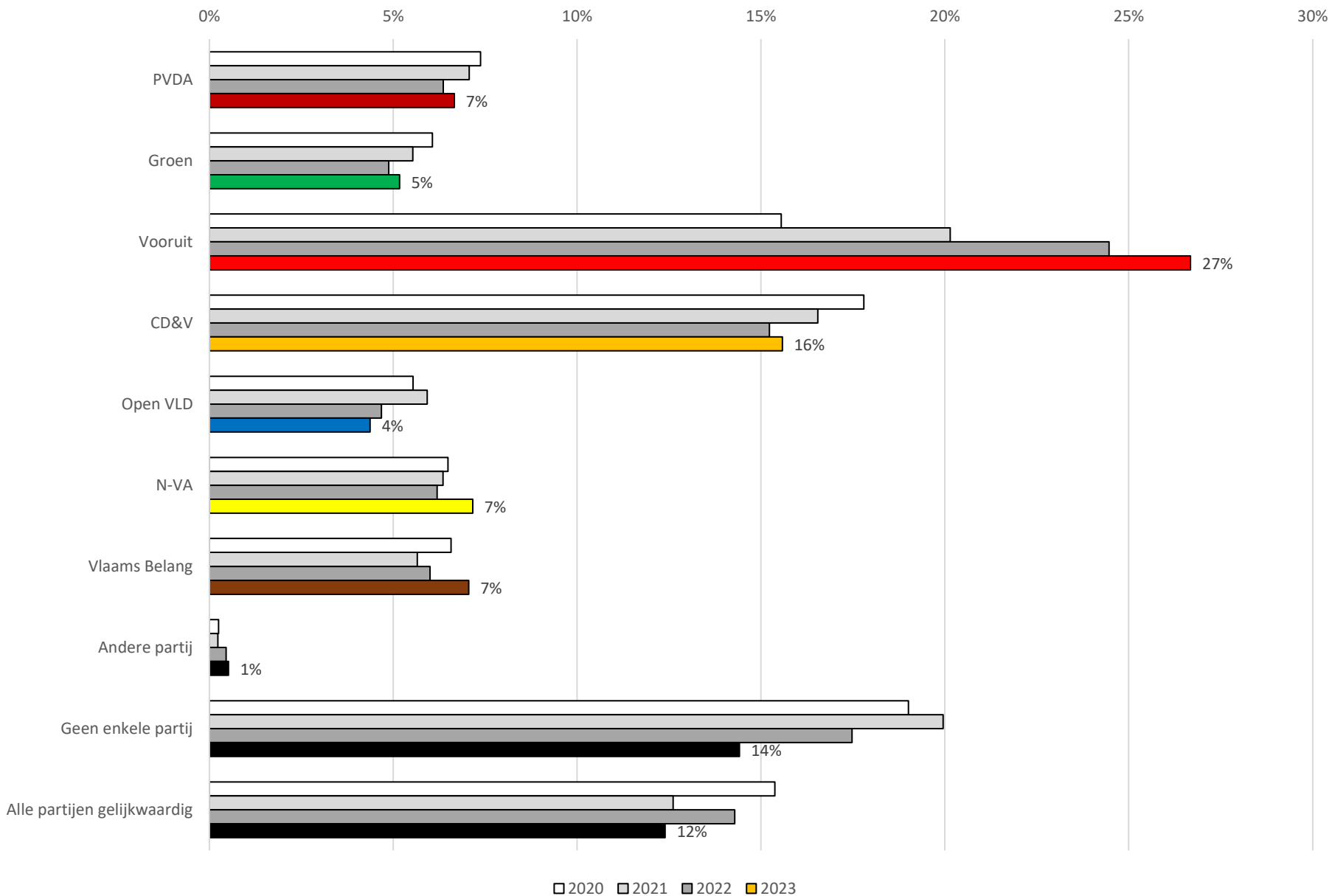
- Op slechts één jaar tijd zien de besognes van de Vlamingen er helemaal anders uit, de wijziging is substantieel. De verandering vorig jaar van 2021 naar 2022 was reeds spectaculair (door Oekraïne) maar ook in 2023 is er opnieuw heel wat bewogen. De rust is nog niet weergekeerd en er is nog geen stabilisatie van het themabelang ingetreden (die er wel was in 2020 en 2021, de coronajaren)
- Migratie, economie en politieke vertegenwoordiging lijken de top-thema's te zijn, vooral in de open vraag maar ook volgens de gesloten-vraagmethode. Economie gaat dan vooral over de inflatie en de koopkracht van burgers, dus er zit een aspect van ongelijkheid en koopkracht onder. Energie en internationale veiligheid (en gezondheidszorg) zijn op hun retour
- Die mix van thema's lijkt (nog) slecht(er) weer aan te kondigen voor de regeringspartijen. De overwinning van het Vlaams Belang in 2019 kon zondermeer aan het belang van het migratiethema worden toegeschreven; nu is dat thema helemaal terug aan de top van de ranking. Dat de politiek zelf als een belangrijk probleem wordt beschouwd, wijst ook al in de richting van kiezers die zich afkeren van de traditionele en/of regeringspartijen. Voeg daarbij nog de diepe zorgen die veel Vlamingen zich maken over hun koopkracht (en de ongelijkheid), dat werken we straks nog verder uit, dan lijkt het er op dat zich wel eens een perfecte storm aan het vormen zou kunnen zijn: zowel op de nieuwe (migratie) als op de oude breuklijn (economie) is er diep ongenoegen, en dat is overgoten met een verder stijgende ontevredenheid met de politiek zelf
- Maar een eventuele vertaling van het themabelang naar de verkiezingsuitslag en de sterkte van de partijen hangt af van het eigenaarschap van thema's, dat bespreken we nu in de volgende slides

5. Issue ownership

Eigenaarschap van thema's

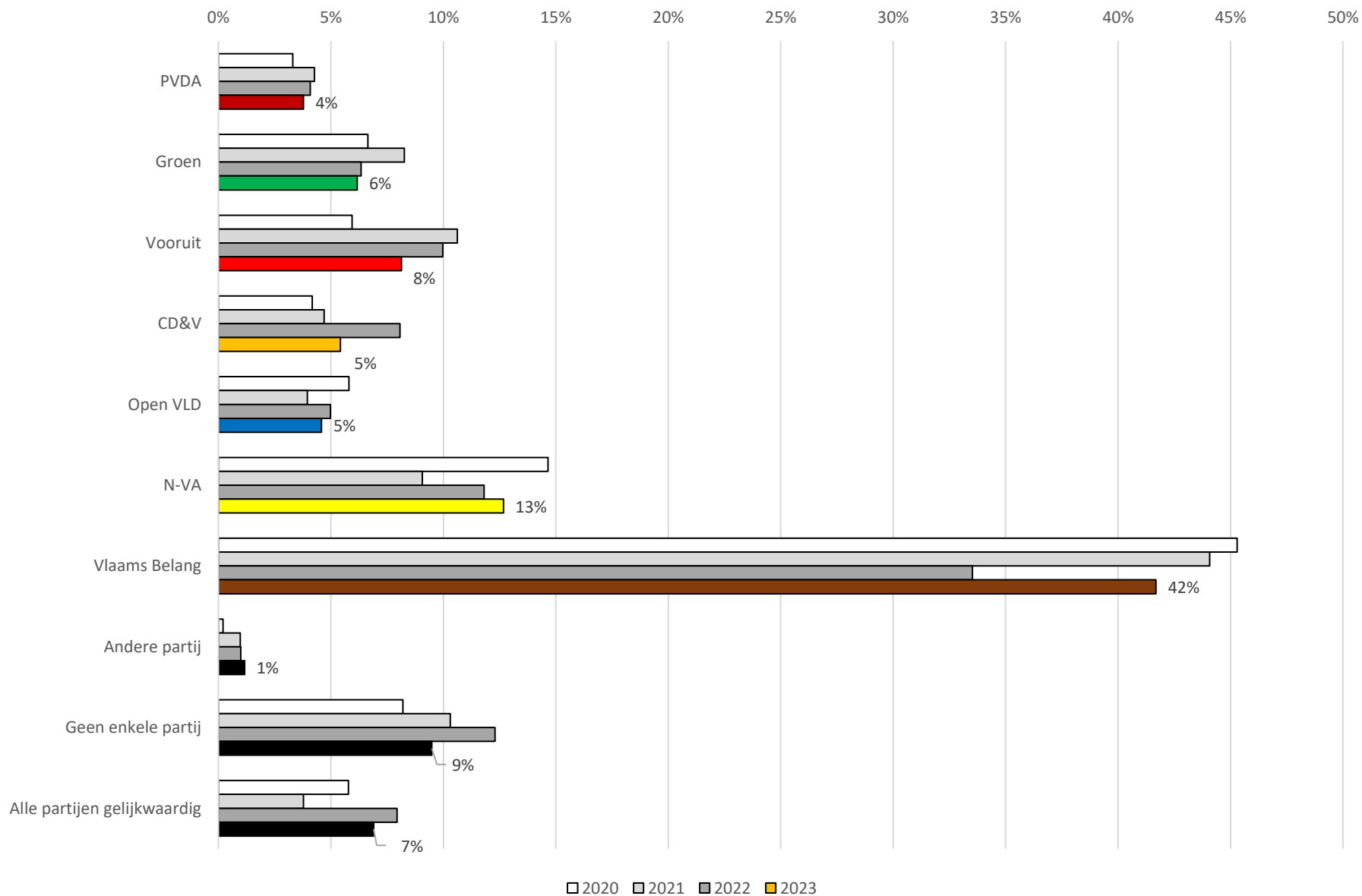
- *Partijen verschillen in de mate dat ze thema's belangrijk vinden. Welke van de Vlaamse partijen hecht volgens u het meeste belang aan het thema x?*
- *Issue ownership* is een belangrijke oorzaak van stemmen voor een partij. Als een kiezer een partij als de eigenaar beschouwt van een thema én dat thema belangrijk vindt, dan stijgt de kans sterk dat die kiezer op die partij stemt
- Partijen met een scherp themaprofiel trekken dus de themakiezers aan, partijen zonder themaprofiel trekken kiezers aan die niet bepaald om specifieke thema's geven (globaal genomen hechten steeds meer mensen meer belang aan specifieke thema's)
- Internationaal onderzoek geeft aan dat thematisch stemmen doorheen de tijd aan belang heeft gewonnen, dat maakt een scherp issueprofiel steeds belangrijker
- We testen in 2023 elf verschillende thema's, dezelfde als in 2022 (toen kwamen er tov. 2021 energie en internationale veiligheid bij)

Gezondheidszorg

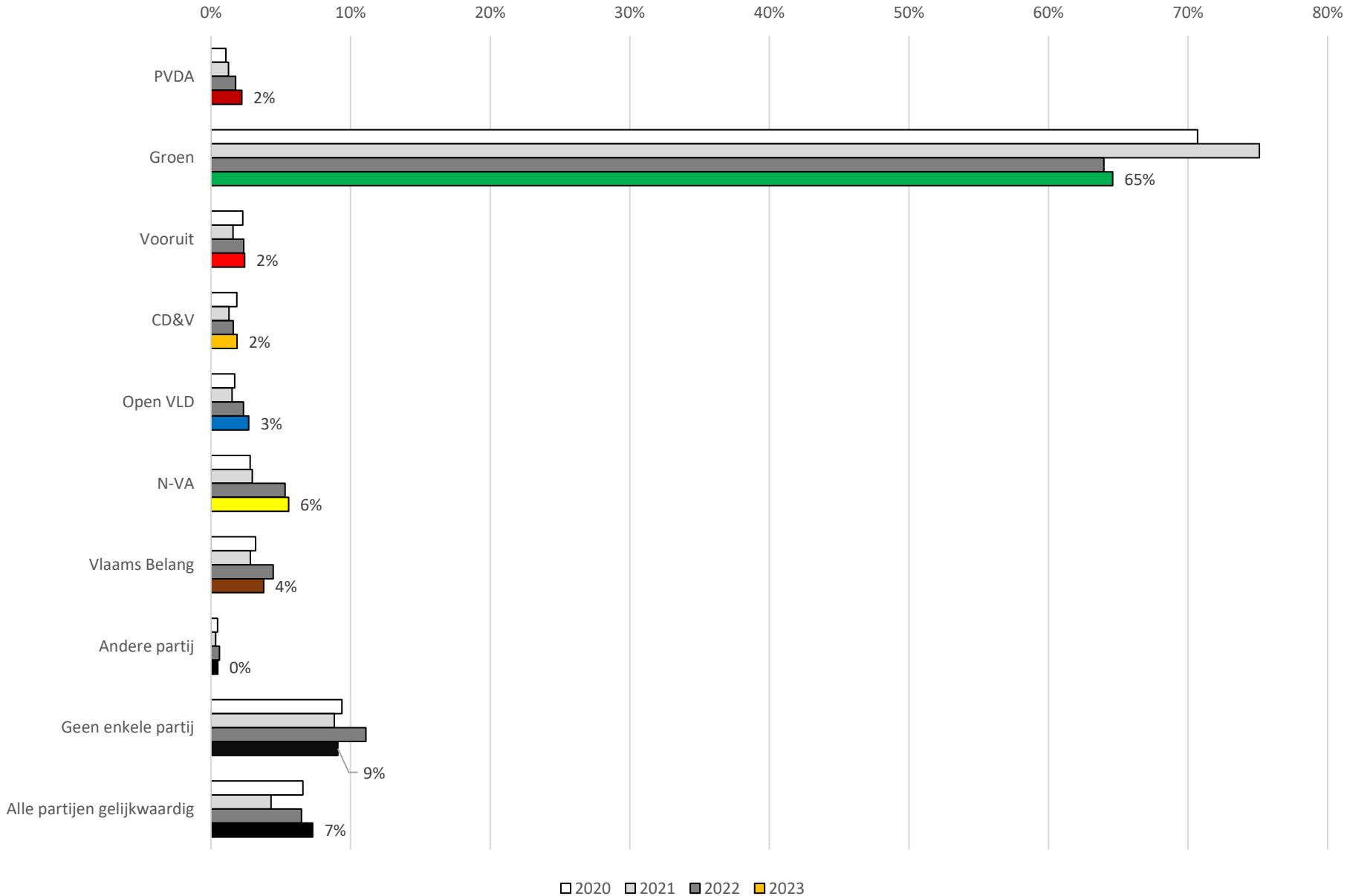
- Duidelijk Vandenbroucke-effect was er al in 2021 en in 2022. Dat wordt doorgetrokken in 2023. Vooruit zit steeds steviger in het zadel als de eigenaar van gezondheidszorg (wel geen statistisch significante groei sinds 2022)
- Alleen CD&V biedt nog wat weerwerk, alle andere partijen op gelijkaardige hoogte (rond 5%)

Migratie

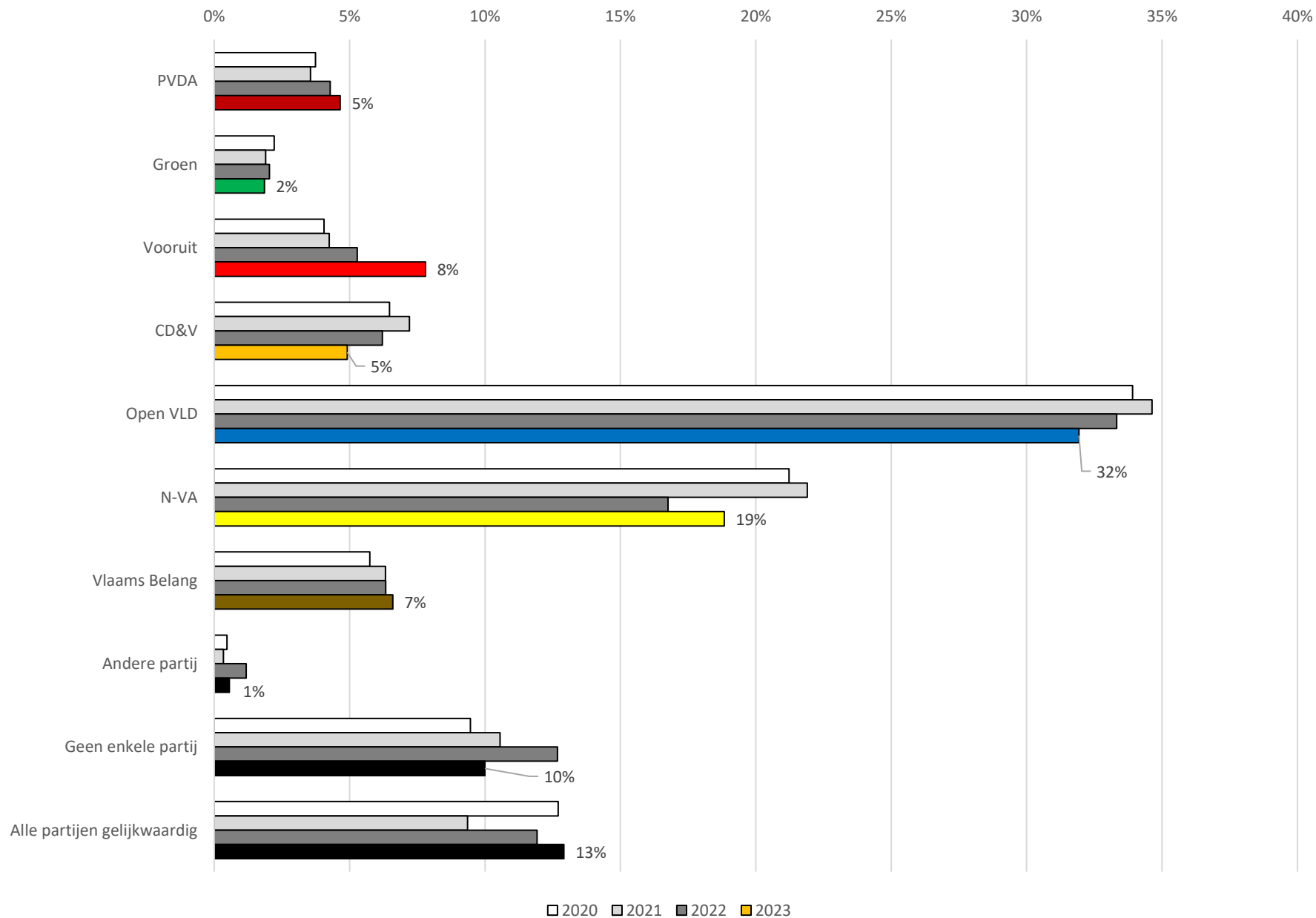
- Migratie is anno 2023 wellicht het belangrijkste thema, dus het eigenaarschap van dit thema heeft potentieel grote electorale gevolgen
- Vlaams belang blijft eigenaar van migratie, er is zelfs een significante winst tov. 2022 ($p=0,03$). Tussen 2021 en 2022 verloor de partij wat aan marktleiderschap, dat is nu bijna helemaal weggewerkt
- Er is nog een partij die significant wijzigt, en dat is de CD&V die van 8% naar 5% zakt ($p=0,00$). In 2022 was partij nog gestegen, maar doordat Sammy Mahdi geen staatsecretaris van migratie meer is, is de renomme die de partij op dit thema heeft terug naar beneden. Nicole De Moor (ook CD&V) kan dat blijkbaar niet compenseren voorlopig.
- Geen enkele andere wijziging 2022-2023 is significant, veel stabiliteit. De kaarten rond migratie zijn verdeeld

Klimaat

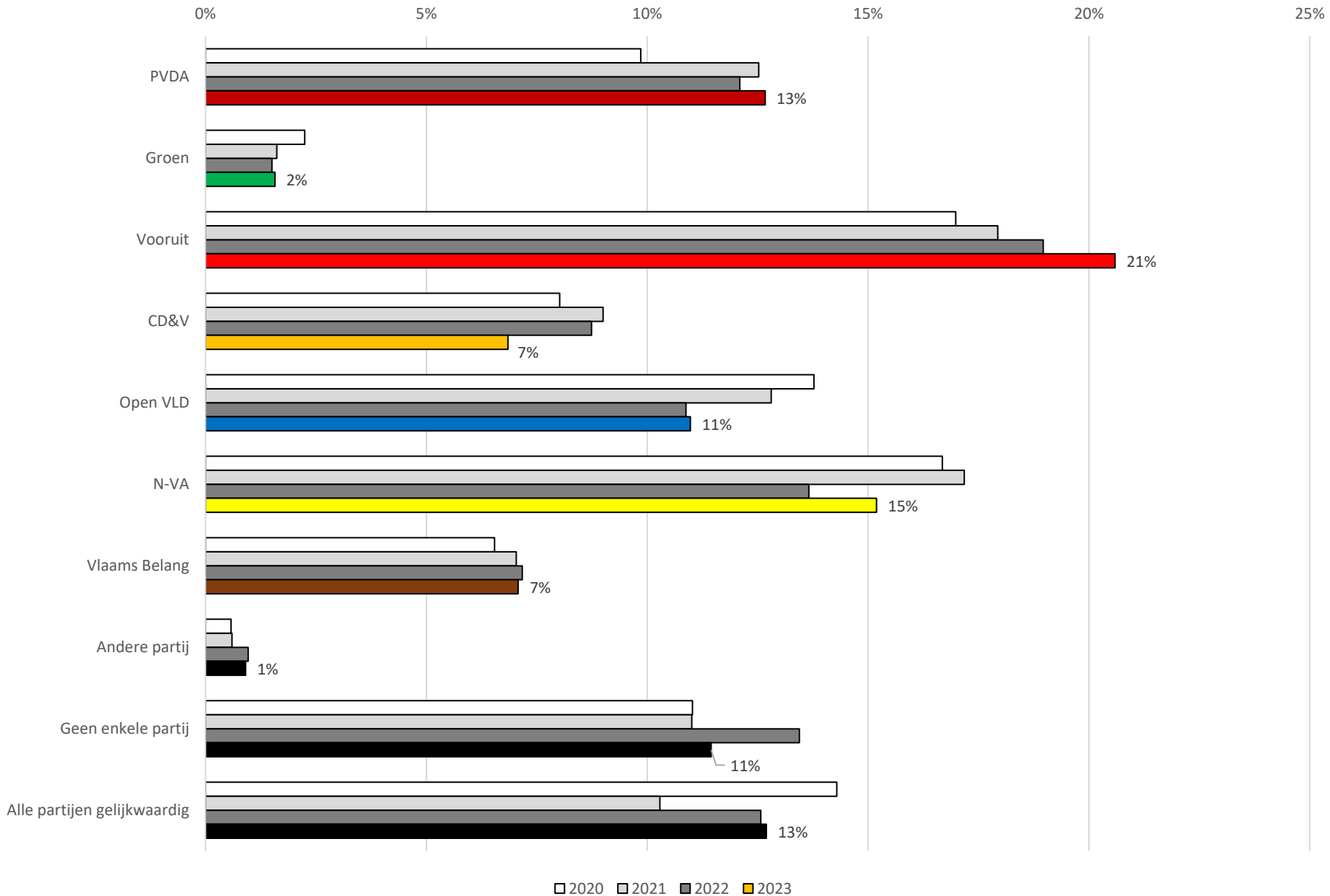
- Klimaat is hét voorbeeld van een ijzersterk issue ownership, voor Groen. In 2022 verloor de partij van haar pluimen, maar dat is gestabiliseerd in 2023 (op een heel hoog niveau)
- Toch is er onder de andere partijen geen enkele echte challenger die vooruitgang maakt. Ook de kleine stijging van de N-VA is niet significant
- Noteer dat klimaat geen belangrijk thema is in 2023 (noch in de voorgaande jaren). Dus de electorale winst van het eigenaarschap er van moet niet te hoog worden ingeschat

Economie

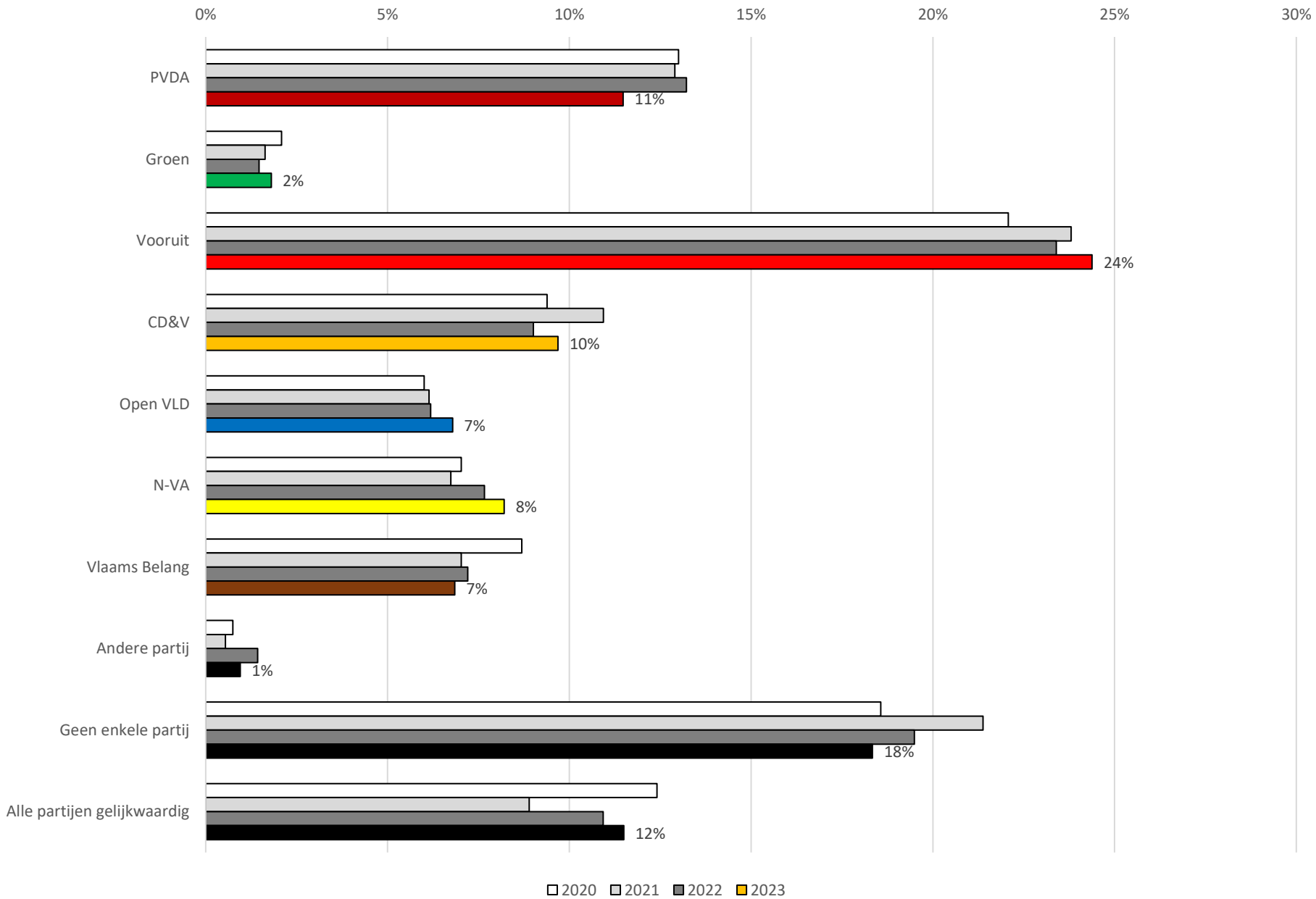
- Economie is een belangrijk thema waar mensen van wakker liggen, dat maakt het eigenaarschap er van relevant
- Open Vld eigenaar van economie, N-VA is runner-up. Beiden bewegen wat, maar niet significant
- Interessant is wel dat een linkse partij, Vooruit, een mooie sprong maakt, die ook nog eens significant is ($p=0,00$)
- Verder weinig tot geen beweging

Werkgelegenheid

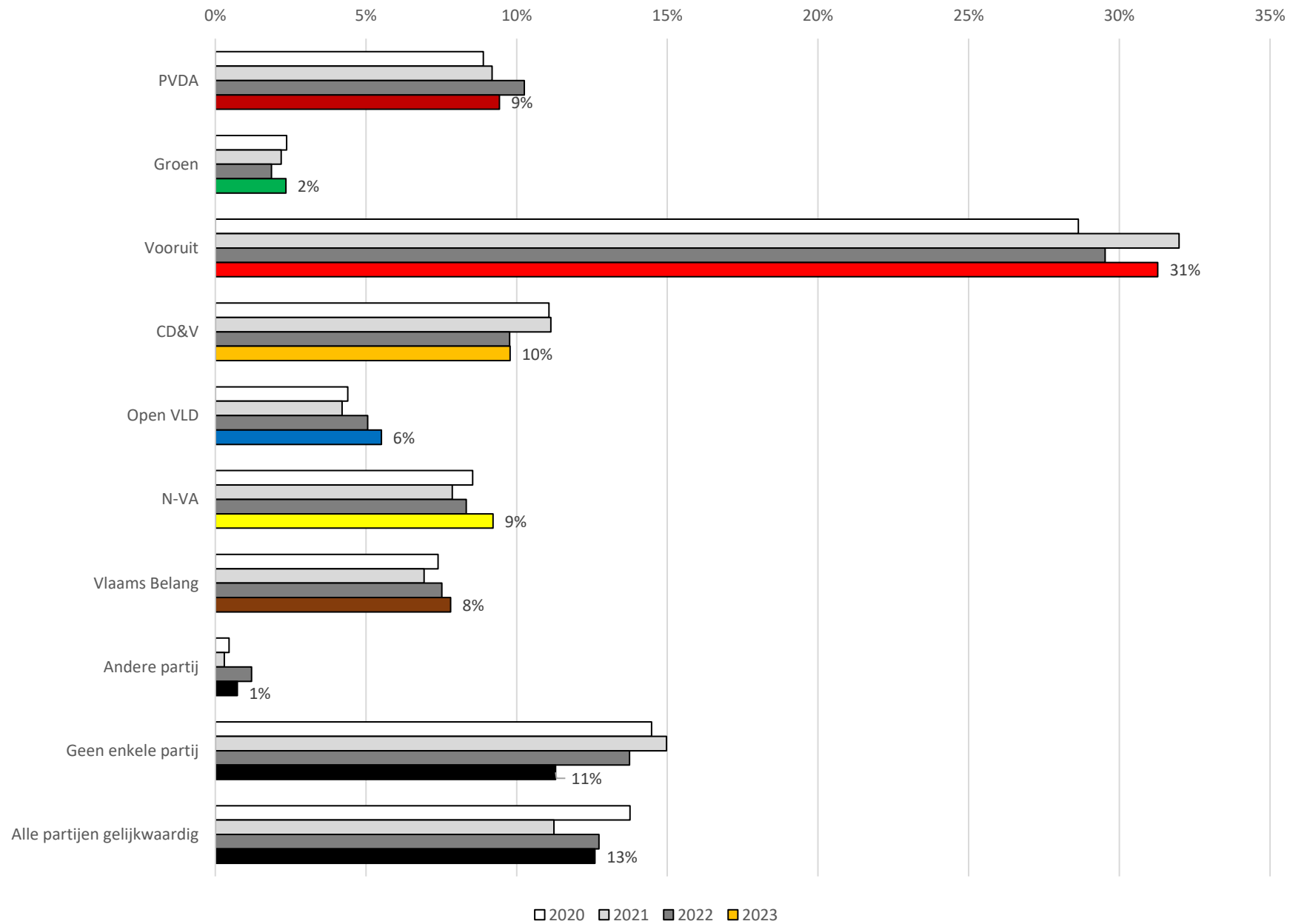
- Werkgelegenheid is veel meer gecontesteerd als thema, met een heel pak partijen die om eigenaarschap strijden
- In 2023 lijkt Vooruit nu toch langzaam het laken naar zich toe te trekken, hoewel de groei tov. 2022 niet statistisch significant is. Het is de enige partij die zijn greep wat kan verhogen
- Al de rest trappelt ter plaatse

Pensioenen

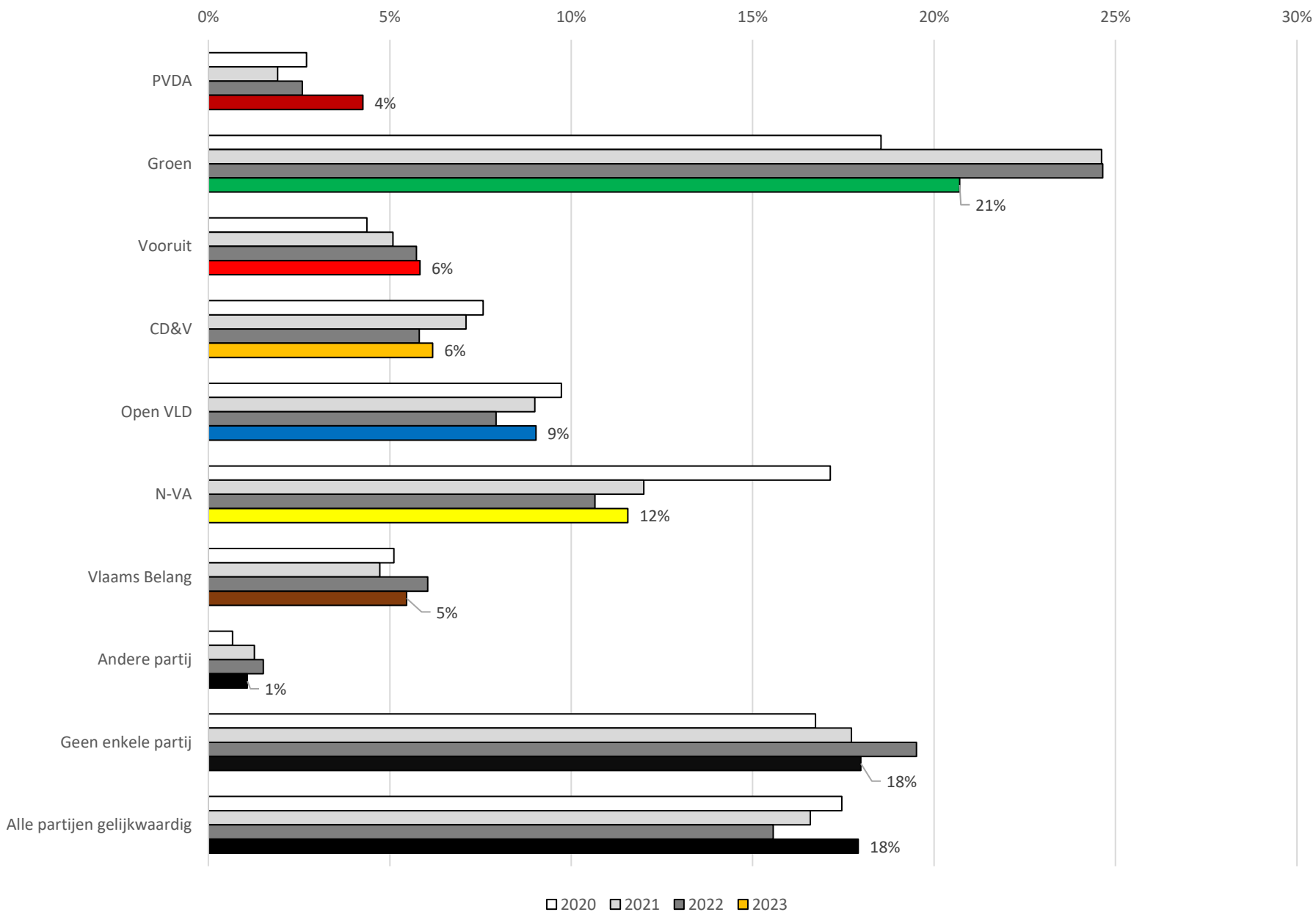
- Geen enkele significante wijziging, Vooruit blijft marktleider en bouwt zijn voorsprong verder uit (zij het niet significant tov. 2022)

Sociale zekerheid

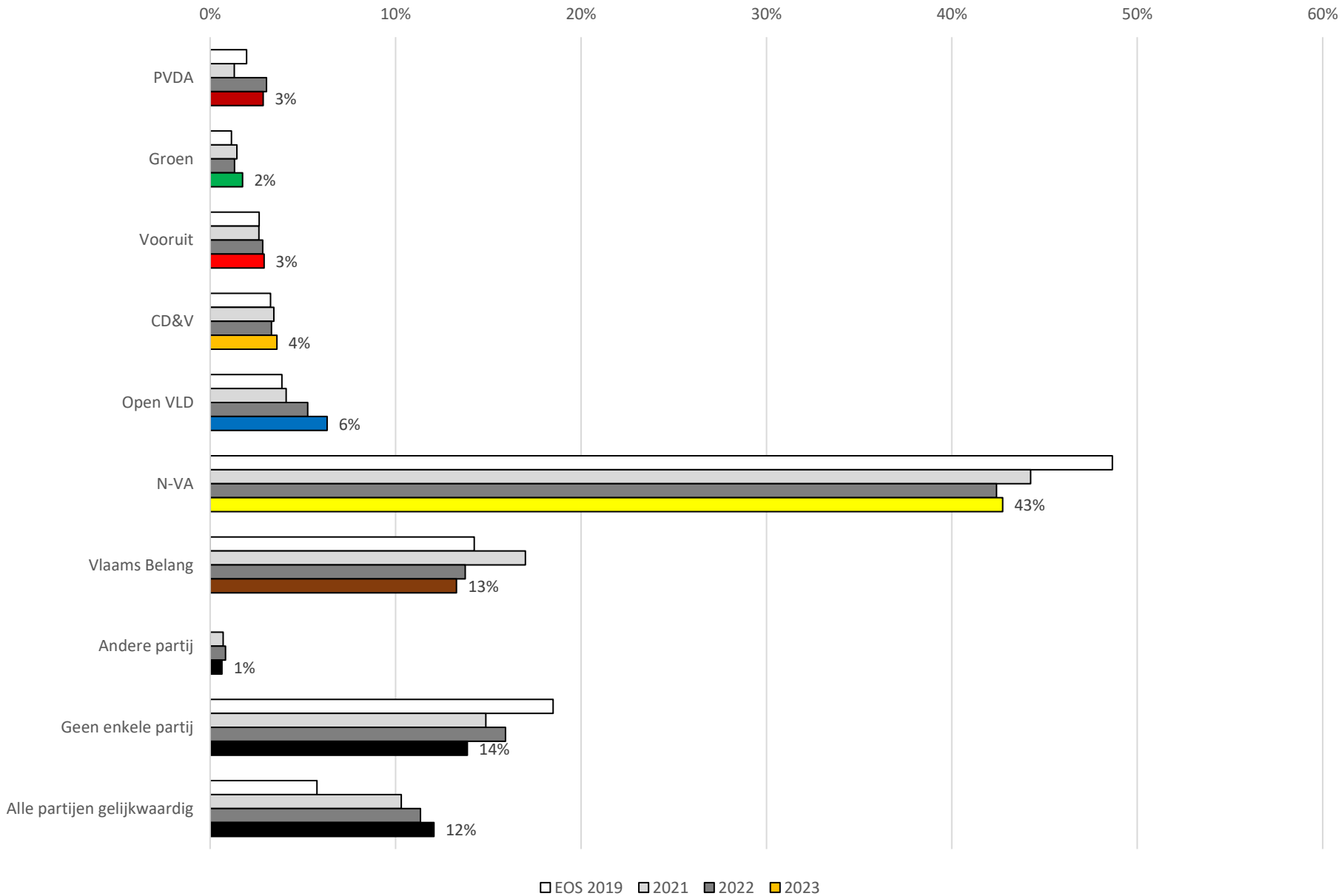
- Geen enkele significante wijziging, Vooruit blijft issue owner

Mobiliteit

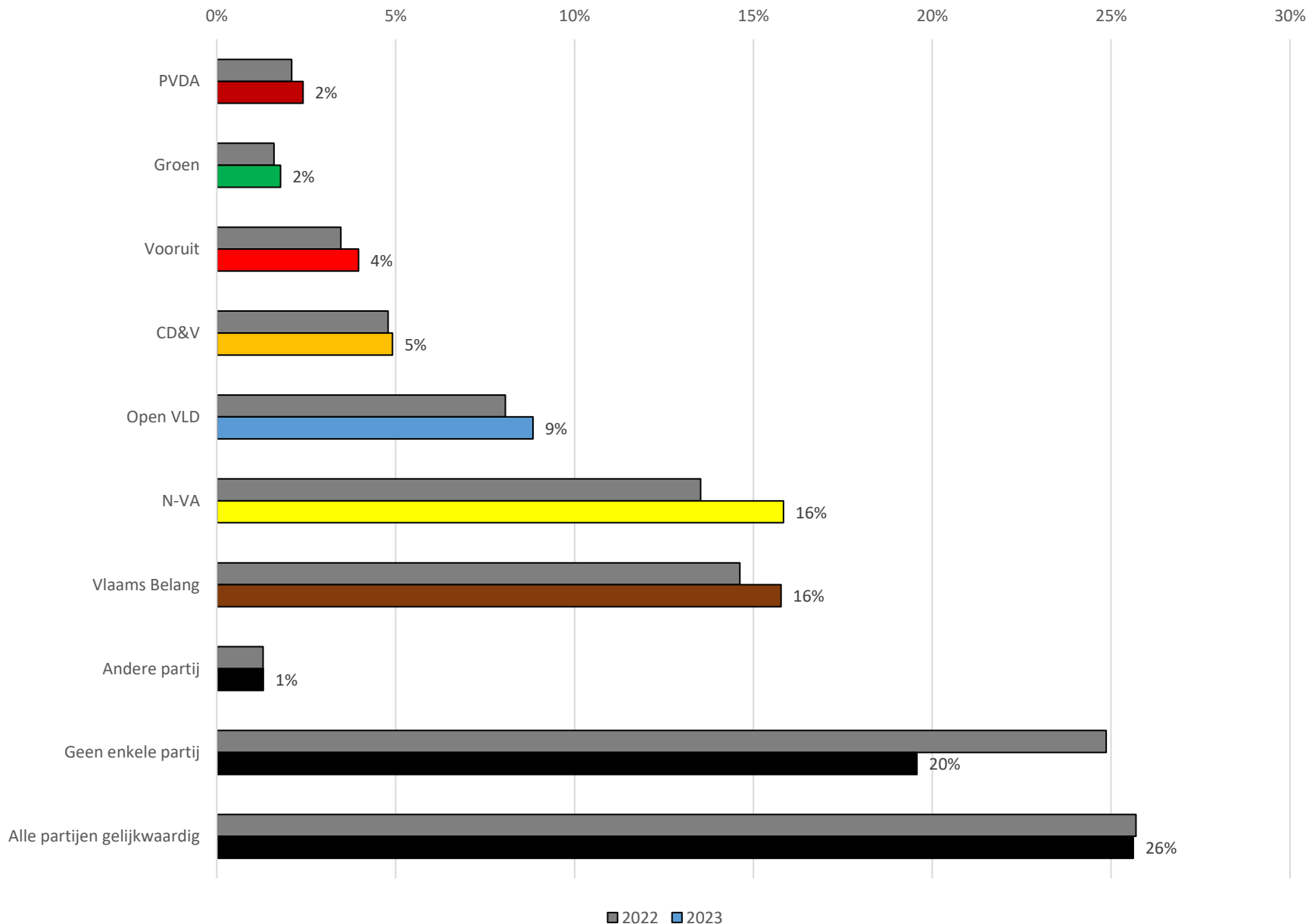
- Groen claimde in 2021 het ownership, en verliest daar nu een stukje van, het verlies is significant ($p=0,01$). Toch blijft de partij duidelijk aan de kop van het peloton
- PVDA maakt de omgekeerde beweging, en groeit significant ($p=0,01$). Maar de partij komt niet in de buurt van Groen
- Bij de andere partijen beweegt er nauwelijks wat tussen 2022 en 2023
- Opvallend: meer dan één op drie kiezers (18%+18%) wijst geen eigenaarschap toe. Dit is dus nog een potentieel wingewest, waarop partijen zich een reputatie kunnen uitbouwen. Anderzijds: mobiliteit is geen belangrijk thema dus er veel kiezers mee werven is weinig waarschijnlijk

Staatshervorming

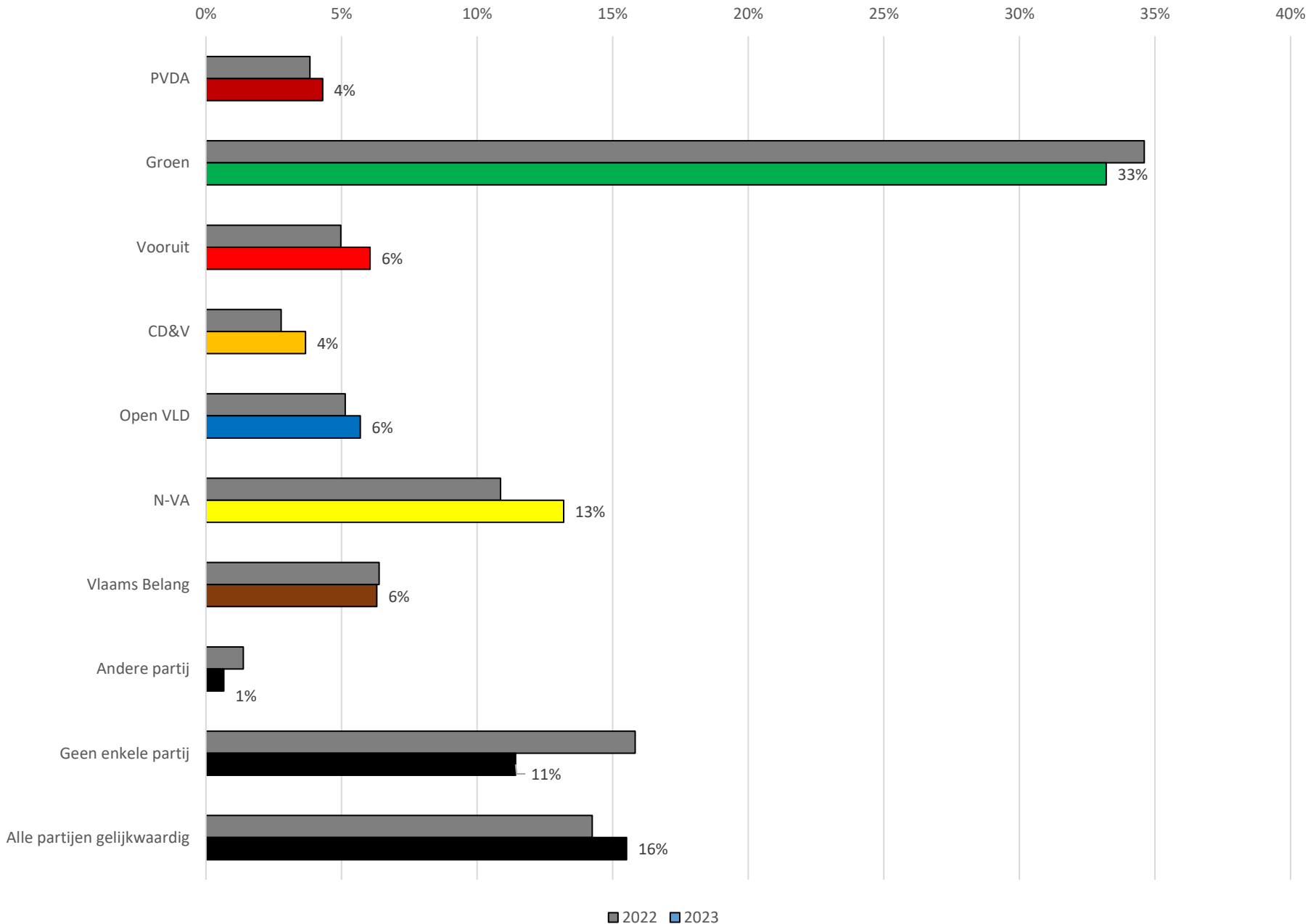
- N-VA onbedreigde eigenaar, Vlaams belang is challenger maar komt niet in de buurt
- Geen enkele wijziging tussen 2022 en 2023 is statistisch significant
- Gezien het weinige belang dat kiezers aan dit thema hechten, kan het electorale effect van eigenaarschap van dit thema als laag worden ingeschat

Internationale veiligheid

- Dit is een nieuw thema, dat we in 2022 voor het eerst bevroegen. Het belang van het thema daalde erg sterk tussen 2022 en 2023
- De grootste groepen kiezers associëren het thema met 'geen enkele partij' is of geven aan dat 'alle partijen gelijkwaardig zijn'. Er zijn dus veel mensen die helemaal geen eigenaarschap van dit thema zien
- Wat toch merkwaardig blijft, is de zwakke score van de Open Vld. Met de zeer zichtbare en de als staatsman handelende premier De Croo zou de Vld hier een kanseliersbonus moeten hebben kunnen claimen, maar dat is niet het geval. Van een *rally around the flag effect* is geen sprake
- Het zijn de rechtse partijen N-VA, federaal in de oppositie (Francken?), en Vlaams Belang, overal in de oppositie, die zich het meest hebben kunnen profileren

Energie

- Nieuw thema, dat we in 2022 voor het eerst bevroegen
- Groen is en blijft de onbetwiste eigenaar, N-VA is de challenger, maar op grote afstand. De stijging van N-VA tussen 2022-2023 is niet significant
- Oorzaken van Groen-ownership zijn wellicht meervoudig: (1) de bekende voorkeur van Groen om uit kernenergie te stappen (dat is één van kernpunten van de partij, historisch gezien), (2) het hebben van de verantwoordelijke minister voor energie in de federale regering (Tinne Van der Straeten)
- Noteer dat Groen het laatste jaar schijnbaar en paar serieuze toegevingen heeft moeten doen in het kernenergie dossier, maar dat heeft het eigenaarschap van de partij niet negatief beïnvloed
- De strategie van de N-VA om zich ook op (kern)energie te profileren, met geregelde interventies van voorzitter Bart De Wever, heeft de partij dus toch ook een zekere renommée op het thema bezorgd

Besluit thema-eigenaarschap

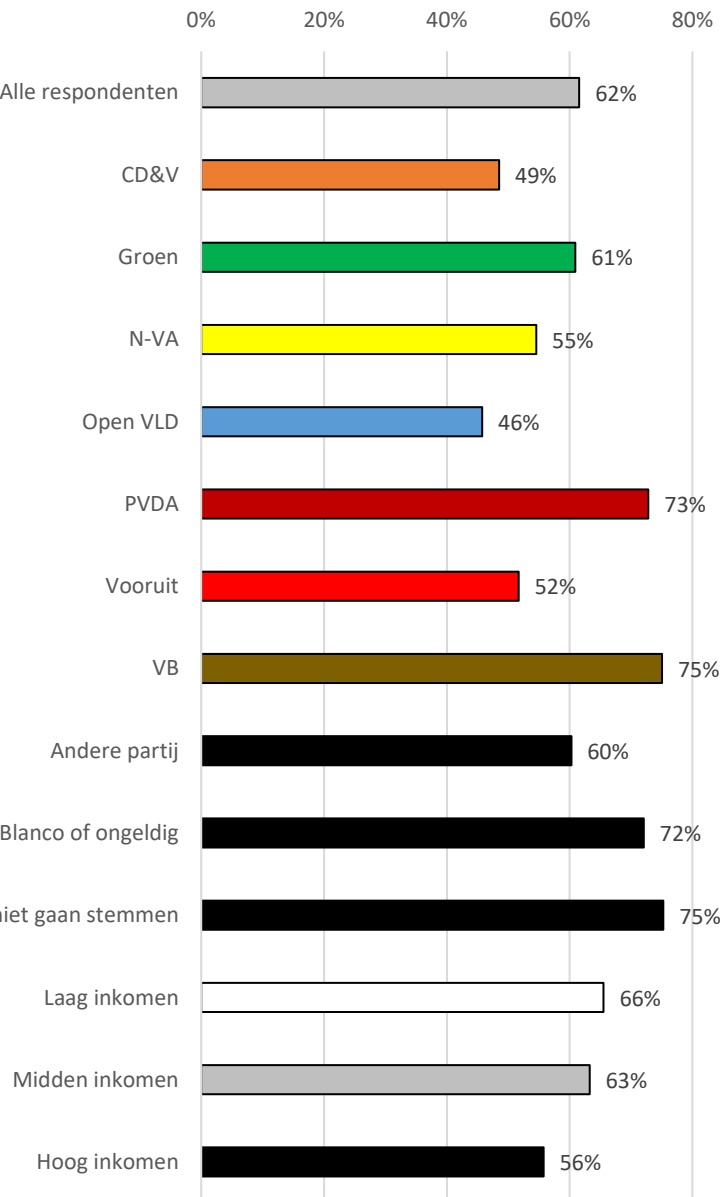
- Sommige thema's zijn in de perceptie van de kiezers stevig vastgeklonken aan partijen, en dat is stabiel; er zijn wijzigingen tussen 2022 en 2023, maar ze zijn beperkt
- In Vlaanderen zijn er, onder de elf thema's die we bevroegen, acht thema's die stabiele (of tenminste stevige) eigendom zijn van partijen: migratie (VB), criminaliteit (VB), klimaat (Groen), energie (Groen), mobiliteit (Groen), sociale zekerheid (Vooruit), gezondheidszorg (Vooruit), staatshervorming (N-VA), economie (Open Vld). Voor pensioenen (Vooruit), werkgelegenheid (Vooruit), en Internationale veiligheid (Vlaams Belang) is er wel een duidelijke *marktleider* maar niet echt een *eigenaar*
- De CD&V (en de PVDA) is de enige partij zonder duidelijk eigenaarschap. Er is daarin ook nauwelijks verschil tussen 2020, 2021, 2022 en 2023. Het zou kunnen dat de CD&V wel eigenaar is van thema's die we niet bevroegen (vb. onderwijs of welzijn) maar dan gaat het in ieder geval om eigenaarschap van een minder belangrijk thema (althans minder belangrijk volgens kiezers). Op migratie was CD&V zich in 2022 een zekere naam aan het maken, maar het Vlaams Belang was ruimschoots buiten schot, en na het vertrek van Sammy Mahdi als staatssecretaris van migratie lijkt de daling al weer ingezet
- In het algemeen kan je stellen dat ook in het laatste jaar, net zoals de jaren voorheen (vooral 2020-2021), Vooruit het meest... vooruit is gegaan qua eigenaarschap. Op zes thema's gaat de partij vooruit (niet significant). De linkse partij blijft wel de onmiskenbare marktleider voor alle sociaal-economische thema's. Dat bevestigt dat Vooruit er in slaagt om zich terug op haar traditionele thema's een smoel te verwerven, nu ook meer en meer op het thema economie
- N-VA heeft alleen staatshervorming als *home turf*, maar scoort op vele thema's' tweede of derde (energie, internationale veiligheid, mobiliteit, werkgelegenheid, economie, en migratie). Dus de partij heeft wel degelijk een thematisch gezicht of veel gezichten

6. Dossier ongelijkheid/koopkracht/armoede

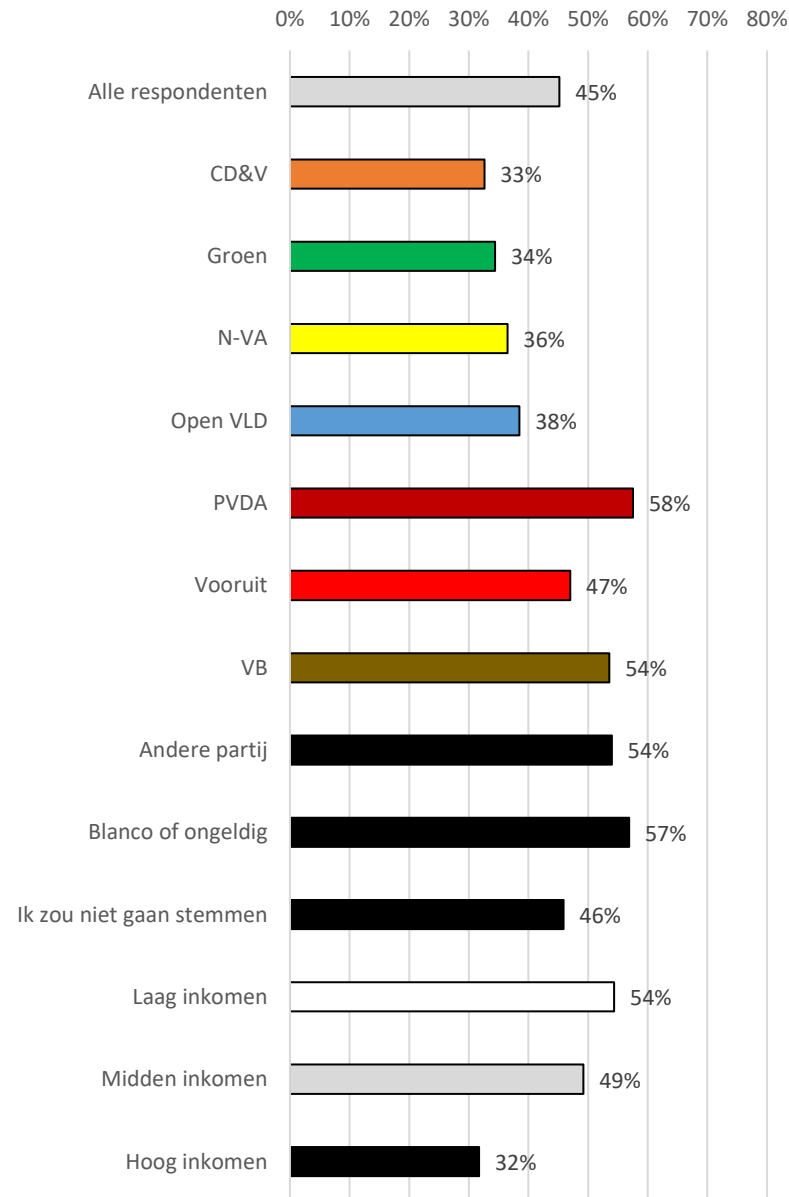
Diepgaander dossier over een beleidsthema

- In De Stemming van 2020 en 2021 stelden we burgers korte vragen over een hele reeks beleidsthema's (om de positionering van partijen en burgers mee te berekenen, zie de assenkruisen). In De Stemming van 2022 gooiden we het over een andere boeg, en gingen we veel dieper in op slechts twee beleidsthema's: klimaat en migratie
- In deze de Stemming van 2023 maken we één dossier dat daar complementair aan is, het ligt in tegenstelling tot klimaat en migratie niet op de sociaal-culturele maar op de sociaal-economische links-rechts-breuklijn. We hebben het met name over ongelijkheid/koopkracht/armoede. Het thema is niet zo duidelijk afgebakend maar het gaat om materiële ongelijkheid en de mate waarin de overheid door redistributie daarop moet en kan ingrijpen
- Die tegenstelling is de moederkwestie waarop het Vlaamse partijlandschap gebouwd is, en trouwens ook de meeste partijlandschappen in Westerse democratieën. De traditionele partijen Vooruit en Open Vld hebben er hun roots in, en ook PVDA komt uit deze tegenstelling voor. Ook gezien de inflatie en de daarmee verbonden recente koopkrachtcrisis lijkt het opportuun om in DS2023 dit brede thema uit te spitten
- Dat thema wordt grondig uitgewerkt aan de hand van een hele resem vragen die voor een stuk het stramien volgen van de twee beleidsdossiers, maar deze keer hebben we nog meer vragen gesteld. Achtereenvolgens presenteren we:
 - (1) Perceptie van de economie en van het eigen huishouden
 - (2) Perceptie van vier indicatoren van ongelijkheid/koopkracht
 - (3) Moeilijk rond komen met inkomen
 - (4) Tevredenheid over beleid energieprijzen
 - (5) Tevredenheid over beleid koopkracht
 - (6) Welke partij deed het meest voor de koopkracht
 - (7) Ongelijkheid goed of slecht
 - (8) Oorzaken van ongelijkheid
 - (9) Inkomen afstaan om armoede de bestrijden
 - (10) Belastingen verlagen of verhogen

% dat vindt dat Belgische economie in de laatste 12 maanden verslechterd is

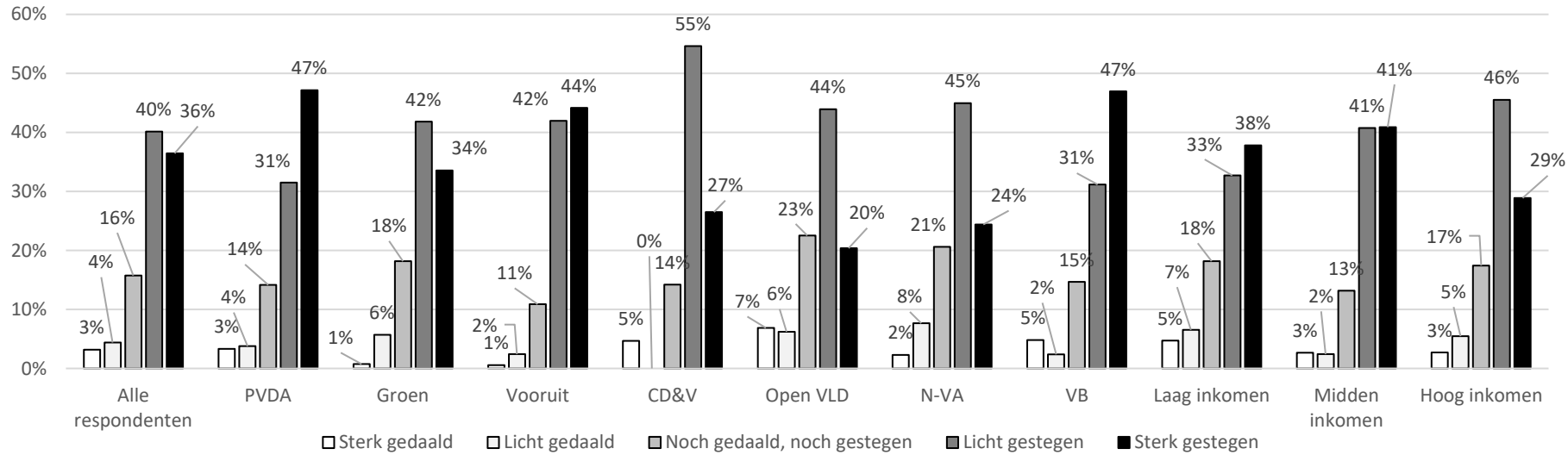
% dat vindt dat economische toestand eigen huishouden in de laatste 12 maanden verslechterd is

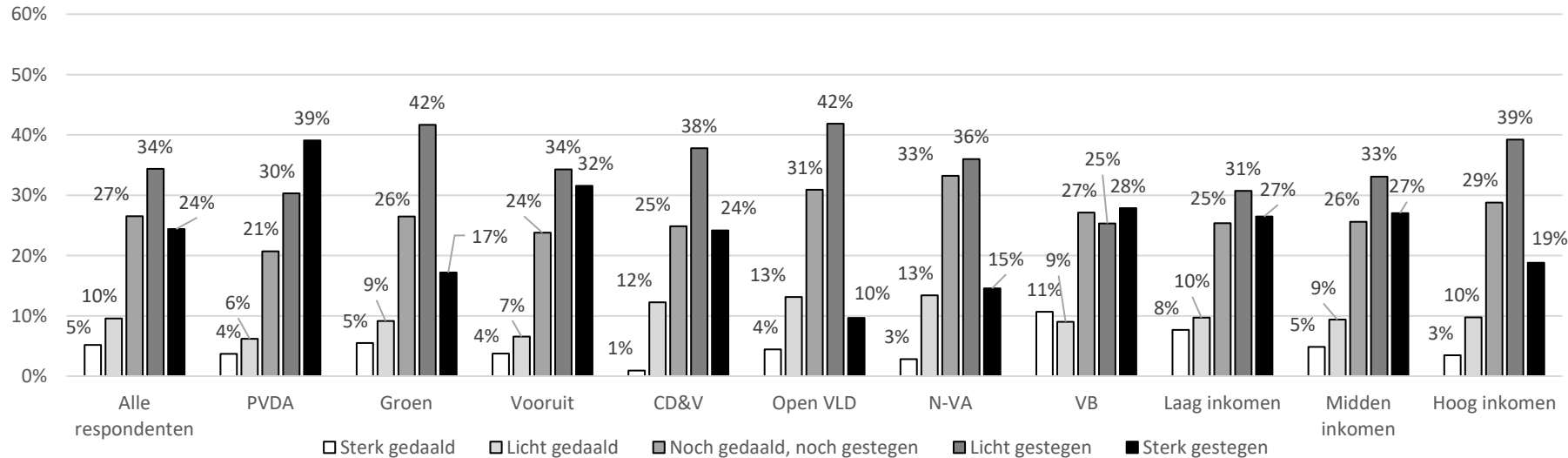
- We beginnen met twee vragen die de perceptie van de economische evolutie in het laatste jaar vatten: (1) *Zou u zeggen dat in de loop van de voorbije twaalf maanden de toestand van de Belgische economie... verbeterd is/dezelfde is gebleven/verslechterd is;* (2) *En zou u zeggen dat in de loop van de voorbije twaalf maanden de economische toestand van uw huishouden... verbeterd is/dezelfde is gebleven/verslechterd is.* In de grafieken hiernaast geven we het percentage mensen dat vindt dat het slechter is geworden
- Terwijl de Belgische economie er in 2022 in werkelijkheid niet op achteruit ging (zie: <https://www.nbb.be/nl/publicaties-en-onderzoek/economische-en-financiele-publicaties/economische-projecties-voor-belgie>), het indexmechanisme tot loonsaanpassing leidde en er door de regering miljarden werden uitgegeven om de energiefactuur betaalbaar te houden, is er toch erg veel pessimisme. Velen zagen zowel de economie in zijn geheel als hun eigen huishouden de berg afgaan. Mensen zijn trouwens opvallend meer negatief over de economie in het algemeen (62% slechter), dan over hun eigen huishouden (45% slechter)
- De grootste negatieve perceptie vinden we ruimschoots bij de electoraten van de twee meest radicale partijen, Vlaams Belang (75% en 54%) en PVDA (73% en 58%); daar vindt een meerderheid dat zowel de economie als hun eigen huishouden achteruit boerden. Een vergelijkbaar sentiment zien we bij blanco stemmers (72% en 57%) en niet kiezers (75% en 46%). Open Vld-kiezers kijken door de band genomen het meest positief (46% en 38%), en dat geldt ook voor CD&V. N-VA kiezers zijn pessimistisch over de economie, maar minder over zichzelf, bij Groen geldt hetzelfde. Vooruit scoort gemiddeld
- Frappant zijn ook de verschillen tussen inkomensgroepen. Mensen met hoge inkomens kijken positiever naar zowel de economie als hun eigen financiën, mensen met lage inkomens zien zowel de economie als hun eigen huishouden meer in moeilijkheden. Uit berichtgeving in onder meer *De Standaard* bleek eerder dat die perceptie klopt met de werkelijkheid. Voor vele hoge inkomens heeft de energiecrisis en de inflatie geen negatieve financiële gevolgen gehad (maar toch zegt 32% van de hoge inkomens dat dat *wel* het geval was)

Perceptie van evolutie ongelijkheid/koopkracht (1)

Aantal mensen in Vlaanderen dat in armoede leeft

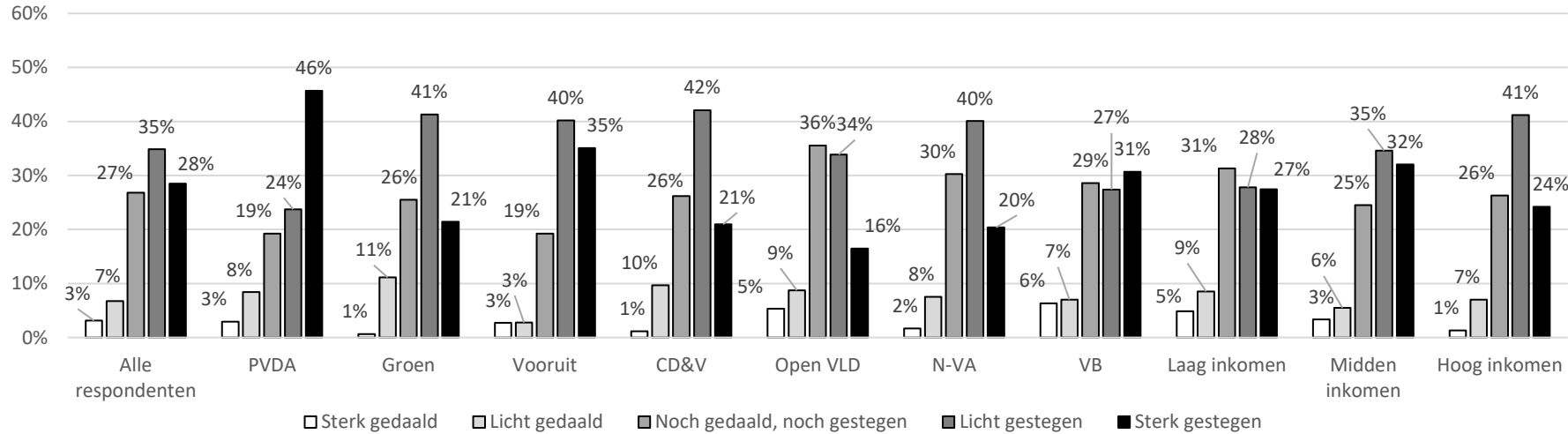
Inkomensongelijkheid in België

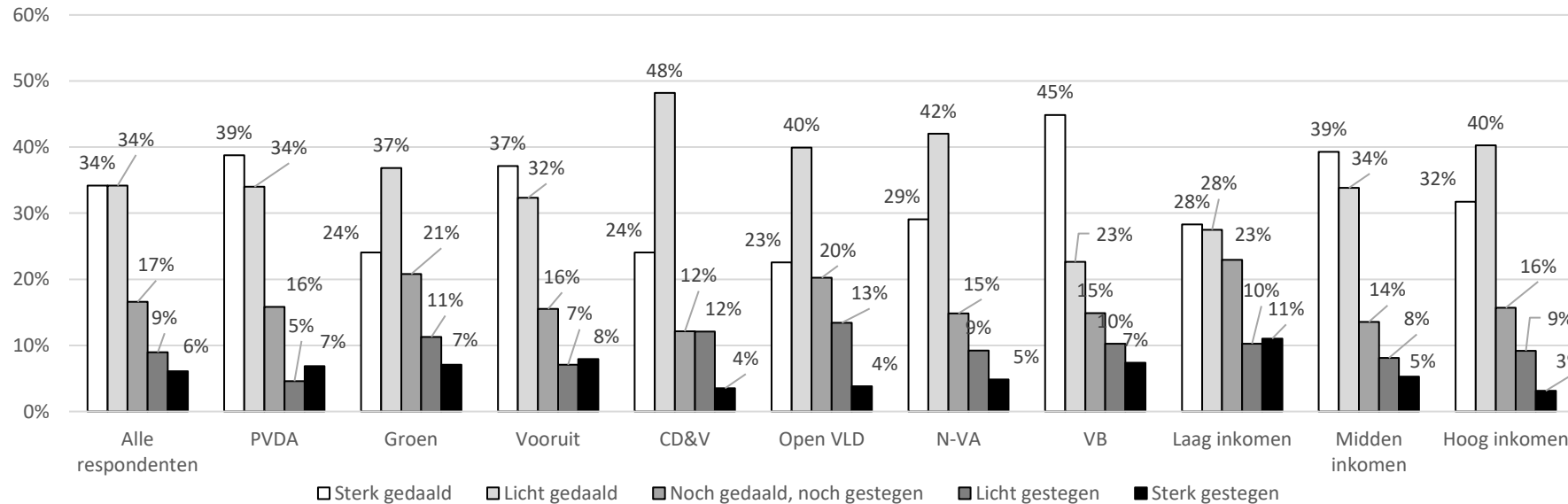
- Veel maatschappelijke problemen zijn in cijfers samen te vatten. Hieronder vragen we uw mening over vier indicatoren. Voor elk van hen zouden we uw inschatting willen of de cijfers sinds de verkiezingen van 2019 gedaald of gestegen zijn? 1=sterk gedaald; 2=gedaald; 3=noch gedaald, noch gestegen; 4=gestegen; 5=sterk gestegen. We confronteerden respondenten met vier sociaal-economische indicatoren; twee daarvan staan op deze slide, twee op de volgende
- De 'werkelijkheid' is dat qua het aantal mensen dat in Vlaanderen in armoede leeft de laatste jaren *niet* is gestegen, zelfs eerder licht gedaald; daar is het objectief cijfermateriaal duidelijk over (zie: SILC indicatoren 2019-2022). Toch meent een grote meerderheid van de Vlamingen dat de armoede wél (sterk) is gestegen, maar liefst 76% van de respondenten zegt dat. De donkere balken domineren de grafiek. Deze lezing van de werkelijkheid is dus pessimistischer dan die werkelijkheid wettigt. Ook in DS2022 zagen we dat pessimisme al, toen we mensen vroegen naar indicatoren van klimaat en migratie. Het pessimisme over armoede zit in alle electoraten, in sommige nog wat meer dan andere (zie CD&V). Merkwaardig is dat de lage inkomens de armoede niet echt veel meer zien stijgen dan de hoge inkomens
- Wat de evolutie van de inkomensongelijkheid betreft, zien we hetzelfde fenomeen, maar een klein beetje minder uitgesproken. Weer is in de werkelijkheid de ongelijkheid niet toegenomen, de zogenaamde gini-coëfficiënt bewoog nauwelijks (zie SILC indicatoren 2019-2022). Maar dat is niet wat de Vlamingen zien, zij zien wel toegenomen ongelijkheid, 58% zegt dat die is toegenomen. Hier zijn de verschillen tussen electoraten groter, met zeer grote meerderheden van pessimisten bij sommige (PVDA: 69%) en veel minder bij andere (Open Vld: 52%). Evenveel dan de lage inkomens (58%) denken de hoge inkomens dat de ongelijkheid is gestegen (58%); dus eigenlijk dat zij relatief rijker zijn geworden
- Hoe dan ook, de zaak die we onthouden, is dat veel kiezers vertekende, en vooral veel meer pessimistische, percepties hebben van hoe het met deze twee indicatoren van ongelijkheid/koopkracht staat

Perceptie van evolutie ongelijkheid/koopkracht (2)

De vermogensongelijkheid in België

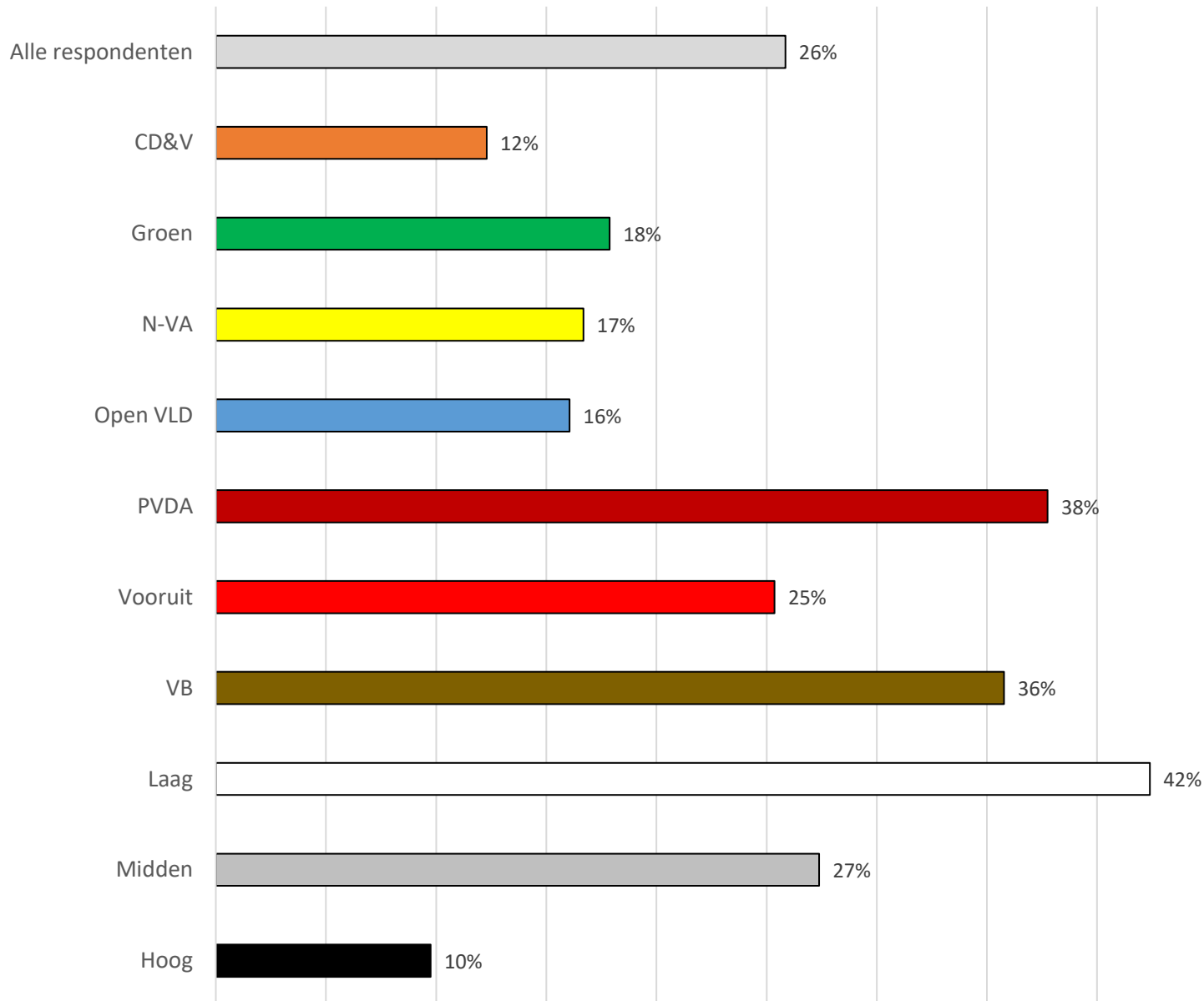
De gemiddelde koopkracht in België

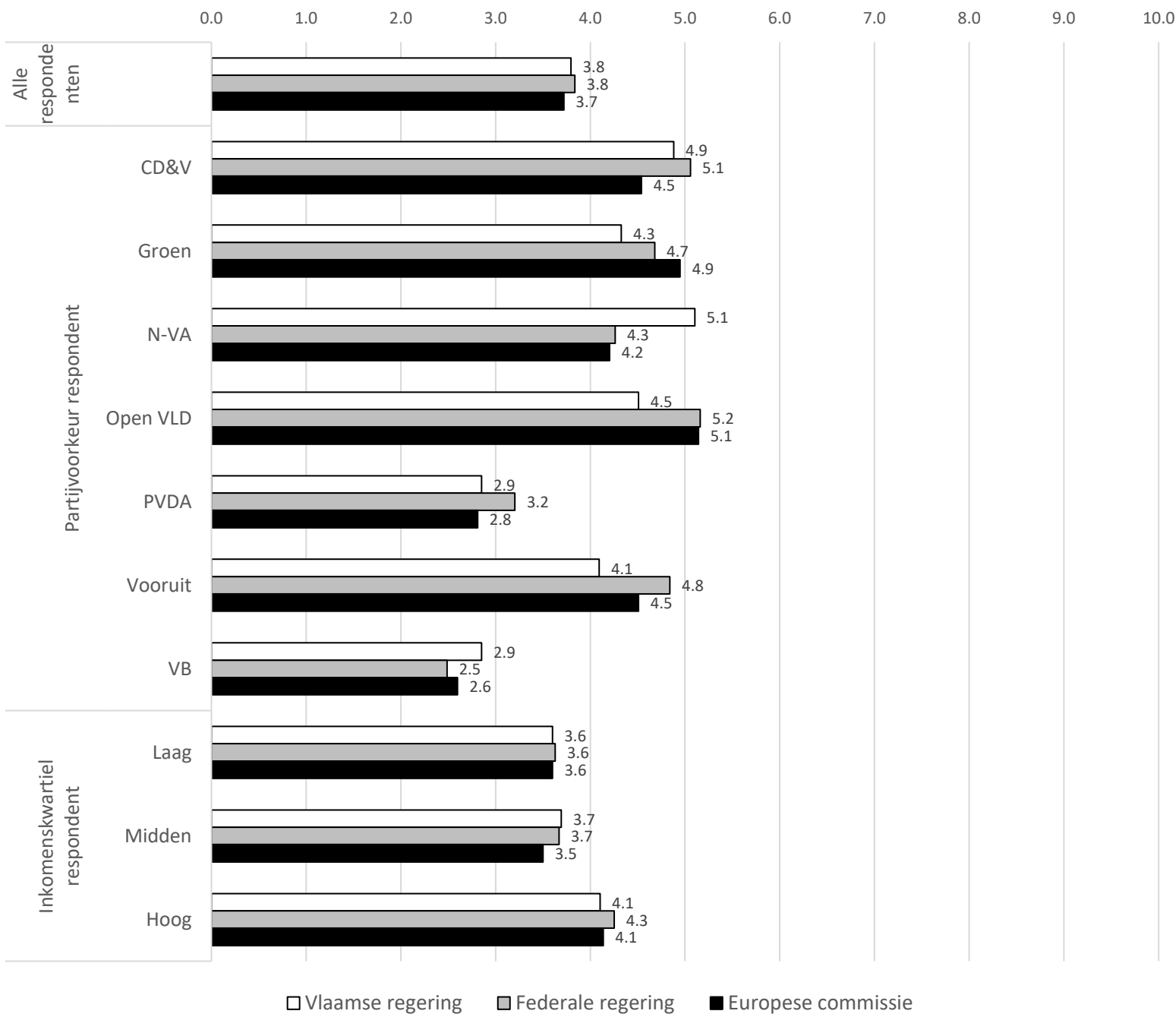
- De perceptie van de vermogensongelijkheid is ook dat ze sterk toeneemt, 63% van de Vlamingen zegt dat ze de laatste jaren gestegen is. Echte cijfers over vermogensongelijkheid zijn moeilijker te vinden; er is sowieso een grote stabiliteit hier. Tijdens de COVID-jaren is er meer gespaard dan ooit. Dus opnieuw: geen echte wijziging. Maar het is evident dat de subjectieve percepties een stevige afwijking van de werkelijkheid vertonen; de vermogensongelijkheid is niet 'sterk toegenomen' zoals 28% van de Vlamingen denken. PVDA-kiezers (70%) en Vooruit-kiezers (75%) zijn het meest overtuigd dat ongelijkheid toeneemt, Open-Vld-kiezers (50%) het minst. Interessant is dat de hoge inkomens (63%) de vermogensongelijkheid zelfs *meer* zien toenemen dan de lagere inkomens (55%); dus opnieuw: de rijkere (in inkomen) denken dat ze rijker (in vermogen) zijn geworden dan de armeren
- Ook wat de evolutie van de gemiddelde koopkracht betreft, zien we hetzelfde fenomeen van een uitgesproken pessimisme dat niet helemaal overeenstemt met de feiten. 68% van de Vlamingen vindt dat de koopkracht de laatste jaren (sterk) gedaald is, terwijl dat heel waarschijnlijk niet het geval is. Wellicht is er zelfs een koopkrachtstijging geweest bij de rijkste en bij de armste groepen, en alleen bij de middengroepen een relatieve daling (persoonlijke communicatie Ive Marx van CSB). Noteer wel dat sommige mensen hun koopkracht wel degelijk hebben zien dalen, maar gemiddeld is dat wellicht niet het geval geweest. En mensen antwoorden wellicht op een algemene vraag door naar hun eigen situatie te gaan kijken. Ook is het zo dat het spaargeld van mensen, door de enorme inflatie en de lage interesten, heel wat aan in waarde is gedaald (<https://www.tijd.be/markten-live/nieuws/algemeen/belgen-verliezen-300-miljard-aan-koopkracht-door-hoge-inflatie/10460783.html> die het op 15 april op 300 miljard schatte). Als je dat meerekent, is de koopkracht van vele gezinnen wellicht *wel* gedaald. Opnieuw zit het pessimisme in alle electoraten, en weer meest bij PVDA (73%). Opnieuw zien we dat de hoge inkomens wat pessimistischer zijn dan de lage, 62% van de hoge inkomens ziet de koopkracht (sterk) dalen terwijl dat maar 56% is bij de lage inkomens
- Uit de analyse van de vier vragen blijkt duidelijk dat alle subjectieve ongelijkheids- en koopkrachtparameters op donkerrood staan. Er is een enorm en wijdverspreid pessimisme over hoe de rijkdom in ons land is verdeeld, en de ongelijkheid neemt hand over hand toe, zegt het grootste deel van het electoraat. De diagnose wordt gedeeld bij de kiezers van alle partijen en bij hoge en lage inkomens. Dat de werkelijkheid meer rooskleurig is, doet niet ter zake; wanneer mensen politieke keuzes maken telt hun perceptie, en die is diep-negatief

% mensen dat zegt (heel) moeilijk rond te komen met huidig inkomen

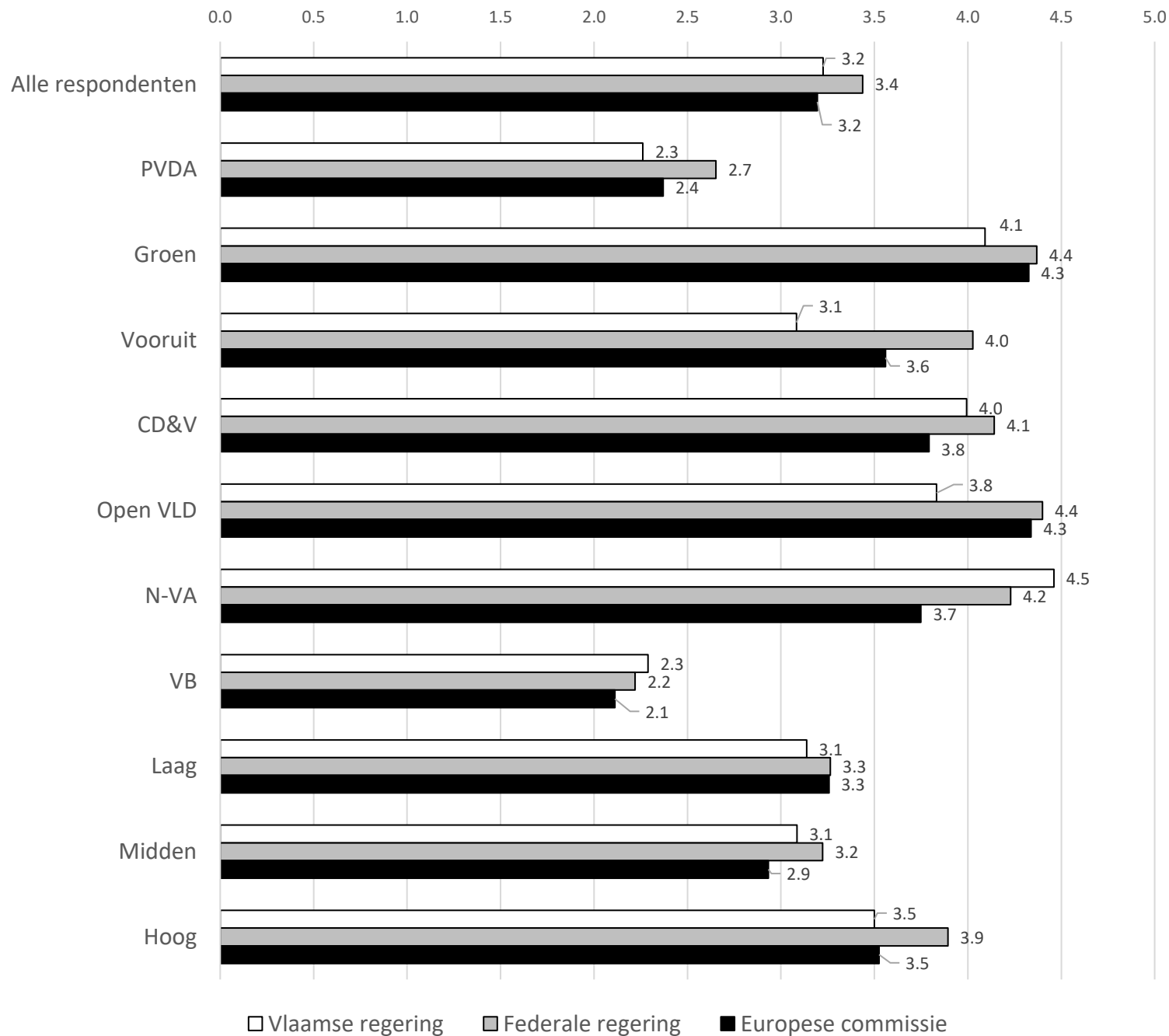
0% 5% 10% 15% 20% 25% 30% 35% 40% 45%

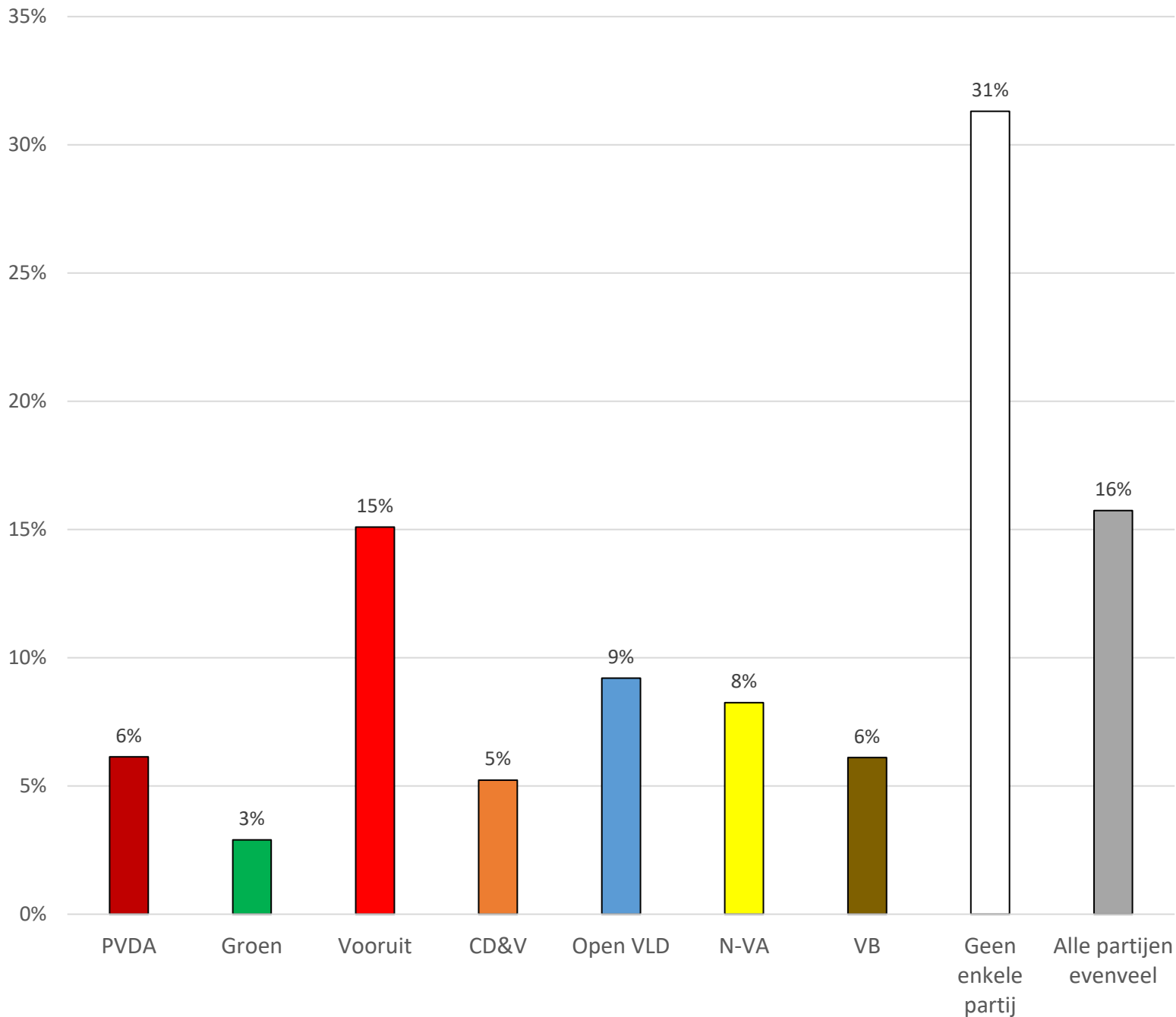
- Een derde manier om te vatten of mensen het gevoel hebben dat hun koopkracht op niveau blijft, is de volgende vraag: *Welke van de volgende omschrijvingen komt het dichtst in de buurt van het huidige inkomen van uw huishouden? Comfortabel leven met het huidige inkomen; het lukt om rond te komen met het huidige inkomen; moeilijk rondkomen met het huidige inkomen; heel erg moeilijk rondkomen met het huidige inkomen.* In de grafiek zetten we het aandeel mensen die zeggen dat ze moeilijk en heel erg moeilijk rondkomen met hun huidig inkomen
- Globaal zegt ongeveer één vierde van de bevroegden dat ze het lastig hebben om rond te komen (26%). We kunnen dat cijfer niet direct vergelijken met De Stemming-data van voor de periode voor de prijsstijgingen, maar we hebben de indruk dat het een hoog cijfer is. Maar als we wat verder teruggaan in de tijd, tot 2018, dan geven data van ESS (European Social Survey) aan dat toen slechts 19% van de Vlamingen aangaven (heel) moeilijk rond te komen. Het cijfer is dus vermoedelijk wel omhoog gegaan de laatste tijd, of tijdens de laatste legislatuur
- De verschillen tussen electoraten zijn bijzonder groot, tot een factor drie is het verschil. Slechts een kleine minderheid van CD&V-kiezers heeft het lastig (12%), bij PVDA loopt dat op tot bijna vier op tien (38%). Opnieuw scoort ook Vlaams Belang erg hoog. Deze cijfers suggereren dat een deel van de motivatie die tot stemmen voor radicale partijen leidt wel degelijk sociaal-economisch is; deze kiezers zeggen het financieel lastig te hebben. Voor PVDA lijkt dat evident, het is een linkse partij die voor herverdeling is, maar we zien bij VB-kiezers net hetzelfde
- Het gestandaardiseerde inkomen maakt een fameus verschil. Bij de lage inkomens heeft meer dan 40% het lastig, bij de hoge (toch nog) 10%
- In een regressie-analyse waarbij we '(heel) moeilijk rondkomen' tegenover 'rondkomen' afzetten, zien we dat we, zélf als we voor het objectieve inkomen controleren, nog steeds een effect vinden van stemgedrag. VB-kiezers en PVDA-kiezers zeggen, onafgezien van hun echte inkomen, dat ze het lastiger hebben om rond te komen; groenen, CD&V-ers en N-VA-ers zeggen makkelijker rond te komen ook als je al rekening houdt met hun echte inkomen. Verder zeggen ouderen, vrouwen, en mensen uit landelijke gemeenten het lastiger te hebben (opnieuw: bovenop hun echte inkomen)

- *Hoe tevreden bent u met de manier waarop door verschillende bestuursniveaus en organisaties de stijgende energieprijzen worden aanpakt? (0=Helemaal ontevreden, 10=Helemaal tevreden)*
- De start van de inflatiespiraal in 2022 was de oorlog in Oekraïne en de boemende energieprijzen als gevolg daarvan. Overheden namen vrij ingrijpende (en dure) maatregelen om de energieprijzen betaalbaar te houden. Zijn de Vlamingen daar tevreden over?
- Helemaal niet, blijkt uit de grafiek. Op de 0-10 schaal scoren de drie overheden die we bevroegen allemaal stevig onder het middelpunt van 5, met nauwelijks verschil tussen de Vlaamse (3,8) en federale regering (3,8) en de Europese commissie (3,7)
- Opnieuw zien we diepe ontevredenheid bij de radicale electoraten van PVDA en Vlaams Belang, Open-Vld-ers vinden het meest dat de overheden wel hun werk hebben gedaan
- Sommige electoraten maken wel een onderscheid tussen de bestuursniveaus; het komt er steeds op neer dat het bestuursniveau waar de eigen partij aan de macht deelneemt, als beter wordt beoordeeld
- Als we naar de inkomensgroepen kijken, dan zien we, niet onverwacht, dat de hoge inkomens het meest te spreken zijn over de overheidsinspanningen om de energiefactuur betaalbaar te houden. Dat verwondert niet gezien uit eerder berichtgeving in onder meer *De Standaard* bleek dat die maatregelen voor sommige hoge inkomens zelfs tot een relatieve *stijging* van hun inkomen hebben geleid

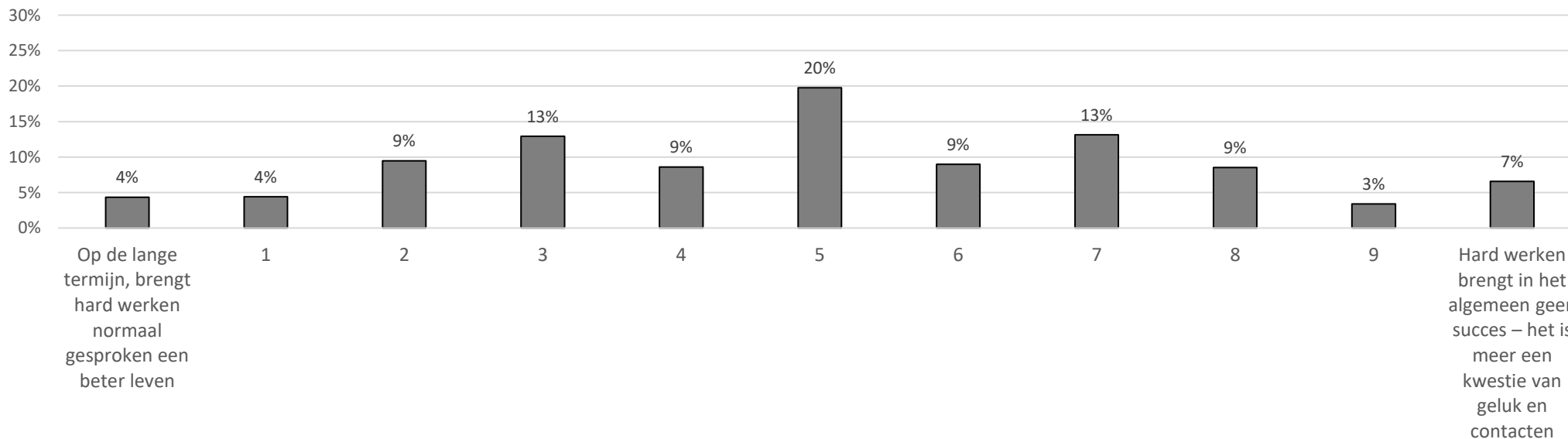
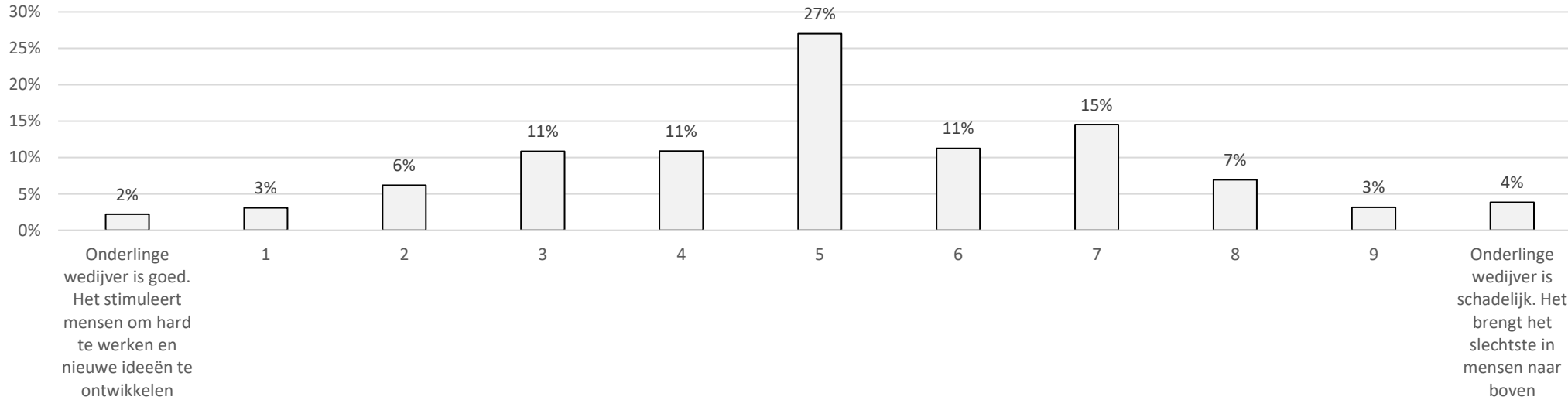

- *In welke mate vindt u dat de volgende regeringen, sinds de verkiezingen van 2019, voldoende aandacht aan de stijgende facturen hebben gegeven? (0=Te weinig aandacht, 5=Voldoende aandacht, 10=Te veel aandacht)*
- Deze vraag is eigenlijk dezelfde dan de vorige, met dien verstande dat het deze keer gaat over de stijgende facturen in het algemeen en niet over de energieprijzen en dat het gaat over het 'aandacht hebben' en niet om het 'aanpakken' er van
- De resultaten zijn gelijkaardig: de respondenten zijn ontevreden met de inspanningen van de regeringen, *alle* cijfers in de grafiek zitten onder 5, wat 'voldoende aandacht' zou betekenen (alle regeringen net iets boven 3). De federale regering wordt gepercipieerd als significant (net iets) meer aandacht voor de kwestie hebbende (3,4) dan de Vlaamse, maar ook zij gaf de kwestie te weinig aandacht volgens respondenten
- Electoraten denken verschillend met, weeral, de electoraten van de twee radicale partijen die diep ontevreden zijn. De andere electoraten zitten dicht bij elkaar met Groen-kiezers die relatief dicht aan de 'voldoende aandacht' zitten
- Zoals ook bij de vorige vraag, is de ontevredenheid over de aandacht voor de stijgende prijzen het grootste bij de lagere inkomens, terwijl de tevredenheid bij de hoger inkomens wat hoger ligt (maar nog steeds ruim onder het tevredenheidspunt 5)

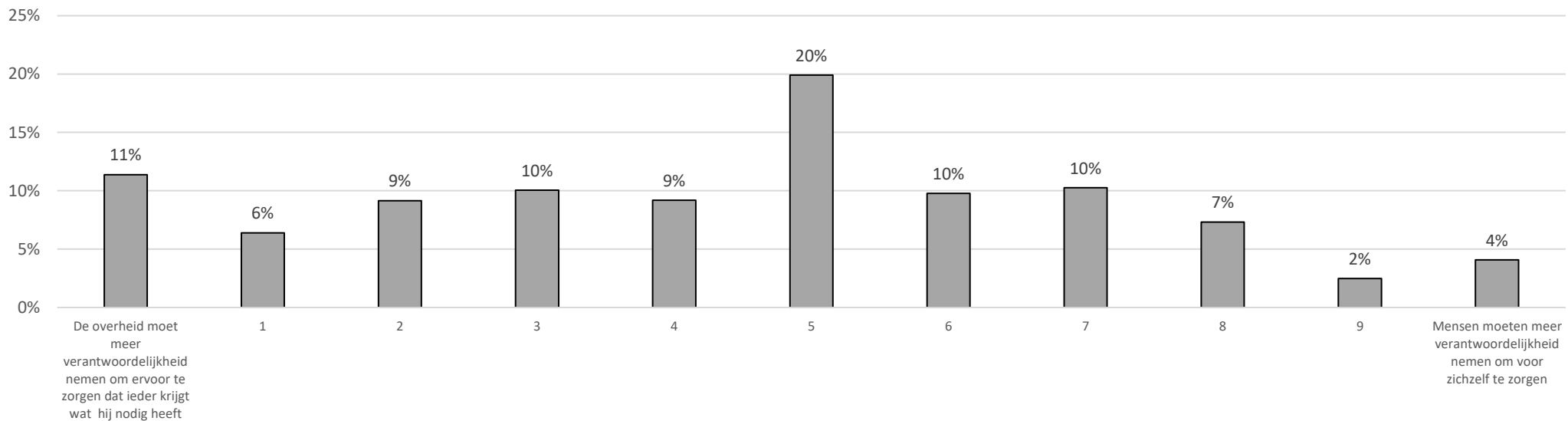
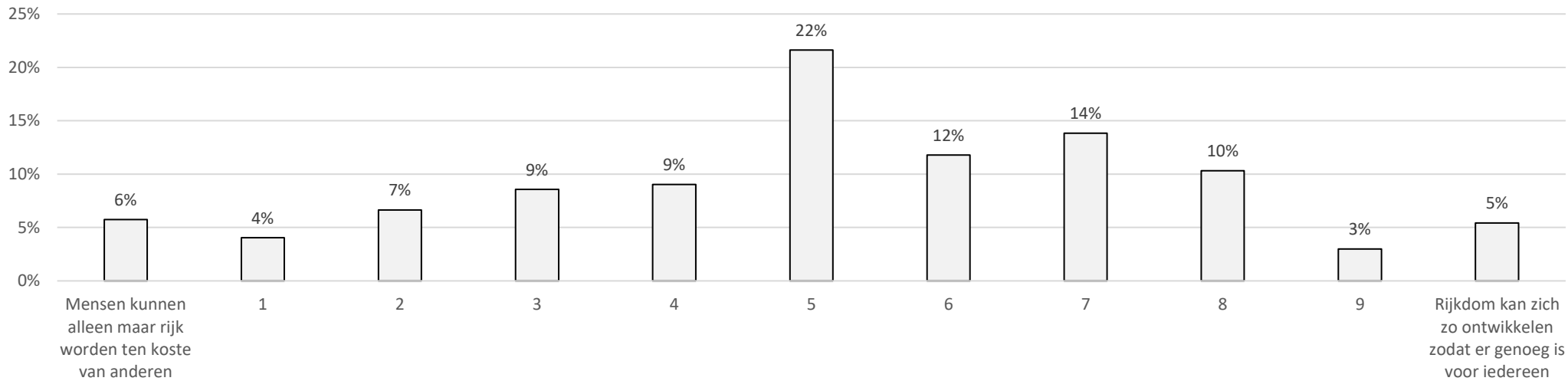
- *Welke van de Vlaamse partijen heeft volgens u recent het meeste inspanningen geleverd om de facturen betaalbaar te houden? (één partij kon genoemd worden)*
- De grootste groep respondenten (31%) zegt dat 'geen enkele partij' veel inspanningen heeft geleverd om de facturen betaalbaar te houden, wat sterk aangeeft dat er ontevredenheid is over de stijgende prijzen en dat eventuele inspanningen van partijen en regering niet direct waargenomen of geapprecieerd worden. Ook 'alle partijen evenveel' scoort hoog
- Als er dan toch één partij boven uit steekt, dan is het wel Vooruit (15%), met duidelijke voorspog op Open Vld (9%) en N-VA (8%). Groen wordt beschouwd als de partij die zich het minst gelegen laat qua inflatie (3%)
- Uiteraard zeggen de electoraten veel meer dan de gemiddelde kiezer dat hun partij zelf het meest inspanningen heeft geleverd, maar de fierheid over de eigen partij verschilt sterk tussen partijen: maar liefst 57% van de Vooruit-kiezers gaat er prat op dat de eigen partij het meeste inspanningen deed, dan volgen CD&V en Open Vld (elk 45% van de kiezers), dan PVDA (42%), Groen (27%), N-VA (24%) en Vlaams Belang (24%) (data niet in grafiek). Dus de algemene ranking stemt in grote mate overeen met wat de electoraten vinden, en Vooruit maakt duidelijk de beste beurt

Waarden (on)gelijkheid (1)

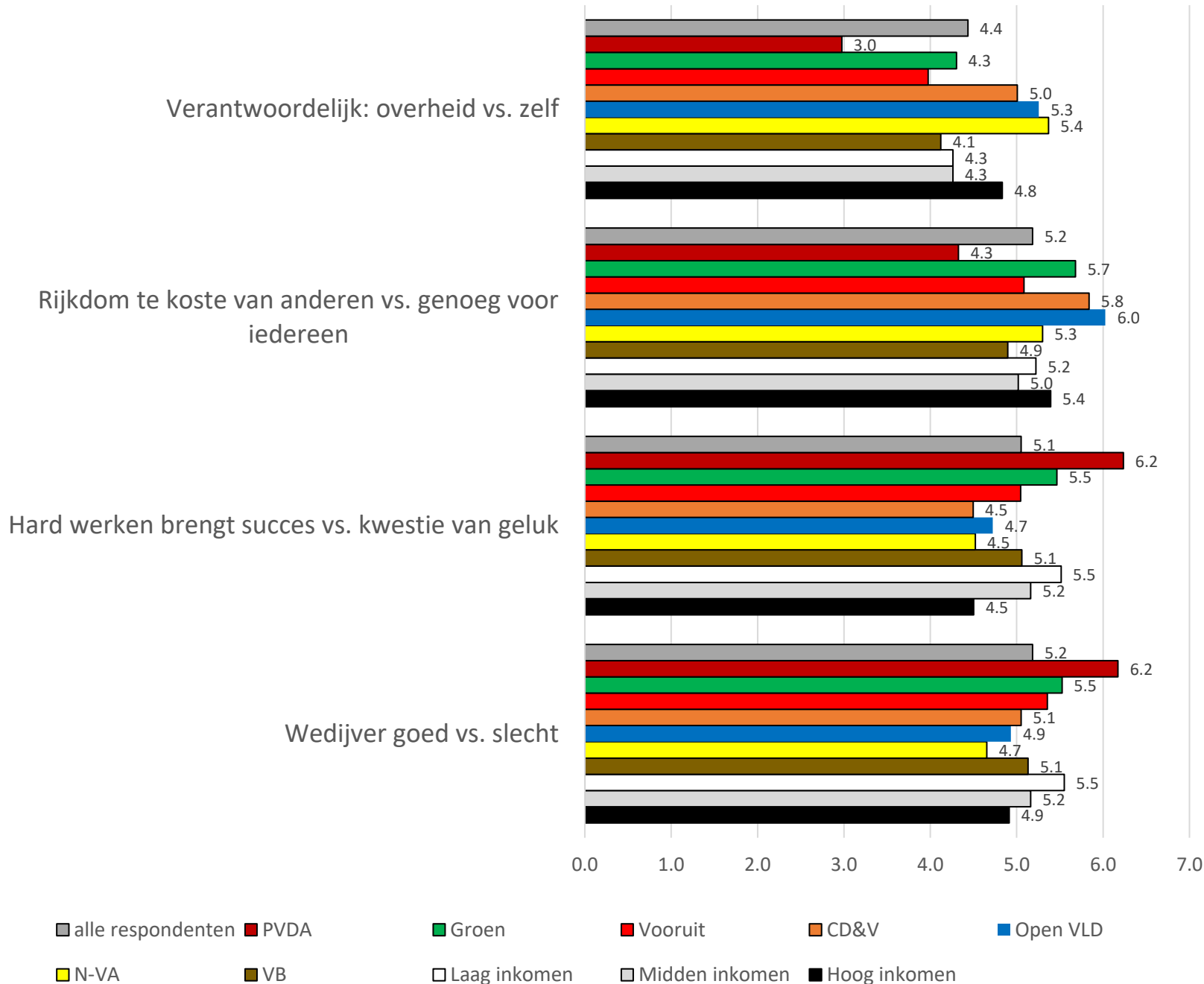

- We leggen de respondenten vier schalen voor, die allemaal naar hun waardenopvatting inzake (on)gelijkheid en dus ook redistributie peilen. Op deze slide zien we de twee eerste schalen
- De schaal over wedijver genereert een verdeeld beeld. Veel mensen zetten zich in het midden (27%). De gemiddelde score is 5,2, dus licht aan de negatieve kant
- De schaal over hard werken leidt tot even verdeelde antwoorden met het centrum als grootste categorie (20%) en een gemiddelde score van 5,1, dus bijna perfect in het midden

Waarden (on)gelijkheid (2)

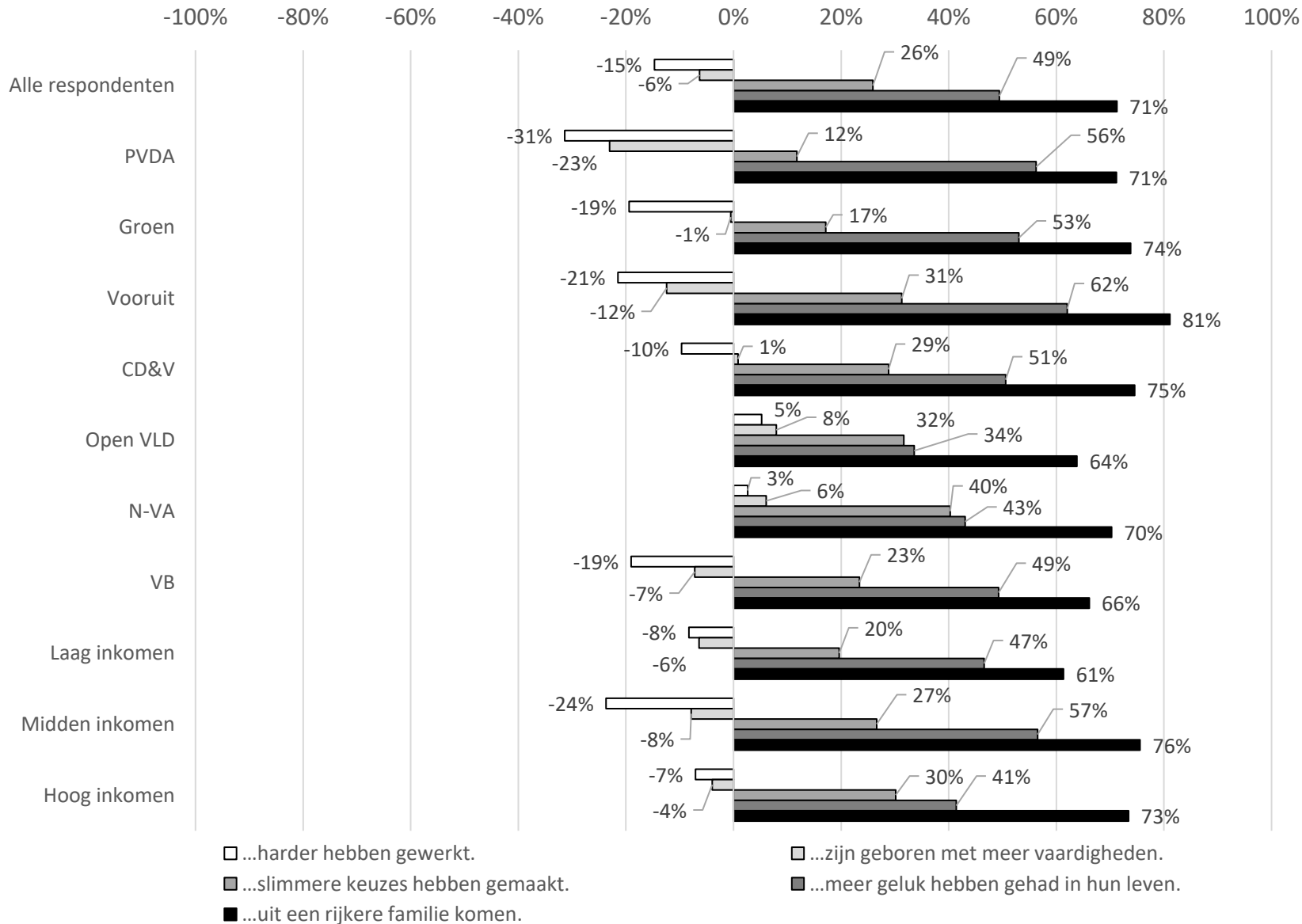

- De schaal over rijkdom is ook verdeeld. Opnieuw veel mensen in het centrum (22%), met een gemiddelde van 5,2. Of rijkdom zich kan ontwikkelen zonder dat het ten koste gaat van anderen, daar hebben Vlamingen geen duidelijke mening over
- De schaal die de overheid tegenover de eigen verantwoordelijkheid posteert levert wel een duidelijke winnaar op: de meesten wijzen naar de overheid als verantwoordelijk dat ieder heeft wat hij nodig heeft, dus de bevolking neigt hier naar links (gemiddelde 4,4)

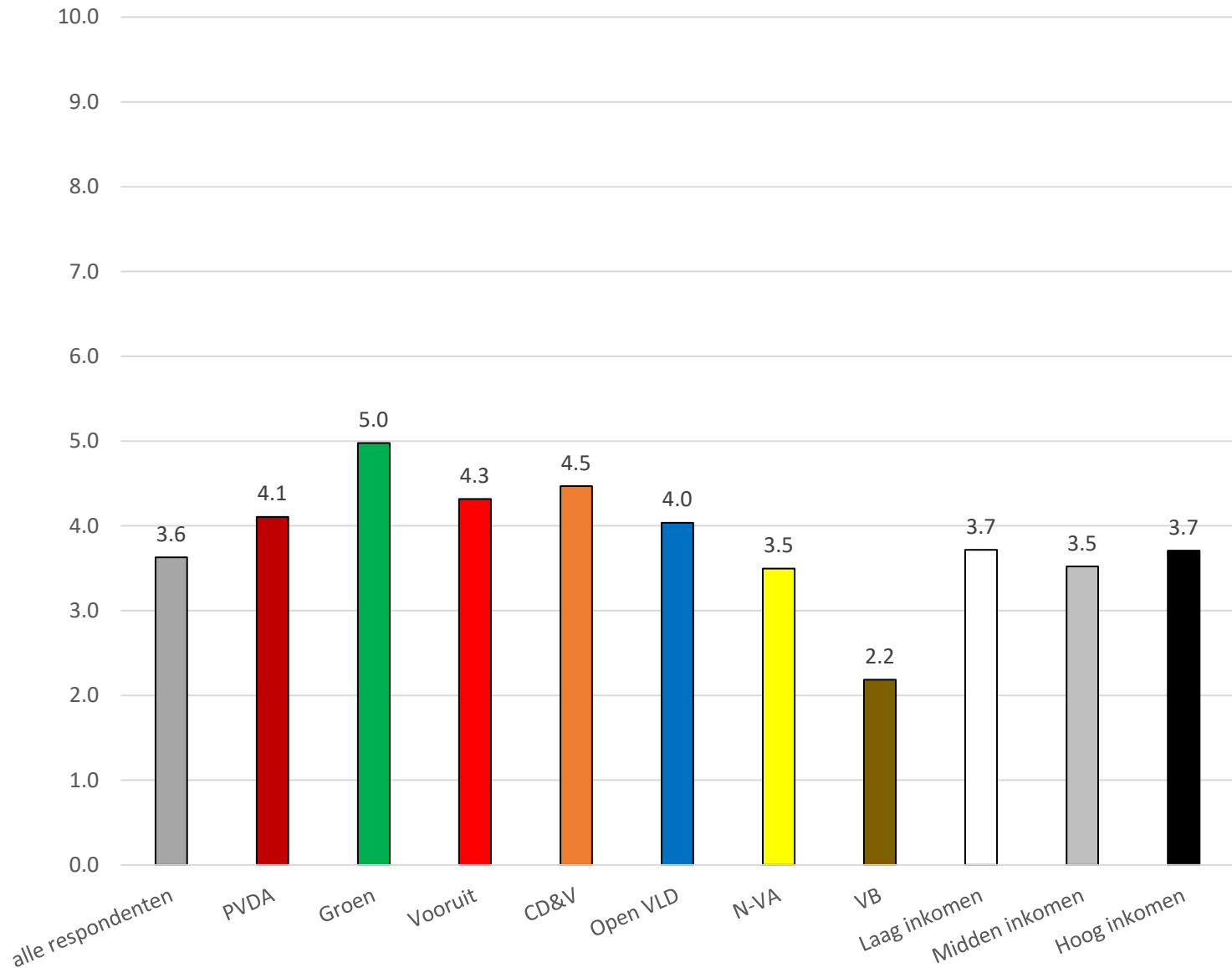
- Zoals te verwachten viel, zijn er substantiële verschillen tussen electoraten in hun reactie op de vier schalen. Ze vallen mooi samen met de traditionele links-rechts breuklijn waarbij de linkerzijde vooral de omstandigheden, de rol van de overheid en geluk benadrukt terwijl de rechterzijde zegt dat men zelf verantwoordelijk is, met hard werken succes kan hebben en competitie het beste bovenbrengt. Het is natuurlijk een kwestie van subjectieve appreciatie maar hoewel er verschillen tussen electoraten bestaan zijn ze toch niet heel erg groot
- Het meest linkse electoraat is zonder enige twijfel dat van PVDA. Op alle schalen scoort de partij het meest uitgesproken aan de linkerzijde, zie bijvoorbeeld een gemiddelde score van 6,2 op de wedijver-is-goed-vs.-slecht-schaal. Dan volgen Groen en Vooruit, zonder duidelijke volgorde
- Het meest rechtse electoraat in sociaal-economisch oogpunt is dat van N-VA, en *niet* dat van Open Vld noch dat van Vlaams Belang. Op de vier schalen scoren N-VA-ers rechtser (vaak nipt) dan Open-Vld-ers. Interessant is ook de positie van VB-kiezers: die staan eerder aan de linkerzijde en bevinden zich steeds in de buurt van de Vooruit- en Groen-electoraten
- CD&V heeft geen uitgesproken profiel, haar kiezers bevinden zich soms dicht bij de linkse electoraten (vb. hard werken) en soms eerder bij de rechtse (vb. rijkdom)
- De grafiek geeft ook redelijk consistent aan dat de betere verdiemers ook rechtser sociaal-economische waarden hebben dan de mindere verdiemers die het hart linkser dragen. Maar ook hier zijn de verschillen niet heel groot

Oorzaken van ongelijkheid

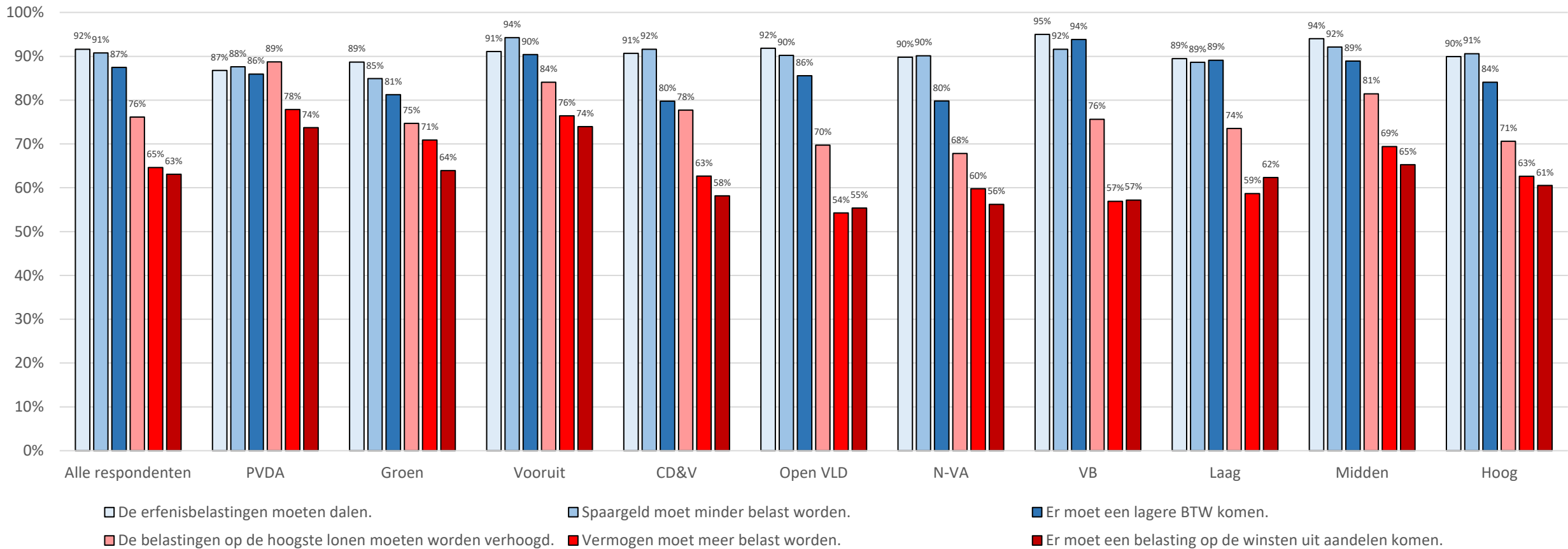

- *In ons land is één van de belangrijkste redenen waarom de rijken rijker zijn dan de armen, dat de rijken... (helemaal oneens, oneens, noch oneens noch eens, eens, helemaal eens)*
- Een andere manier om naar ongelijkheid en herverdeling te kijken, is nagaan wat mensen denken over de oorzaken van ongelijkheid. Een linkse manier, die automatisch tot meer staatsinterventie en herverdeling leidt, is ongelijkheid aan het toeval toeschrijven; de rechtse manier, die net tot minder overheidsingrijpen leidt, is er van uitgaan dat de ongelijkheid veroorzaakt is door verschillende presentaties en dus te wijten is aan de (on)verdienste van de betrokkene zelf. De vijf oorzaken van ongelijkheid die we voorlegden, proberen dat te vatten
- De grafiek toont het verschil tussen degenen die het (helemaal) eens zijn en zij die het (helemaal) oneens zijn, de middencategorie wordt niet meegerekend
- In het algemeen kan je zeggen dat de meerderheid van de Vlamingen ongelijkheid niet wijt aan een gebrek aan inzet of verdienste, maar eerder aan factoren waarop mensen zelf geen greep hebben; dat is dus een linkse visie. Dat iemand uit een rijkere familie komt is volgens de Vlaming *de* belangrijkste oorzaak dat hij/zij rijker is (+71%); de minst belangrijke oorzaak is harder gewerkt hebben (-15%); ook simpelweg geluk gehad hebben (+49%) speelt een grote rol
- Verschillen tussen electoraten zijn er zeker ook waarbij Open Vld-ers en N-VA-ers toch het meest sympathiseren met de idee dat ongelijkheid toch in zeker mate een kwestie van ongelijke verdienste is; noteer dat het Vlaams Belang ook in deze eerder bij de linkse partijen aansluiting vindt, niet bij de sociaal-economisch rechtse
- Ook tussen inkomensgroepen zijn er verschillen, maar er zit geen sterk patroon is. Het is niet zo dat de mensen met hoger inkomen opvallend meer vinden dat ze harder gewerkt hebben of betere keuze hebben gemaakt. Ook zij zeggen dat ongelijkheid komt door rijkere familie-afkomst of door geluk

Inkomen afstaan Armoede

- *Zou u bereid zijn om een deel van uw inkomen af te staan als u er zeker van zou zijn dat op die manier de armoede zou afnemen?* Gemiddelde score op 11-puntenschaal waarbij: 0=helemaal niet bereid inkomen af te staan; 10=helemaal wel bereid inkomen af te staan
- We stelden in DS2022 de exact zelfde vraag, en vroegen toen naar het afstaan van inkomen voor klimaat en migratie. Nu is de gemiddelde score voor armoede 3,6, wat duidelijk suggereert dat de meeste mensen *niet* bereid zijn financiële offers te brengen voor armoede. Voor klimaat was de score nog lager (3,4) en dat gold nog meer voor migratie (2,8). Dus al bij al, in vergelijking met de twee andere grote thema's van onze tijd, is de actiebereidheid voor armoede toch niet zo heel laag
- De verschillen tussen de electoraten zijn substantieel. Groen-kiezers zijn het meest bereid financieel bij te dragen (5,0), VB-kiezers het minst (2,2), dat is exact hetzelfde plaatje als vorig jaar bij de problematieken van klimaat en migratie. De kiezers van Vlaams Belang wijkt meer naar beneden af dan dat de Groen-kiezer er bovenuit steekt
- Interessant zijn ook de verschillen tussen inkomensgroepen. Zij die gedacht hadden dat de meerverdieners meer geneigd zouden zijn inkomen af te staan dan de minderverdieners zijn er aan voor de moeite; zo'n patroon is absoluut niet waarneembaar. Er is nauwelijks verschil tussen het echte inkomen dat mensen hebben en hun bereidheid om te delen met de minderbedeelden. Toch wel een merkwaardige vaststelling

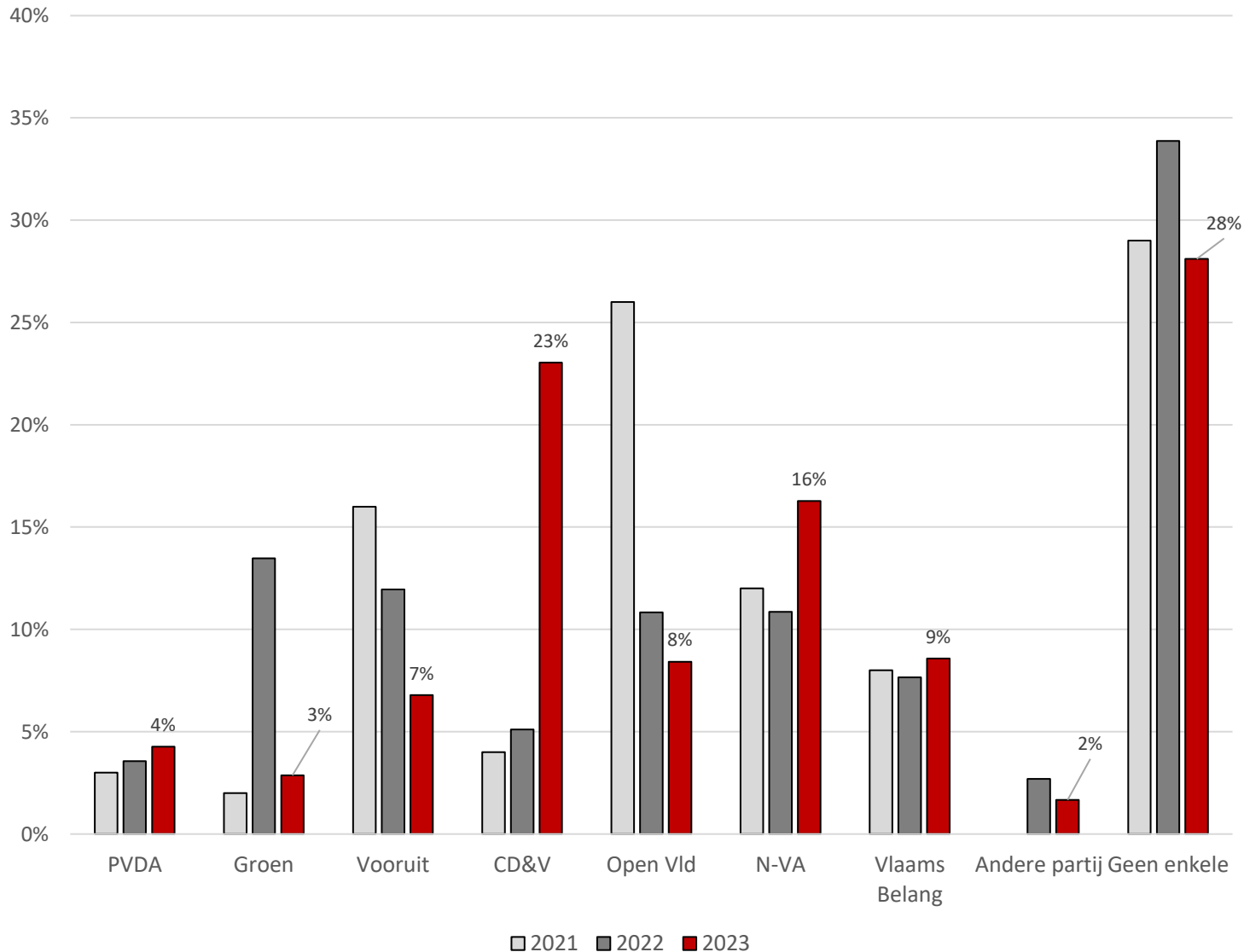
- Tenslotte kregen de respondenten elk zes beleidsvoorstellen te beoordelen die over belastingen en herverdeling gaan en die dus mogelijke beleidsmaatregelen vatten op ongelijkheid te temperen/verhogen: *In welke mate bent u het eens of oneens met onderstaande stellingen? 1=Helemaal oneens; 2=Oneens; 3=Eens; 4=Helemaal eens.* In de grafiek staan de percentages Vlamingen, electoraten en inkomensgroepen die het (helemaal) eens zijn
- De eerste drie maatregelen (blauwe balken) spelen duidelijk in het voordeel van de meeste mensen, het gaat over *verlagen* van belastingen voor *iedereen* (op erfenissen, spaargelden en producten). De unanimiteit is frappant: naar beneden die belastingen! Noteer dat dat ook geldt voor de linkse electoraten. Erfenissen zijn een bestendiger van sociaal-economische ongelijkheid, maar toch willen ook linkse electoraten dat ze minder belast worden. Dus eigenlijk is dit een maatregel die tegen meer gelijkheid ingaat, toch zijn linksere kiezers er ook voor
- De laatste drie items (rode balken) gaan over het *verhogen* van belastingen voor specifieke groepen, en dus niet voor iedereen. En daar is nog steeds een meerderheid voor, zij het een duidelijk kleinere. *Rijke* groepen moeten meer bijdragen, vinden alle electoraten goed (geen enkel percentage onder de 50%), *ook* de rechtse electoraten. De hoge lozen, de vermogens, de winsten uit aandelen moeten meer belast worden. Dat de belastingen in geen geval mogen stijgen, een liberaal geloofspunt, zien we in deze cijfers niet gesteund; de gegoede klasse mag best meer afdragen, zegt de gemiddelde Vlaming
- Al bij al zijn er uiteraard verschillen tussen electoraten, maar niet heel uitgesproken. Interessanter zijn de verschillen tussen inkomensgroepen. Die zijn al bij al ook redelijk klein. Ook hoge inkomens vinden bijvoorbeeld dat hoge inkomens (zij zelf dus) best wat meer belastingen mogen betalen (71% steun), en ook grote vermogens (63%) en winst uit aandelen (61%) (dingen die zij als hoge inkomens zeker meer hebben) kunnen meer bijdragen, zeggen de meerverdieners

Besluit dossier ongelijkheid/koopkracht/armoede

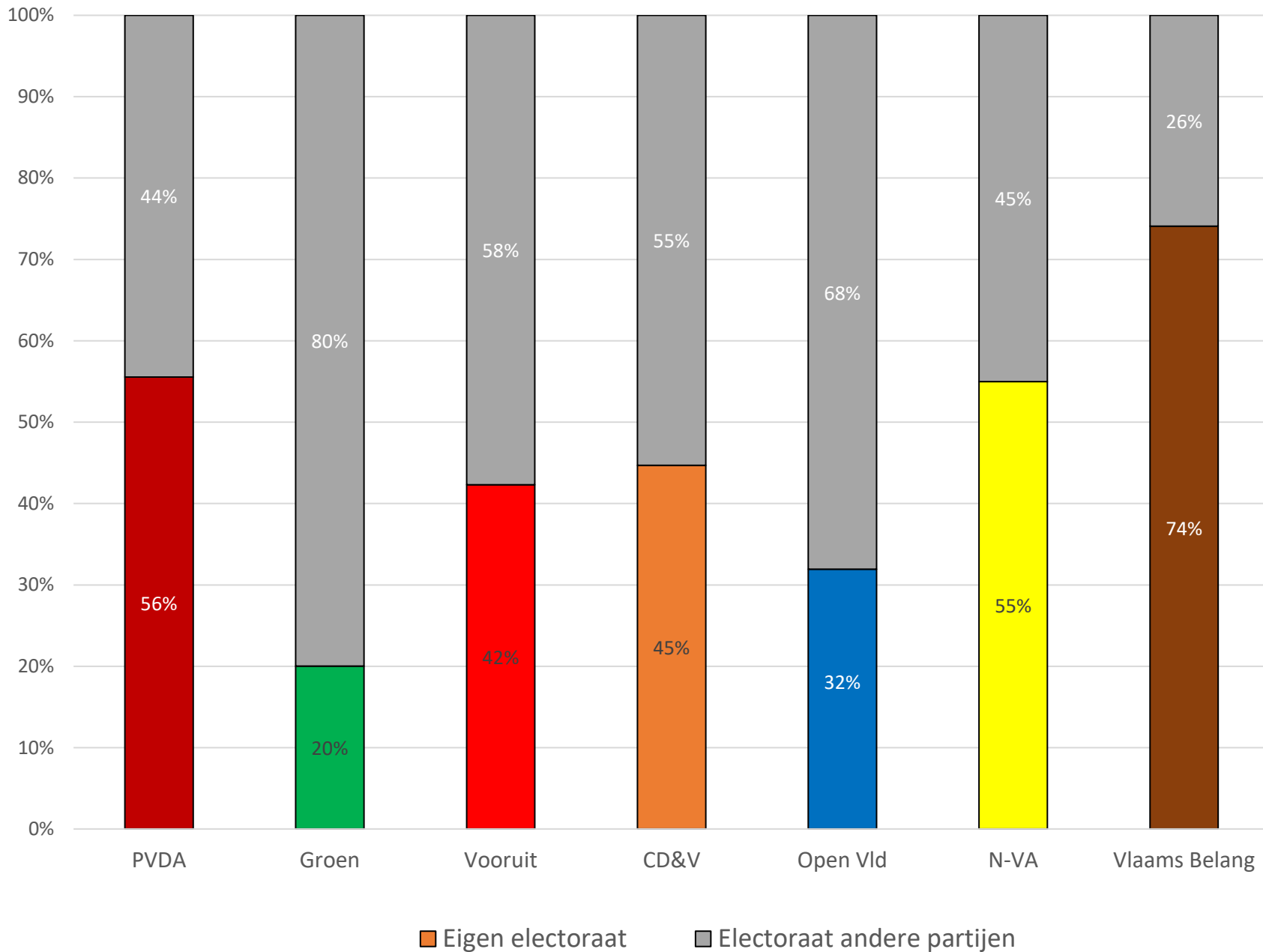
- Vlamingen zijn anno 2023 zeer bezorgd over hun materiële welstand. In DS2022 coverden we klimaat en migratie als thema's; alhoewel we het niet direct kunnen vergelijken, blijkt in DS2023 dat de bezorgdheid over ongelijkheid en koopkracht nog dieper gaat (zie ook de spontaan genoemde problemen waar migratie wel hoog prijkt maar economie het hoogste staat (en energie ook))
- Het pessimisme over het eigen inkomen en de toestand van de economie is overweldigend. De economie is er volgens een grote groep op achteruit gegaan in de laatste 12 maanden, en hetzelfde geldt voor de economische toestand van het eigen inkomen, dat ging ook de berg afging volgens respondenten. Verder, op een wat langere termijn, vinden grote meerderheden over alle electoraten heen dat sinds de vorige verkiezingen het aantal mensen in armoede is gestegen, de inkomensongelijkheid is toegenomen, de vermogensongelijkheid is toegenomen, en de gemiddelde koopkracht is gedaald. Tenslotte, en wellicht het meest ingrijpend van allemaal, zegt bijna één vierde van de respondenten dat ze het nu lastig hebben om rond te komen met hun huidige inkomen. Dus mensen zeggen dat ze er *zelf economisch slechter* aan toe zijn én dat het *onrechtvaardiger* is geworden, dat de materiële verdeling minder billijk is. Dat de werkelijkheid de facto veel minder donker kleurt als je kijkt naar objectieve parameters, doet wellicht minder ter zake
- Het overheidsbeleid om de materiële welstand van de bevolking te beschermen, denk aan de steun die mensen krijgen om hun energie te kunnen betalen, krijgt een ruime 'onvoldoende'. Zowel de maatregelen zelf als de aandacht die de regeringen voor de stijgende prijzen over hebben, krijgen een negatief rapport. Een grote groep vindt dat geen enkele partij voldoende inspanningen heeft gedaan om de koopkracht te bewaren, maar als er één partij bovenuit steekt (op een laag niveau) dan is het wel Vooruit, die deden het meest volgens de Vlamingen
- Als Vlamingen gevraagd wordt om, meer filosofisch, na te denken over ongelijkheid en de oorzaken ervan, dan zien we in eerste instantie een verdeeld beeld. Wedijver, hard werken, en rijkdom nastreven zijn in zekere mate goed, maar aan het eind van de dag rekent de Vlaming toch op de overheid om te krijgen wat hij denkt nodig te hebben. Als we kijken naar de oorzaken die Vlamingen zien van ongelijkheid, dan trekken ze duidelijk de linkse kaart: rijk zijn is een kwestie van rijk geboren worden en geluk hebben, veel minder van hard werken of aangeboren talent
- In lijn met de vaststelling dat Vlamingen op de overheid rekenen, zijn er weinigen die bereid zijn zelf inkomen af te staan om de grootste ongelijkheid, met name de armoede, uit de wereld te helpen; zelfs de hoge inkomens zijn daartoe niet bereid. We vroegen Vlamingen uitgebreid over wat ze vinden van een hele reeks belastingen die een invloed zouden kunnen hebben op de ongelijkheid, en het antwoord was eenvoudig: 'mijn' belastingen moeten dalen, die van de 'rijken' mogen stijgen. Naast de vaststelling dat de overheid verantwoordelijk is, zien we hier dus dat de overheid het geld moet halen bij de rijken
- De politiek-explosieve ongelijkheid/koopkrachtkwestie hangt sterk samen met partijvoorkeuren. In het algemeen kan je zeggen dat de kiezers van de twee radicale partijen Vlaams Belang en PVDA veel pessimistischer zijn over de economie, ongelijkheid, en hun eigen inkomen. Hoewel het Vlaams Belang steeds wordt afgeschilderd als een migratiepartij en dat ook in grote mate is, ligt daar onder toch ook een duidelijke sociaal-economische bekommernis. VB-kiezers zitten volgens eigen zeggen in de hoek waar de materiële klappen vallen en zien zich verarmen (36% van de VB-kiezers zegt moeilijk rond te komen, 39% van de PVDA-ers). Bij PVDA is de economische deprivatie nog wat meer uitgesproken, en dat verwondert niet want dat is de bodem waarop de partij is gegrond
- Voor het eerst namen we in DS2023 de feitelijke inkomens van mensen mee als voorspeller, die we vervolgens standaardiseerden. Het objectieve inkomen is vaak een belangrijke factor in de percepties van respondenten, met vaak verschillen tussen de hoge en lage inkomens. Merkwaardig is dat de hoge inkomens wel zien dat ze het relatief beter hebben door crisis, maar dat ze niet bereid zijn om meer inspanningen te leveren, bijvoorbeeld tegen armoede
- In de literatuur over stemgedrag is één van de meest bekende theorieën die van de zogenaamde *pocket-book voting*, wat betekent dat kiezers de regering afstraffen als het economisch slecht gaat en belonen als het economisch goed gaat. Als die theorie een grond van waarheid heeft dan zou dat betekenen dat de zittende regering en de partijen er in bij de verkiezingen van 2024 de prijs gaan betalen voor de economische rampspoed die kiezers percipiëren (zelfs al is die er in werkelijkheid veel minder). Gezien alle partijen buiten de twee radicalen Vlaams Belang en PVDA in een regering zitten, zou dat impliceren dat het centrum, breed gedefinieerd, verder afkalft en de extremen winnen. Vraag is wie van de regeringspartijen wél de meubelen kan redden, en het lijkt er op dat dat wel eens Vooruit zou kunnen zijn

7. Partijen in de media

Welke partij is zichtbaar

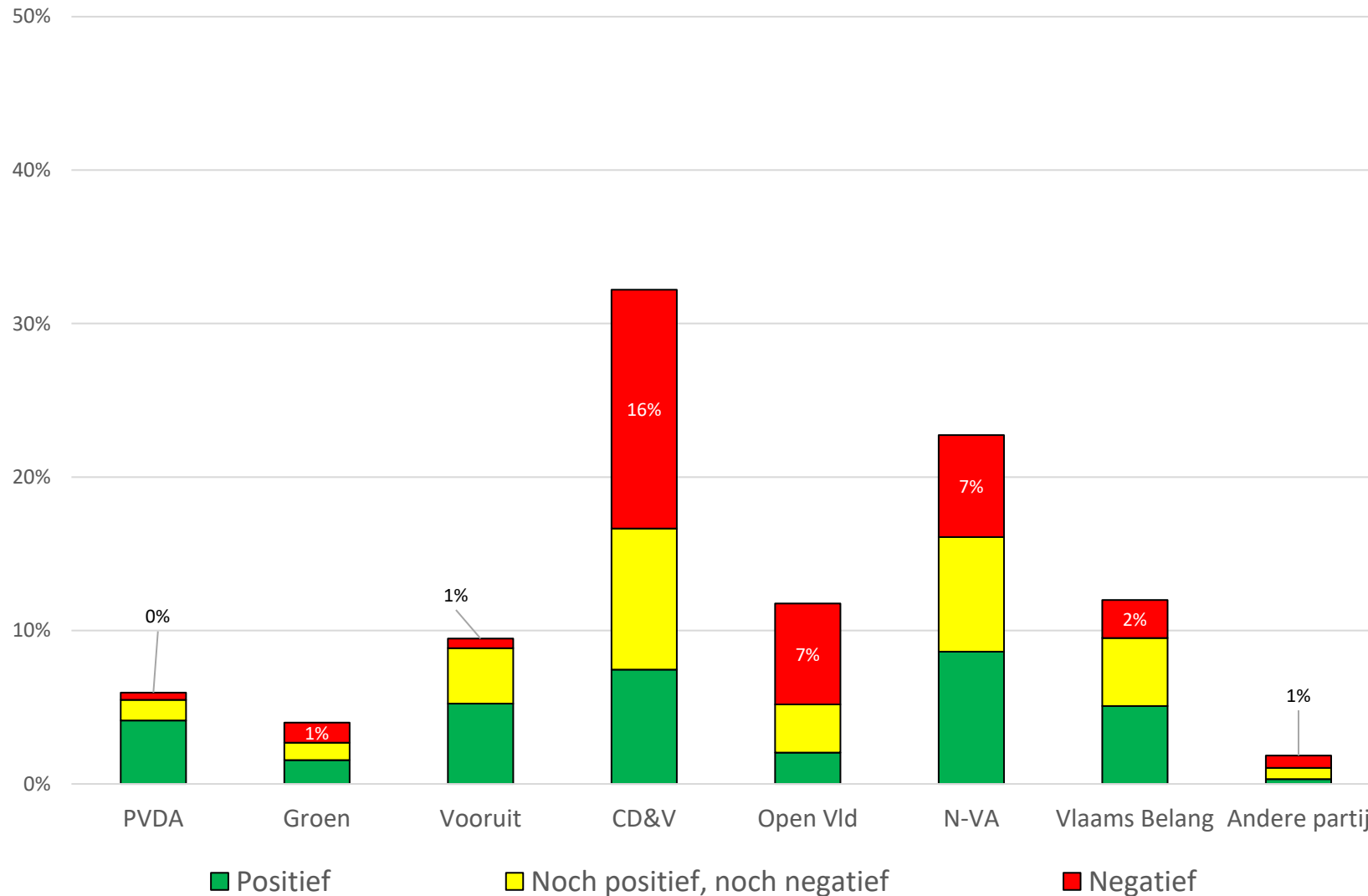

- Welke partij is u in de afgelopen weken het meest opgevallen in de media?
- Deze vraag is natuurlijk heel erg context-bepaald, en hangt af van wat er gebeurde aan politieke actualiteit tijdens en voor de data-inzameling (maart 2023)
- Er is een heel opvallende vaststelling in 2023, en dat is dat de CD&V heel erg in de kijker liep. 23% van de respondenten vond dat die partij hen het meest was opgevallen. In 2021 en 2022 hing CD&V nog achteraan met amper 5%. De stikstofsaga in de Vlaamse regering met het verzet van CD&V tegen het akkoord tot net voor het starten van ons onderzoek, heeft daar zeker toe bijgedragen. CD&V is een partij die normaal niet opvalt, maar nu wel
- Ook N-VA heeft schijnbaar kunnen profiteren, alvast in zichtbaarheid, van de stikstofcrisis, ook zij maakt een serieuze sprong voorwaarts wellicht dankzij het directe en openlijke conflict met CD&V
- Verder is de daling van Vooruit toch wel opvallend. Sinds 2021 is de zichtbaarheid van de partij (in de surveyperiode) steeds gedaald. Dat is natuurlijk relatief, want we weten dat zichtbaarheid sterk van de context afhangt. Dus we weten niet of de evolutie van Vooruit structureel is of door toeval komt

- Meestal vallen partijen vooral op bij hun eigen achterban, die een boontje voor de partij heeft. Wie slaagt er in om buiten het eigen electoraat aandacht te trekken?
- Groen valt meest op bij electoraten van andere partijen, ook bij Open Vld is dat het geval. Dat was ook al in 2022 het geval
- PVDA, N-VA, en vooral Vlaams Belang vallen vooral op bij eigen electoraat, ze preken meest voor eigen kerk. Dat was bij deze drie partijen ook al in 2021 en 2022 het geval (data niet getoond in grafiek). Zou dat door hun sterke aanwezigheid op de sociale media kunnen komen? (zie: <https://twitter.com/LCJacobs89/status/1488891952036818949>)

Positieve of negatieve indruk

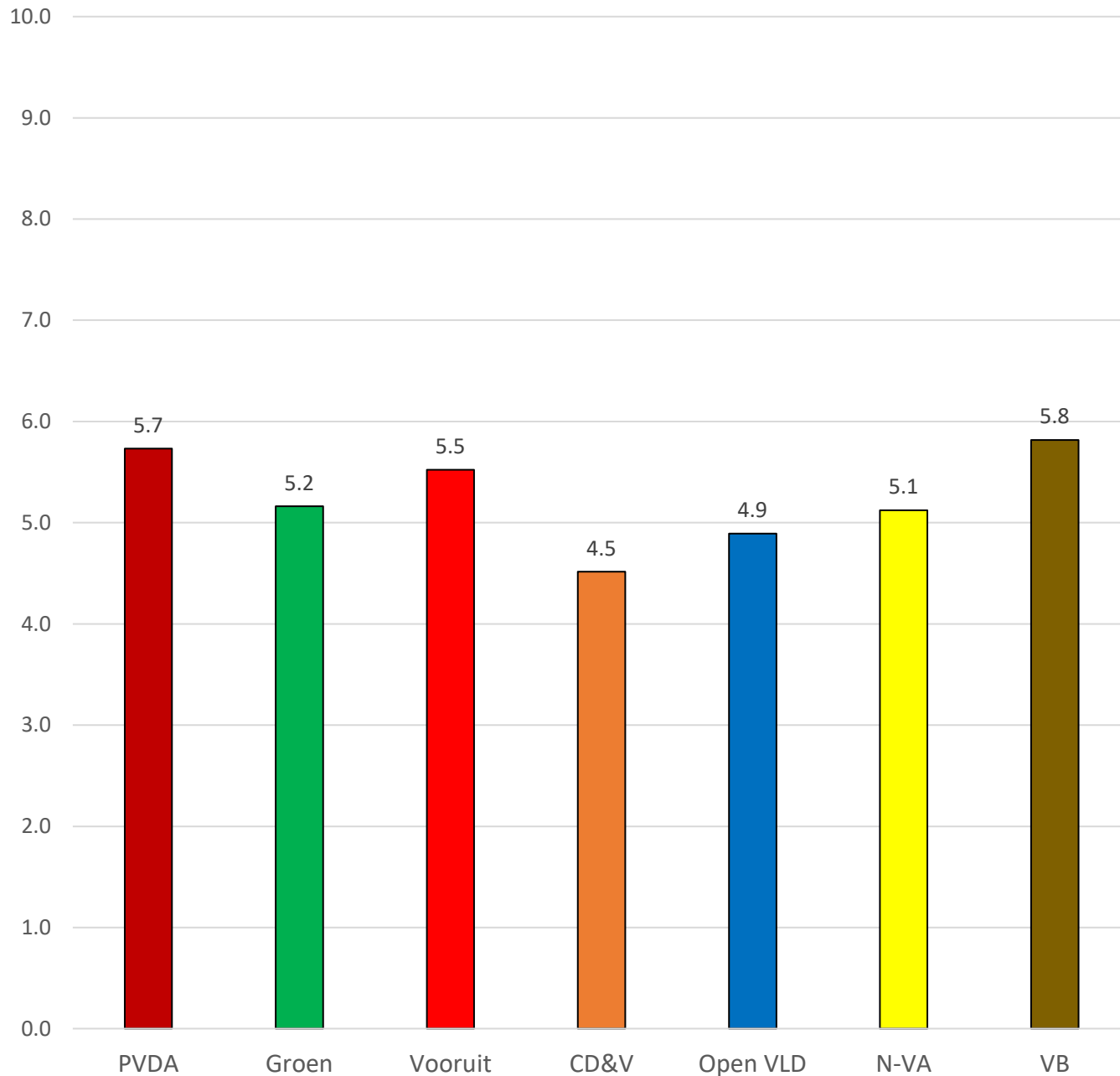

- *Maakte deze partij daarbij op u een positieve of een negatieve indruk?*
- Zuivere zichtbaarheid is interessant, maar de kwestie is of die zichtbaarheid positief of negatief werd gepercipieerd. Immers, ook als je in een schandaal terechtkomt, ben je zichtbaar, maar dan was je dat wellicht liever niet
- CD&V mocht dan wel opvallen, de helft van degenen die CD&V het meest zichtbaar vonden, gaven aan dat CD&V daarbij een *negatieve* indruk maakte. Wellicht door de stikstofcrisis
- Het was vorig jaar (2022) en het jaar er voor (2023) ook al zo dat de partij die het meest opviel, vorig jaar Groen (kernenergie) en het jaar daar voor Open Vld (El Kaouakibi-schandaal), grotendeels negatief in de kijker liep
- Dus, media-zichtbaarheid is zeker niet altijd een goede zaak
- PVDA en Vooruit die helemaal niet veel opvallen in de media, vallen vooral positief op. Vooral bij PVDA is het bijna alleen positief; ze zijn weinig zichtbaar maar als ze zichtbaar zijn is het steeds goede zichtbaarheid. Voor Vooruit is het in 2023 het derde jaar op rij (ook in 2021 en 2022) dat de zichtbaarheid in de media meer positief dan negatief van aard is. Tijdens de bevraging van De Stemming (of meer algemeen?) scoort de partij altijd goed

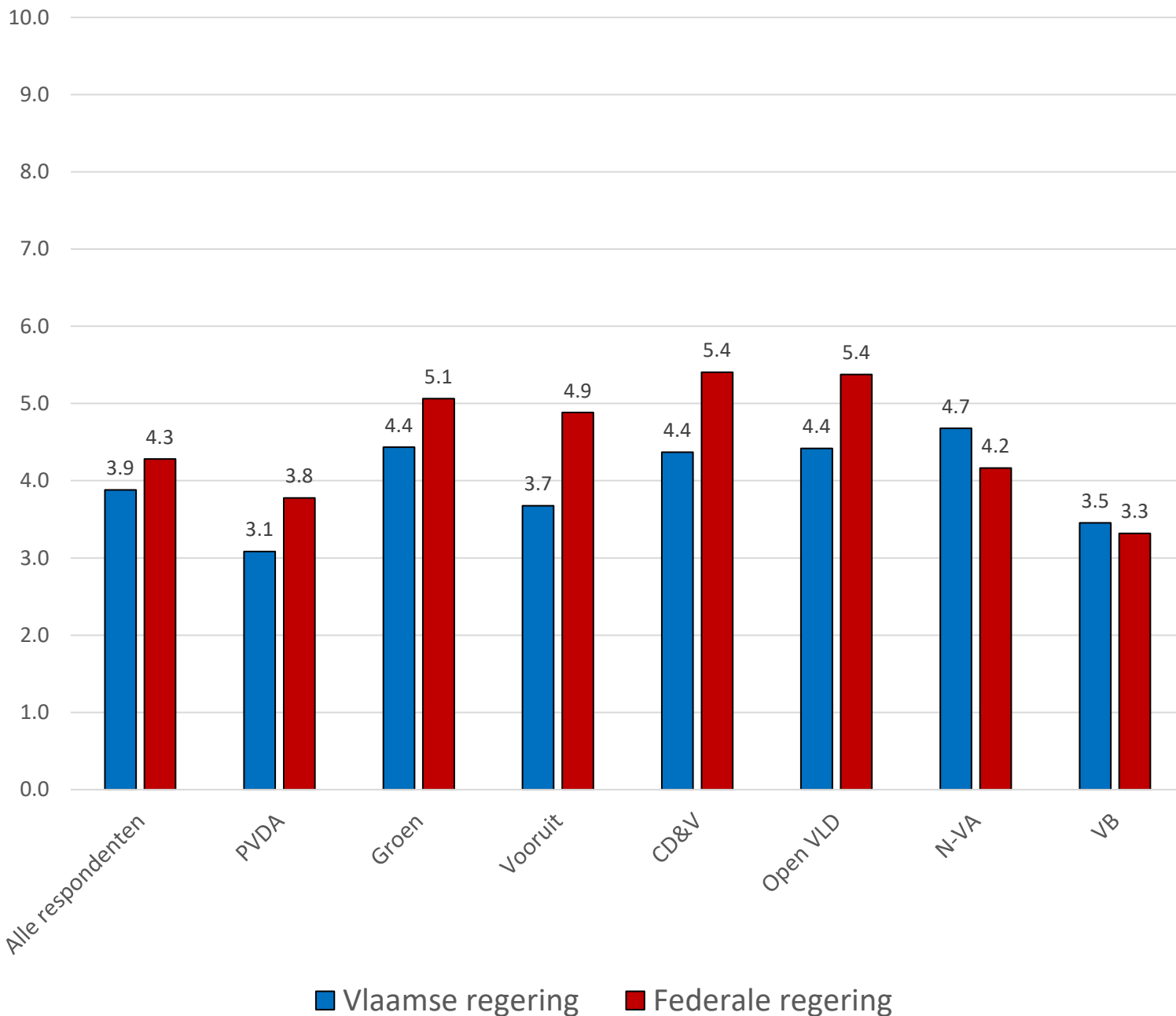
8. Eenheid of verdeeldheid van partijen en regeringen

Eenheid en verdeeldheid

- Vaak wordt gezegd dat partijen en regeringen die onderling ruzie maken, daarvoor door de kiezer worden afgestraft. Denk aan termen zoals het 'kibbelkabinet'
- Die eenheid en verdeeldheid is natuurlijk een kwestie van perceptie, en dus vroegen we onze respondenten om de eenheid en verdeeldheid van de Vlaamse politieke partijen en beide regeringen in te schatten; noteer dat beide regeringen net een doorbraak hadden gescoord met het stikstofakkoord en het asielakkoord, weliswaar voorafgegaan door stevige discussies, die vooral voor de Vlaamse regering volop in de media raakten (zie 'tegen de muur plakken'-quote van Crevits)

- *Leden van dezelfde partij uitten soms tegenstrijdige opinies. Als u aan de voorbije periode denkt, in welke mate denkt u dan dat de volgende partijen eerder intern verdeeld of eerder intern verenigd zijn geweest? (0 = volledig verdeeld; 10 = volledig intern verenigd)*
- De grafiek bevat de gemiddelde score voor elke partij in de ogen van het totale electoraat op een schaal van 0 tot 10
- De verschillen tussen partijen zijn niet heel groot, maar het is wel opvallend dat het patroon een U-vorm heeft: radicale partijen worden als meer één dan centumpartijen beschouwd; CD&V (4,5) scoort het laagst (ondanks de grote strijd die de partij net unisono tegen het stikstofakkoord voerde). Daar is hun uitgesprokener profiel waarschijnlijk niet vreemd aan
- Vooruit is ietwat afwijkend van het algemene patroon (5,5); de partij van Conner Rousseau geeft, alvast voor een traditionele partij, een relatief sterk homogene en eensgezinde indruk
- We keken ook naar de perceptie van de electoraten apart, van hun eigen partij en van de andere partijen (cijfers niet in grafiek). Uiteraard denken electoraten steeds dat hun partij het meest eensgezind is (PVDA 7,1; Groen 6,5; Vooruit 7,2; CD&V 6,5; Open Vld 6,2; N-VA 6,8; Vlaams Belang 7,0)

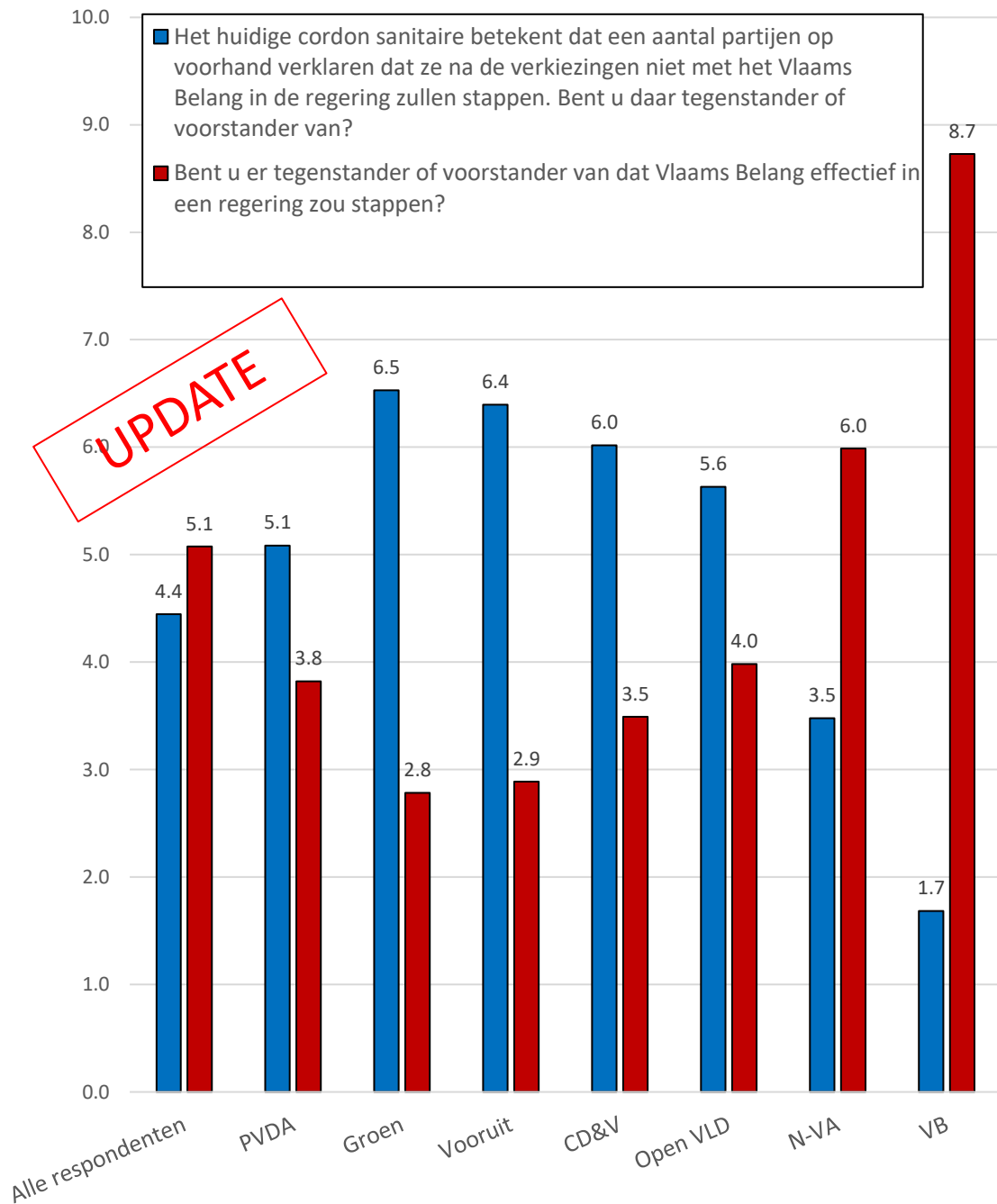

- En als u aan de Vlaamse en federale regering denkt, in welke mate denkt u dan dat zij eerder verdeeld of eerder verenigd zijn geweest? (0 = volledig verdeeld; 10 = volledig intern verenigd)
- Noteer dat regeringen sowieso (of toch bij ons) uit verschillende partijen bestaan en dus per definitie ‘verdeeld’ zijn, meer dan partijen; en dus is het normaal dat ze ook zo overkomen
- De grafiek bevat de gemiddelde score voor elke regering in de ogen van het totale electoraat en van de partijelectoraten op een schaal van 0 tot 10
- Opvallend: de Vlaamse (3,9) regering wordt als statistisch significant minder intern verenigd beschouwd dan de federale (4,3). Dat heeft wellicht te maken met de lange stikstofcrisis, hoewel er net voor ons veldwerk een akkoord in de Vlaamse regering bereikt werd. Toch is het merkwaardig omdat het onmiskenbaar zo is dat de federale regering uit meer ideologisch diverse partijen bestaat en dus in een constante spreidstand zit, veel meer dan de Vlaamse
- Dat de federale regering als meer verdeeld wordt gezien dan de Vlaamse wordt door elk electoraat bevestigd, behalve door dat van de N-VA en het Vlaams Belang

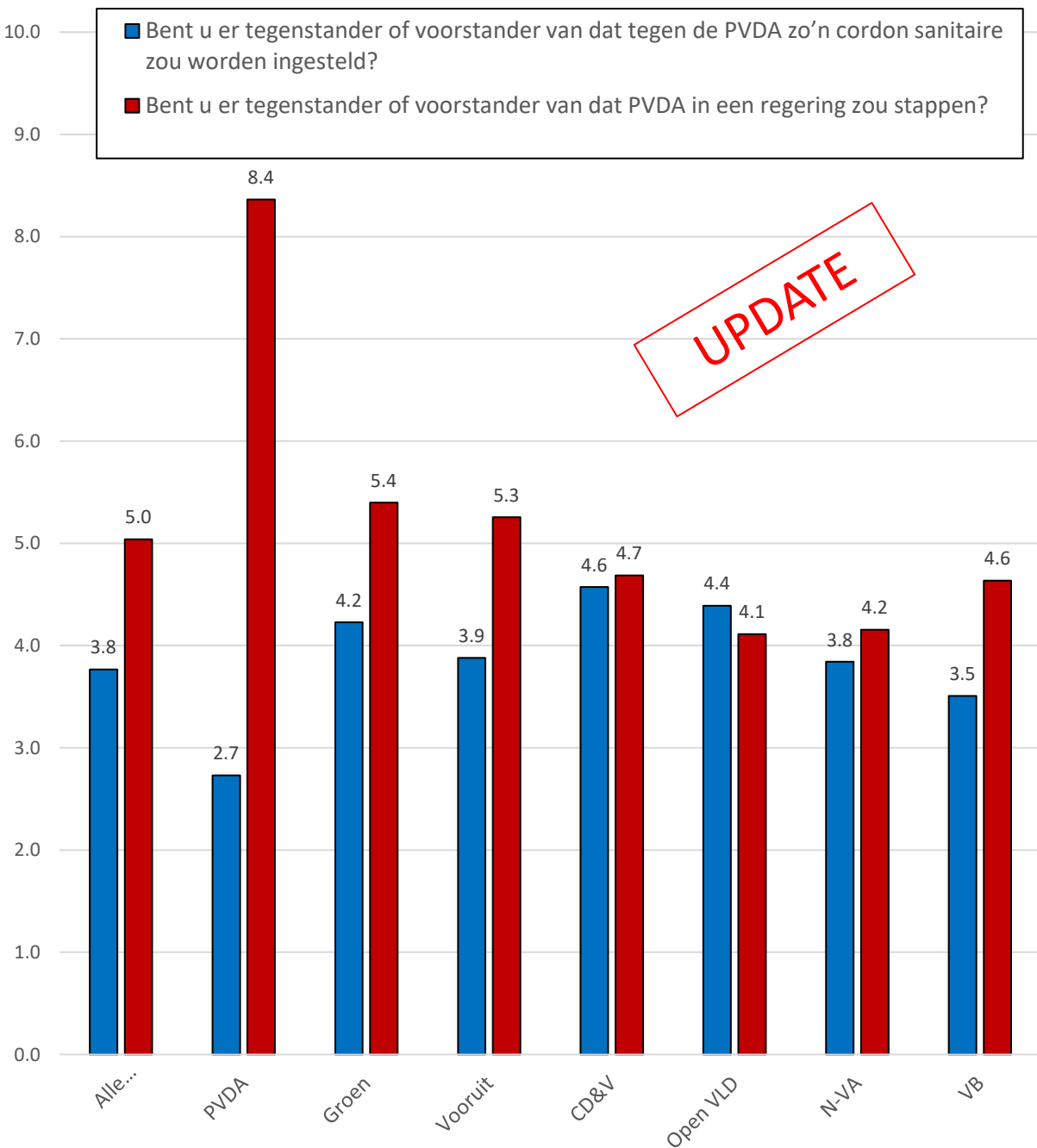
9. Cordon sanitaire

Wordt het cordon gesteund door de kiezers?

- In Vlaanderen bestaat er een zogenaamd cordon sanitaire rond het Vlaams Belang. Alle andere partijen, behalve de N-VA, hebben formeel verklaard dat ze omwille van principiële redenen nooit een coalitie zullen vormen met het Vlaams Belang
- Sommigen zeggen dat het cordon sanitaire het Vlaamse Belang electoraal in de kaart speelt, omdat vele kiezers er niet van moeten hebben
- Ook omdat in 2024 het cordon zonder twijfel weer voorwerp wordt van vele debatten—stel je voor dat Vlaams Belang en N-VA samen sterk genoeg zouden zijn voor een meerderheidsregering in Vlaanderen—stelden we er in DS2023 een viertal vragen over
- Bij die vier vragen zijn er twee over een eventueel gelijkaardig cordon sanitaire tegen de radicaal-linkse PVDA; dat is iets wat soms wordt gesuggereerd door politici van de rechterzijde (zie: <https://businessam.be/mr-dringt-aan-op-een-cordon-sanitaire-rond-pvda-ptb/> en https://www.hbvl.be/cnt/dmf20221016_95321657)

- *Het huidige cordon sanitaire betekent dat een aantal partijen op voorhand verklaren dat ze na de verkiezingen niet met het Vlaams Belang in de regering zullen stappen. Bent u daar tegenstander of voorstander van? (0 =helemaal tegenstander; 10 = helemaal voorstander)*
- *Bent u er tegenstander of voorstander van dat Vlaams Belang effectief in een regering zou stappen? (0 =helemaal tegenstander; 10 = helemaal voorstander)*
- De grafiek bevat de gemiddelde score voor het totale electoraat en elk electoraat apart voor de twee vragen
- In het totale electoraat is er geen steun voor het cordon sanitaire, de score is 4,5 wat onder het neutrale middelpunt van 5 is. Maar daaronder gaan enorme verschillen tussen electoraten schuil. In elk van de linkse en in de centrum-electoraten is er *wel* meerderheidssteun voor het cordon sanitaire. Maar natuurlijk bij Vlaams Belang (1,7) en opvallend ook bij N-VA (3,5) is er geen meerderheid voorstander van. Noteer ook de verdeeldheid bij PVDA, nochtans de ideologische tegenpool van Vlaams Belang; opvallend veel radicaal-linksen vinden dat er geen cordon tegen radicaal-rechts mag zijn. Verder zijn jongeren (18-25 jaar) meer voorstander van CS (5,1) dan ouderen (65+)(4,6)(data niet in grafiek)
- De antwoorden op de vraag of het Vlaams Belang in een regering moet stappen zijn daarvan het spiegelbeeld. Linkse en centumpartijen zeggen dominant 'nee' (alle scores onder 5), de uitgesproken rechtse 'ja' (alle scores boven 5)
- De facto zal de beslissing over het doorbreken van het cordon sanitaire door de N-VA worden genomen, dat is de enige partij die het eventueel overweegt. Hoe groot zijn de risico's voor die partij? Van alle N-VA-respondenten zegt 16% neutraal te staan tegenover de vraag of het Vlaams Belang moet toetreden of niet (score van 5), 25% is er tegenstander van, 60% voorstander. Dus een vierde van het N-VA-electoraat wilt het Vlaams Belang niet in een regering (data niet in grafiek). We weten niet hoe zwaar die groep er aan tilt en of ze de N-VA de rug zouden toekeren als de partij toch met het Vlaams Belang in zee zou gaan (10% in de N-VA-aanhang zegt 'helemaal' tegen het opnemen van het Vlaams Belang te zijn) maar het is evident dat de N-VA een electoraal risico zou nemen als ze de sprong zou wagen

- *Bent u er tegenstander of voorstander van dat tegen de PVDA zo'n cordon sanitaire zou worden ingesteld? (0 =helemaal tegenstander; 10 = helemaal voorstander)*
- *Bent u er tegenstander of voorstander van dat PVDA in een regering zou stappen? (0 =helemaal tegenstander; 10 = helemaal voorstander)*
- De grafiek bevat de gemiddelde score voor het totale electoraat en elk electoraat apart voor de twee vragen
- Als tegenreactie tegen het cordon sanitaire (CS) rond het Vlaams Belang zijn er sommigen (uit rechtse partijen) die zeggen dat ook tegen de radicaal-linkse PVDA een cordon zou moeten worden gesmeed. Is daar steun voor?
- In het brede electoraat niet. De steun voor een eventueel CS rond PVDA is lager (3,8) dan die rond Vlaams Belang (zie vorige slide: 4,4). In geen enkel electoraat, ook niet bij de rechtse partijen, is er meerderheidssteun voor het uitsluiten van PVDA (geen enkele score boven 5). Opvallend is de tegenstand van VB-kiezers, die zitten zelf in een CS en willen wellicht niet dat dat andere partijen wordt 'aangedaan'. Maar ook bij N-VA, een partij waarin al eerder stemmen opkwamen om PVDA zoals Vlaams Belang te behandelen, is er geen steun voor een CS rond PVDA. Het meeste steun is er nog bij CD&V (4,6) en Open Vld (4,4). Jongeren (18-25) zijn met 4,9 meer voorstander van een CS tegen PVDA dan ouderen (65+) met 3,3 (data niet in grafiek)
- Over het eventueel opnemen van PVDA in een regering is er verdeeldheid (5,0), net zoals dat er was over het opnemen van het Vlaams Belang (5,1). Linkse electoraten zijn eerder voor, rechtse tegen (met opnieuw VB-kiezers die buiten het links-rechts patroon vallen)
- Stel dat Vooruit de partij zou zijn die over PVDA-deelname (mee) besliste, wat zouden haar kiezers daar van denken? 29% van de Vooruit-kiezers zijn tegen, bij Groen is dat het exact zelfde aandeel (cijfers niet in grafiek). Dus ook aan de linkzijde zou het eventueel aan boord nemen van de radicaal-linkse partij een risico inhouden

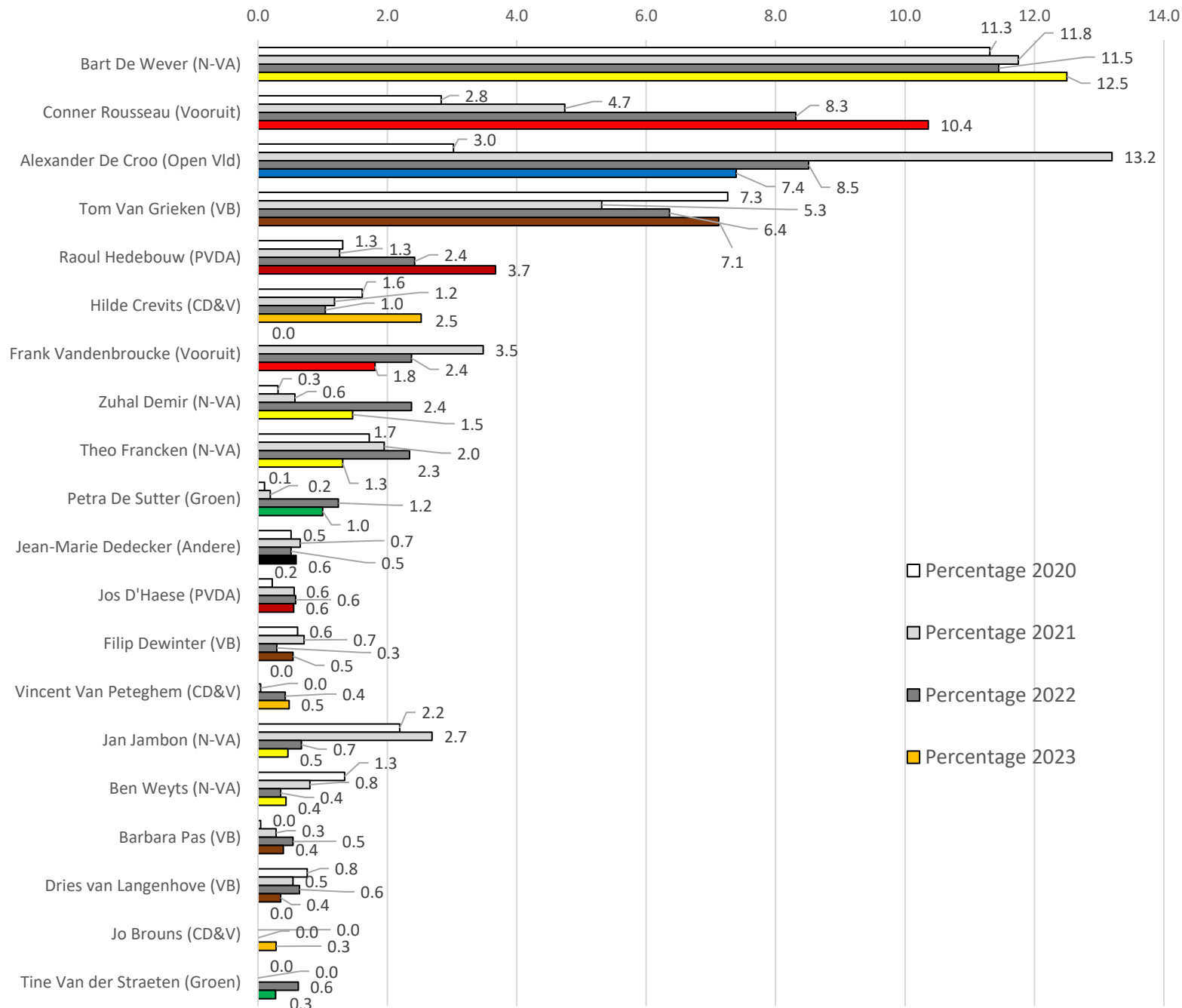
10. Populariteit politici

Populariteit van politici

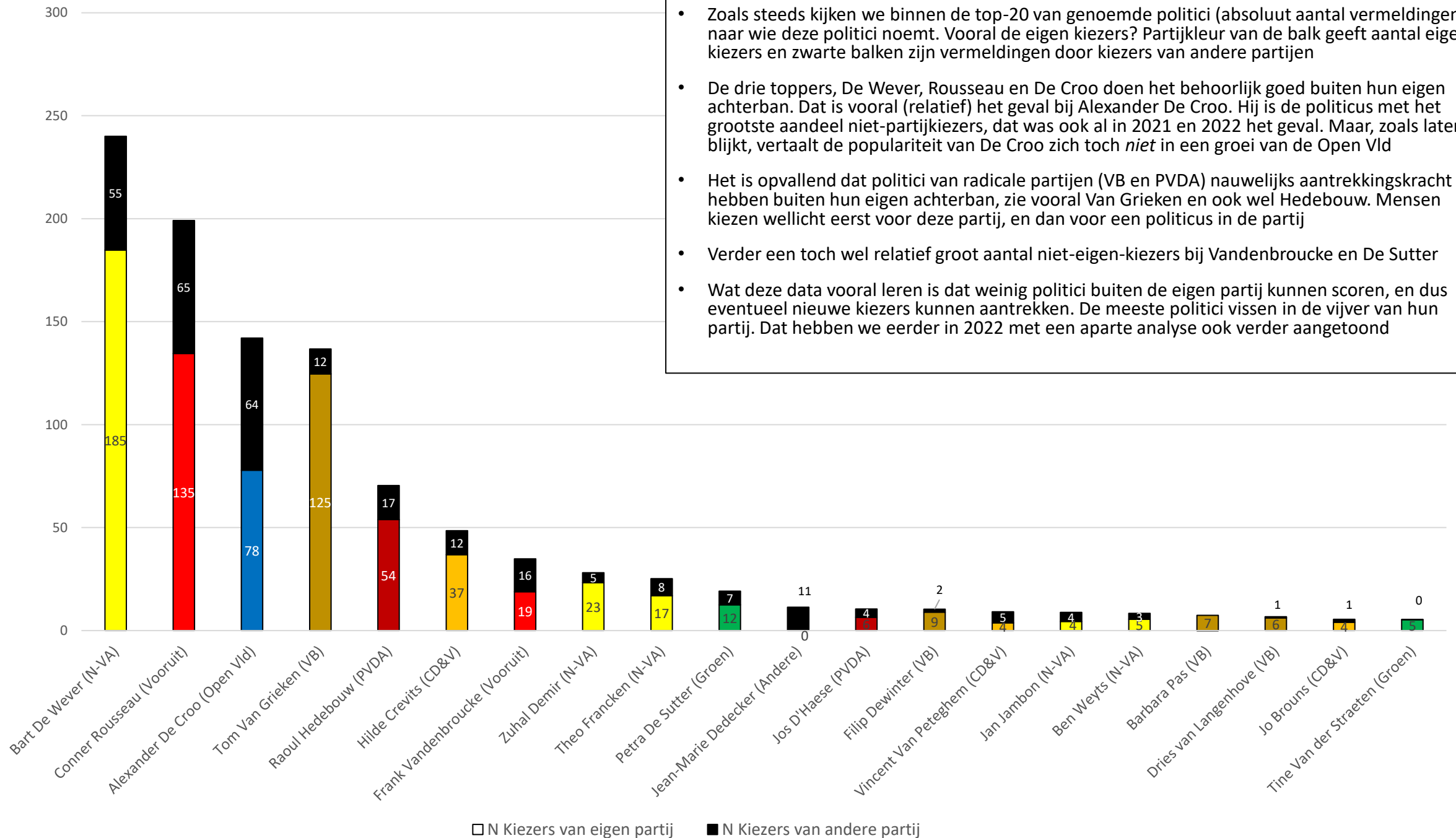
- *Door welke politicus voelt u zich op dit moment het best vertegenwoordigd?*
- Respondenten schreven één naam op, ze kregen *geen* lijst van politici voorgeschoteld. Dat levert een veel scherper onderscheid tussen politici op; de vraag peilt naar de naam waar een respondent spontaan aan denkt
- Alleen politici met +10 absoluut aantal vermeldingen worden meegenomen.
- Meest populaire antwoord: *Geen enkele politicus* = 31% (598 respondenten)
 - Heel veel burgers voelen zich expliciet door geen enkele politicus vertegenwoordigd
 - Deze categorie staat los van de 'weet niet' categorie in het codeerschema, en bevat enkel respondenten die expliciet 'geen enkele', 'geen', ... aangaven
 - Sinds 2022 is dat aantal 'niet-vertegenwoordigden' constant gebleven (was toen 32%)
- 1.323 respondenten gaven wél een naam op.

Wie voelt zich door geen enkele politicus vertegenwoordigd?

- We draaiden regressie-analyse die de 598 personen (31%) die zich expliciet door geen enkele politicus vertegenwoordigd voelen vergelijkt met de 1.323 die wél een naam opgaven
- Socio-demografische kenmerken hebben beperkte effecten op zich door niemand vertegenwoordigd voelen: lager opgeleiden (voorspelde kans in het model van 27%) en mensen met een buitenlandse achtergrond (28%) rapporteren *minder* vaak dat ze door niemand vertegenwoordigd worden in vergelijking met mensen die hun middelbaar afwerkten (36%) en zonder een buitenlandse achtergrond (35%); anderzijds zien we dat respondenten uit verstedelijkte gemeenten (41%) vaker aangeven dat ze zich door geen enkele politicus vertegenwoordigd voelen dan respondenten uit de andere clusters (tussen de 31 en 33%)
- Linkse kiezers voelen zich minder vertegenwoordigd door een politicus dan rechtse (meest links = 36% niet-vertegenwoordigd, meest rechts = 17%). Wellicht de sterke aanwezigheid van het Vlaams Belang?
- Mensen met lage politieke interesse voelen zich minder vertegenwoordigd (minst interesse = 49%; meest interesse = 22%)
- We zien een gelijkaardig effect van tevredenheid met democratie (meest ontevreden = 45%; meest tevreden = 20%)
- Ook partijvoorkeur maakt een verschil, vooral dan kiezers die blanco stemmen (68%) en kiezers die niet zouden gaan stemmen (60%), alsook kiezers die aangeven voor een andere partij te stemmen (70%). Anderzijds zien we dat bij Vooruit (22%), N-VA (19%) en Open VLD (20%) de kans kleiner is dat een respondent zich door geen enkele politicus vertegenwoordigd voelt. Niet onlogisch, aangezien de top drie van populaire politici zich bij deze partijen bevindt
- Zich niet vertegenwoordigd voelen door een bepaalde politicus hangt dus sterk samen met andere indicatoren van politiek ongenoegen en onbehagen maar ook, toch opvallend, met zich links plaatsen en voor Groen stemmen

- Cijfers in de grafiek zijn de top-20 (anno 2023) percentages respondenten die spontaan de politicus/a noemen als degene die hen het meeste vertegenwoordigt. Het zijn dus lage cijfers want er is veel spreiding
- Bart De Wever blijft de onbetwistbare nummer één in Vlaanderen. In 2021 werd hij eenmalig voorbijgestoken door Alexander De Croo (toen coronabonus) maar in 2022 en ook 2023 zit De Wever terug op zijn troon (zoals in 2020). Er zit geen sleet op, hij schijnt zijn positie zelfs nog te versterken (maar het verschil is niet significant in vergelijking met 2022)
- Alexander De Croo wordt nummer drie, was vorig jaar nummer twee. Zakt verder weg, hoewel het verlies ook hier niet significant is tegenover 2022. Geen enkele andere Open Vld-politicus staat in de top-20
- Conner Rousseau blijft sterk en significant doorgroeien tegenover vorig jaar. Op vier jaar tijd is hij één van de meest populaire politici van Vlaanderen geworden die de premier gepasseerd is. Hij is de tweede meest populaire in 2023
- De 'grote vier' worden afgesloten met Tom Van Grieken, die niet veel beweegt. Daarna gaapt er een kloof
- Raoul Hedebouw klinkt langzaam verder op maar blijft op positie 5 ver van de top verwijderd. Ook Hilde Crevits doet het significant beter dan vorig jaar, ze is de eerste CD&V-er in de lijst. Frank Vandenbroucke gaat verder naar omlaag (hoewel niet significant). De hyperaandacht door corona is weg en hij is minder top of mind
- Nog opvallend: lage en dalende score (maar niet significant verschillend tegenover vorig jaar) van Vlaams minister president Jan Jambon (plaats 15 slechts). Zuhal Demir heeft door haar zichtbaarheid in het stikstofdossier *geen* spong voorwaarts gemaakt, ze daalt zelfs wat. Theo Francken daalt wat maar blijft de eerste niet-voorzitter of niet-minister in de lijst. De grote populariteit van Bart De Wever maakt het allicht moeilijk voor andere N-VA-ers om hoge ogen te gooien (respondenten konden slechts één naam noemen)
- Van een grote populariteit is bij CD&V-hoop Sami Mahdi voorlopig niet veel te merken. Hij zit net niet in de top-20. Er waren 5 respondenten die hem noemden. Mahdi stond in 2022 wél nog in de top-20, nu staat hij er net buiten (plaats 21). CD&V doet het hier dus minder goed. Jo Brouns, toch zeer zichtbaar door stikstof, komt nieuw binnen in de top-20 maar op laag niveau. Er is geen enkele CD&V-politicus die potten breekt, zie ook Vincent van Peteghem
- Hetzelfde kan gezegd worden van Groen. Petra De Sutter staat op plaats 10, Tine Van Der Straeten op 20. Federale regeringsdeelname van Groen wordt niet echt verzilverd in persoonlijke populariteit
- Opvallend is ook dat Jean-Marie Dedecker in de top-20 blijft. Er is de laatste vier jaar nauwelijks iets van zijn populariteit verdwenen. Als onafhankelijke zonder uitvoerend of partij-mandaat blijft hij een aantal kiezers charmeren. Dat is ook een beetje het verhaal van Filip Dewinter (die is zelfs nieuw in de top-20, dat is ook het geval met Barbara Pas)

- Zoals steeds kijken we binnen de top-20 van genoemde politici (absoluut aantal vermeldingen) naar wie deze politici noemt. Vooral de eigen kiezers? Partijkleur van de balk geeft aantal eigen kiezers en zwarte balken zijn vermeldingen door kiezers van andere partijen
- De drie toppers, De Wever, Rousseau en De Croo doen het behoorlijk goed buiten hun eigen achterban. Dat is vooral (relatief) het geval bij Alexander De Croo. Hij is de politicus met het grootste aandeel niet-partijkiezers, dat was ook al in 2021 en 2022 het geval. Maar, zoals later blijkt, vertaalt de populariteit van De Croo zich toch *niet* in een groei van de Open Vld
- Het is opvallend dat politici van radicale partijen (VB en PVDA) nauwelijks aantrekkingskracht hebben buiten hun eigen achterban, zie vooral Van Grieken en ook wel Hedebouw. Mensen kiezen wellicht eerst voor deze partij, en dan voor een politicus in de partij
- Verder een toch wel relatief groot aantal niet-eigen-kiezers bij Vandenbroucke en De Sutter
- Wat deze data vooral leren is dat weinig politici buiten de eigen partij kunnen scoren, en dus eventueel nieuwe kiezers kunnen aantrekken. De meeste politici vissen in de vijver van hun partij. Dat hebben we eerder in 2022 met een aparte analyse ook verder aangetoond

Inzoomen op kiezers van Rousseau en Van Grieken: voorbij de jonge kiezer?

- Vorig jaar in DS2022 verkenden we de kenmerken van de kiezers die één van de vier grote kanonnen vermeldden. Dat doen we nu in DS2023 niet opnieuw (resultaten zouden niet sterk afwijken)
- Maar in DS2022 bleek dat zowel Conner Rousseau als Tom Van Grieken uitgesproken populair waren bij jongeren. Maar de vraag is of die twee (jonge) politici langzaam uit de jongerencirkel kunnen breken en ook bij ouderen populairder worden. We hebben nu vier edities van De Stemming, en kunnen dus vergelijken over vier jaar heen. We bekijken dat in een regressie-analyse waarbij we de data van de vier De Stemmingen samenvoegen en leeftijd als voorspeller van het vermelden van Rousseau/Van Grieken met jaartal 'interageren'
- Voor Rousseau (data niet getoond op slide) blijft leeftijd in 2023 een sterke voorspeller van vermeld worden. Vergelijkend door de jaren heen zie je dat bij de 18-jarigen de populariteit van Rousseau steeg van 4% in 2020 tot 11% in 2023, bij de 60 jarigen was er ook een stijging van 3% in 2020 naar 9% in 2023. De relatieve stijging van Rousseau was groter bij de ouderen dan bij de jongeren hoewel hij duidelijk populairder blijft bij de jongeren. Dus: Rousseau is uit de kring van de jongeren aan het treden, en zijn populariteit bij ouderen kent een (bescheiden) inhaalbeweging
- Voor Van Grieken is het verhaal anders. In 2023 blijft jonge leeftijd, zoals bij Rousseau, een voorspeller van zich vertegenwoordigd voelen door Van Grieken. Maar er is geen evolutie naar een ouder kiespubliek doorheen de tijd. In 2020 vermelden 11% van de 18-jarigen Van Grieken, in 2023 was dat 12%, bij de 60-jarigen ging het van 7% naar 8%

Besluit populariteit politici

- De Wever blijft de ongekroonde koning van Vlaanderen, De Croo had hem in 2021 even voorbijgestoken maar dat is in 2022 en 2023 ongedaan gemaakt. De Wever is niet alleen populair, hij doet het ook relatief goed bij niet-N-VA-kiezers én in DS2022 toonden we aan dat veel van de N-VA kiezers hem belangrijker vinden dan de N-VA zelf (ze zeggen dat ze hem zouden volgen als hij naar een andere partij zou gaan; toegegeven: weinig waarschijnlijk). De grote populariteit van De Wever zorgt er allicht voor dat de populariteit van andere N-VA-ers, ook door de manier waarop we dit bevragen (maar één antwoord mogelijk), wat onderschat wordt; dat effect speelt ook bij de andere grote drie die hun partij domineren
- Rousseau, De Croo, en Van Grieken volgen na De Wever, maar Van Grieken vist alleen bij de eigen kiezers terwijl vooral De Croo breder gaat. De Croo verliest wel gestaag pluimen. Rousseau rukt gestaag op, al drie jaar op een rij, en het einde van de groei lijkt nog niet in zicht
- Raoul Hedebouw is ook een *coming man* die doorgroeit en nu al op plaats 5 staat
- De voormalige personaliteitenpartij CD&V (premiers leverend) scoort zwak, met weinig vermeldingen. De score van Sammy Mahdi zal wellicht teleurstellen. Ondanks de zeer grote zichtbaarheid van de partij net voor de bevragsperiode (zie eerder) heeft de partij geen figuur die in de buurt komt van de grote vier; Crevits zit op plaats 6. CD&V heeft ook politici die vooral populair zijn bij eigen kiezers en zit zonder partij-overstijgende profielen
- Hetzelfde geldt (van oudsher) voor Groen. Het heeft geen groot uithangbord. Petra De Sutter zit net in de top-10, en trekt wel wat niet-groen-kiezers aan. Maar in vergelijking met 2022 groet ze niet echt door. Dus ook Groen scoort zwak in de populariteitspolls

11. Polarisatie en politieke bubbels

'Affectieve' polarisatie

- Affectieve polarisatie is het fenomeen waarbij kiezers van een partij de kiezers van een andere partij niet alleen ideologisch maar ook als mens afkeuren. Het gaat om de instinctieve afkeer van burgers die voor andere partijen stemmen
- In sommige landen (vb. U.S.) is de affectieve polarisatie doorheen de tijd sterk gestegen en dat heeft ook effect op de manier waarop politici zich gedragen (minder respect voor de tegenstander, meer overtuigd van het eigen gelijk, minder compromisbereidheid etc.)
- We meten affectieve polarisatie bij kiezers met de volgende vraag: *Kunt u de thermometer hier beneden gebruiken om aan te geven hoe u denkt over de volgende groepen? Scores tussen 50° en 100° betekenen dat u (zeer) gunstig gezind en warm tegenover deze groep staat. Scores tussen 0° en 50° betekenen dat u (helemaal) niet gunstig gezind en eerder koud tegenover deze groep staat*
- We vroegen respondenten naar hun 'temperatuur' jegens aanhangers van alle Vlaamse partijen, en jegens een aantal andere groepen zodat we de gevoelens ten opzichte van de partij-electoraten in perspectief kunnen plaatsen. Groene cijfers in de tabel verwijzen naar hoge scores (*like*), rode naar lage (*dislike*)

Groep	Alle respondenten	Partijvoorkeur respondent									
		PVDA	Groen	Vooruit	CD&V	Open VLD	N-VA	VB	Andere partij	Blanco of ongeldig	Ik zou niet gaan stemmen
Aanhangers van PVDA	40	75	53	46	38	31	30	32	48	39	41
Aanhangers van Groen	40	45	76	52	47	44	31	23	43	39	37
Aanhangers van Vooruit	47	44	58	76	52	49	40	31	44	47	39
Aanhangers van CD&V	43	33	51	46	71	45	41	29	56	48	35
Aanhangers van Open VLD	42	31	47	46	51	72	42	28	50	42	36
Aanhangers van N-VA	46	29	38	38	43	38	75	46	34	39	35
Aanhangers van Vlaams Belang	39	23	21	22	27	25	42	77	35	35	31
Walen	53	56	56	59	60	55	50	45	65	53	47
Vlamingen	70	60	67	72	73	70	77	74	64	65	55
Migranten	41	47	57	49	49	49	39	24	55	50	37
Journalisten	52	50	58	58	60	55	52	45	53	47	45
Academici	61	59	65	66	66	68	64	54	62	56	52
Rechters	53	47	60	59	62	61	54	45	53	47	42
Vershil score 'Aanhangers eigen partij' versus gemiddelde van andere electoraten		40	31	34	26	33	37	46			
Vershil score Vlamingen versus Walen	18	4	11	13	13	15	27	29	-1	13	9
Vershil score Vlamingen versus Migranten	29	13	10	23	24	21	38	50	10	16	18

- Leesvoorbeeld: Kiezers van CD&V (zie kolom CD&V) scoren aanhangers van de PVDA (zie eerste lijn) gemiddeld 38° op de 0-100-schaal, dat is dus een negatieve beoordeling (ruim onder 50) en de cel is rood gekleurd daardoor
- Respondenten oordelen in het algemeen positief over de Vlamingen (70°) maar zodra je aan die Vlamingen een partijvoorkeur toekent, wordt de beoordeling globaal veel minder positief, de facto steeds onder de 50 (zie eerste kolom). Geen enkel electoraat wordt in het algemeen positief beoordeeld door de respondenten (meest linkse kolom)
- Kiezers houden in de eerste plaats van medekiezers van dezelfde partij (zie 'groene diagonaal'). Er zijn verder warmere gevoelens tov. kiezers van ideologisch dichtbij partijen dan van verdere partijen, voorbeeld Groen-kiezers versus Vooruit-kiezers (58°)
- VB-kiezers worden door *elk* electoraat negatief beoordeeld (steeds -50°) en vaak zelfs bijzonder negatief (vb. door Groen-kiezers 21°). Het omgekeerde geldt ook, VB-kiezers houden niet bepaald van de andere electoraten, maar wat minder uitgesproken. Over de kiezers van de andere extreme partij in Vlaanderen, de PVDA, wordt iets milder geoordeeld
- Als je naar het verschil tussen de score van medepartijgenoten versus de andere electoraten kijkt, dan zie je dat kiezers van Vlaams Belang het meest onderscheid maken tussen 'wij' en 'zij' (gemiddeld 46° verschil), en kiezers van CD&V het minste (26° verschil). Kiezers van Groen zijn ook relatief mild (31°), die van PVDA ook streng (40°)

Groep	Alle respondenten	Partijvoorkeur respondent									
		PVDA	Groen	Vooruit	CD&V	Open VLD	N-VA	VB	Andere partij	Blanco of ongeldig	Ik zou niet gaan stemmen
Aanhangers van PVDA	40	75	53	46	38	31	30	32	48	39	41
Aanhangers van Groen	40	45	76	52	47	44	31	23	43	39	37
Aanhangers van Vooruit	47	44	58	76	52	49	40	31	44	47	39
Aanhangers van CD&V	43	33	51	46	71	45	41	29	56	48	35
Aanhangers van Open VLD	42	31	47	46	51	72	42	28	50	42	36
Aanhangers van N-VA	46	29	38	38	43	38	75	46	34	39	35
Aanhangers van Vlaams Belang	39	23	21	22	27	25	42	77	35	35	31
Walen	53	56	56	59	60	55	50	45	65	53	47
Vlamingen	70	60	67	72	73	70	77	74	64	65	55
Migranten	41	47	57	49	49	49	39	24	55	50	37
Journalisten	52	50	58	58	60	55	52	45	53	47	45
Academici	61	59	65	66	66	68	64	54	62	56	52
Rechters	53	47	60	59	62	61	54	45	53	47	42
Vershil score 'Aanhangers eigen partij' versus gemiddelde van andere electoraten		40	31	34	26	33	37	46			
Vershil score Vlamingen versus Walen	18	4	11	13	13	15	27	29	-1	13	9
Vershil score Vlamingen versus Migranten	29	13	10	23	24	21	38	50	10	16	18

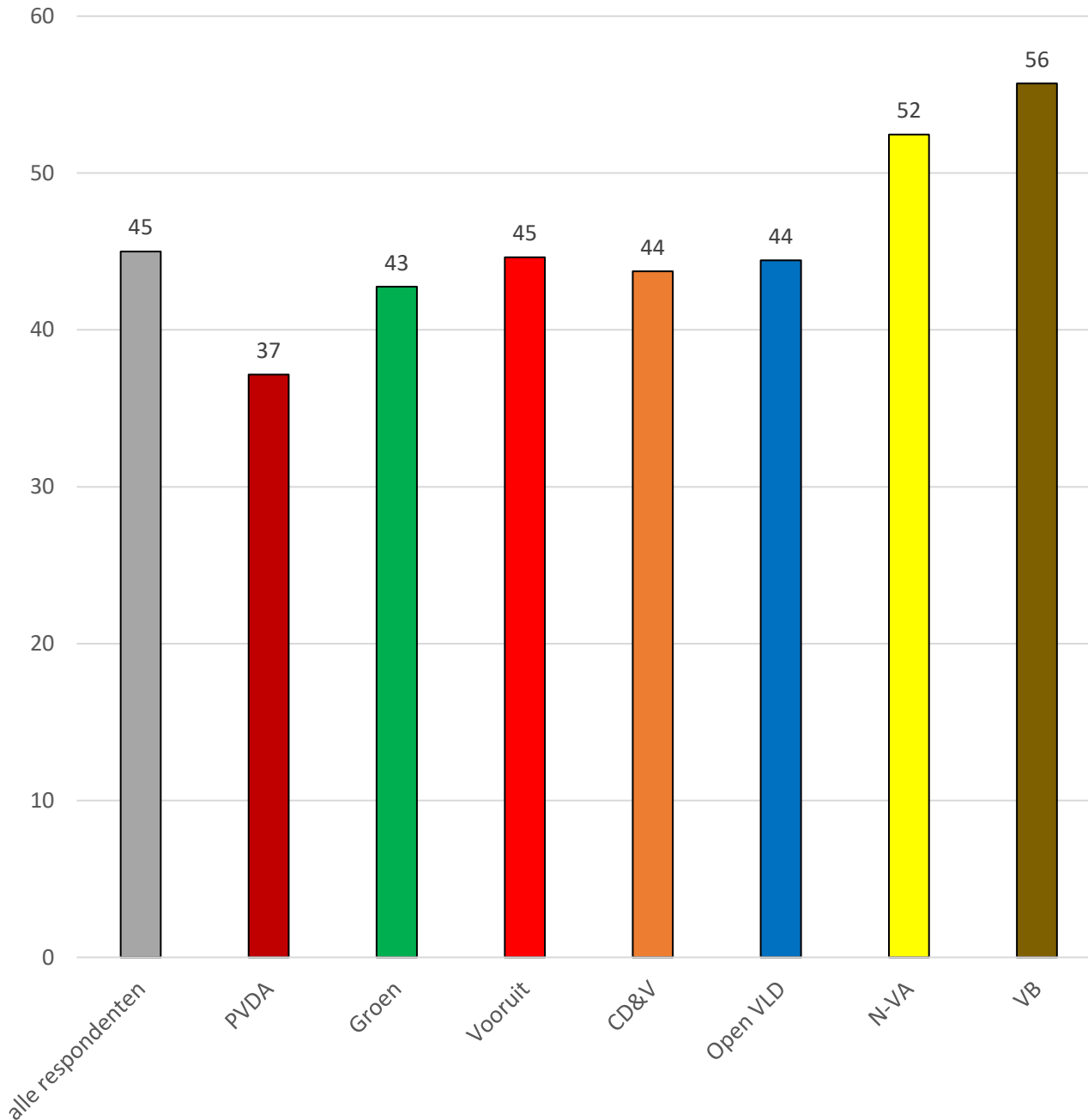
- We hernemen hierboven de exact zelfde grafiek, maar kijken nu niet naar de oordelen over de electoraten maar over andere bevolkingsgroepen
- In tegenstelling tot Vlamingen, worden Walen maar nipt positief beoordeeld (53°). Het verschil in beoordeling tussen de twee landsdelen is het grootst bij VB-kiezers (29° verschil) en het kleinst bij PVDA-kiezers (4), die schijnbaar veel van België houden (PVDA-PTB is ook een echte nationale partij). PVDA-kiezers zijn als enige electoraat bijna even positief over Walen dan over de eigen bevolkingsgroep
- Migranten (41°) scoren lager dan Walen en bij alle electoraten scoren ze onder het neutrale middelpunt, behalve bij Groen (57°); de score die VB-kiezers aan migranten geven (24°) is de laagste score van heel de tabel. Al bij al worden migranten dus laag gescoord, maar als je ze vergelijkt met de partij-electoraten scoren migranten niet uitzonderlijk laag. Respondenten beoordelen migranten globaal ongeveer even laag dan dat ze de electoraten van andere partijen beoordelen
- Van de drie beroepscategorieën die we ter vergelijking opnamen scoren journalisten (52°) en rechters (53°) nipt boven het neutrale midden, academici scoren veel hoger (61°) en worden door alle electoraten positief inschat. Aan de extremere kanten van het politieke spectrum is men ook minder positief over deze drie beroepscategorieën die, met wat goede wil, allemaal tot de 'elite' kunnen worden gerekend. Zo scoren VB-kiezers journalisten gemiddeld negatief (45°) en PVDA-kiezers rechters (47°)

Evolutie affectieve polarisatie 2022-2023

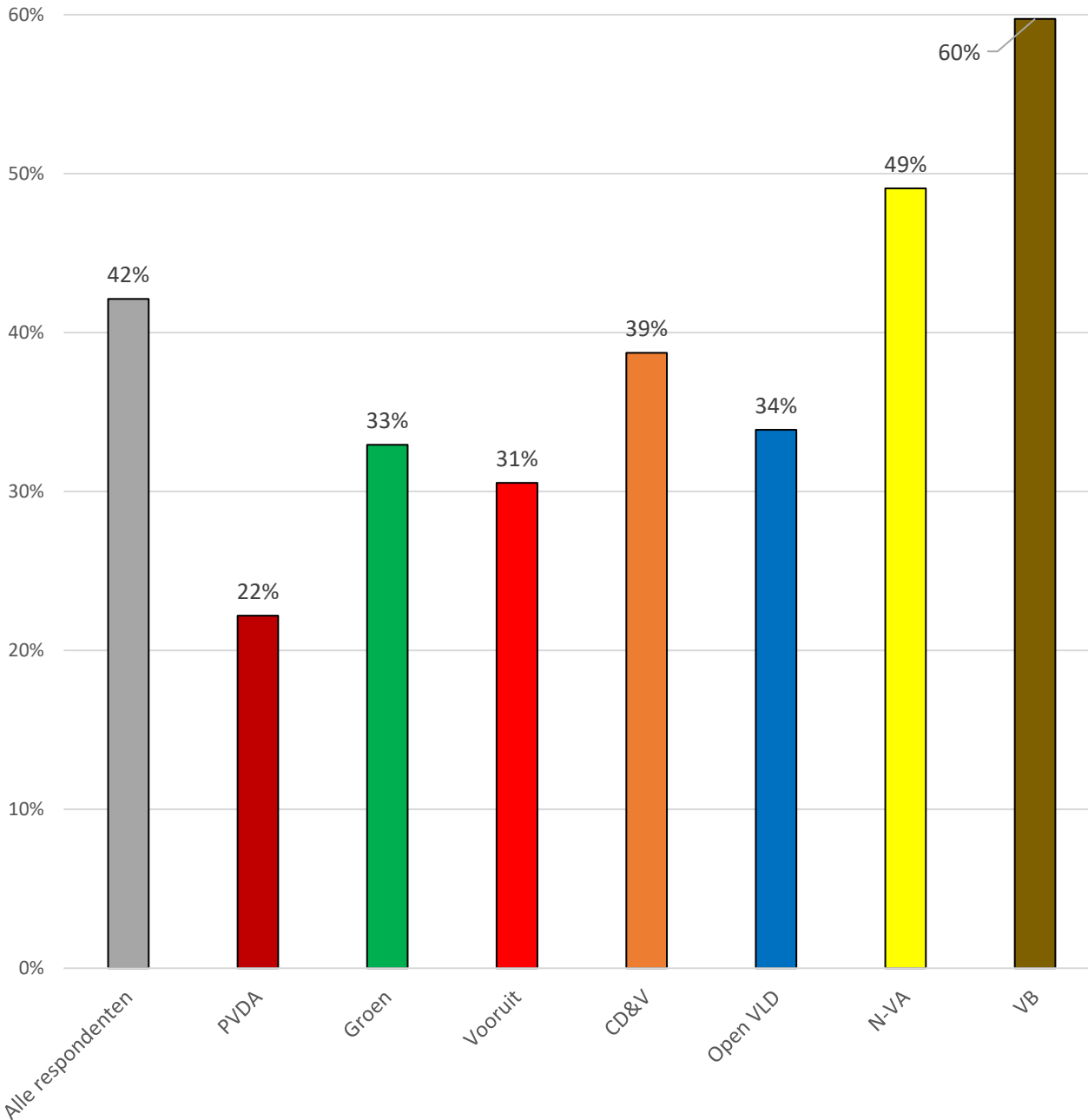
- In 2020 stelden we de exact zelfde vraag, en dus kunnen we nagaan of de polarisatie toenam in de laatste drie jaar
- De cijfers van 2020 zijn natuurlijk niet helemaal dezelfde (cijfers niet getoond in grafiek of tabel), er zit steeds wat verschil op, maar we zien *geen* algemene tendens naar toenemende affectieve polarisatie op drie jaar tijd
- Bijvoorbeeld, aanhangers van Vlaams Belang kregen in 2023 een gemiddelde score van 39°, dat was in 2020 nog 40°, dat is slechts 1° verschil en kan louter aan toeval te wijten zijn

Leven Vlamingen in politieke bubbels?

- Door de opkomst van de sociale media en hun vermeend effect op politiek is er regelmatig sprake van een toegenomen segmentatie van de samenleving waarbij mensen steeds meer door politiek-gelijkgestemden omring zouden zijn. Dat zou nefaste gevolgen hebben, gezien mensen uit hun omgeving alleen maar signalen zouden krijgen dat hun politieke opvattingen de juiste zijn, wat de tolerantie en het begrip voor andere opvattingen zou aantasten. Dat zou extremisme en polarisatie in de hand werken
- In DS2023 hebben we voor de eerste keer twee vragen opgenomen die proberen om te kijken in welke mate Vlamingen zich omringd weten door politiek-gelijkgestemden. Op de volgende slides geven we de resultaten

- *Van welk deel van de mensen in uw persoonlijke netwerk denkt u dat ze voor dezelfde partij als uzelf stemt? Gebruik de slider om een percentage tussen 0% en 100% aan te duiden*
- De grafiek bevat de gemiddelde inschatting van de mate waarin mensen hun persoonlijk netwerk voor dezelfde partij stemt
- Vlamingen denken dat 45% van de mensen die hen omringen voor dezelfde partij stemmen als zij. We weten natuurlijk niet hoe onze respondenten 'uw persoonlijk netwerk' in onze vraag hebben geïnterpreteerd, of ze denken aan familie, vrienden, collega's enzovoort. Maar met zeven relatief grote partijen is 45% geschatte partij-homogeniteit in een netwerk wel erg hoog (100%/7 zou 14,3% zijn als alle partijen even groot waren). Dus: mensen voelen zich omringd door gelijkgestemden, alvast in de perceptie is er wel degelijk sprake van een mate van politiek-bubbelschap
- Interessant is dat dat gevoel van in zijn/haar politieke opvattingen gesteund te worden door zijn/haar netwerk stevig varieert tussen partij-electoraten; als we kiezers mogen geloven zijn er meer politieke bubbels aan de rechter- dan aan de linkzijde. Bij de meest linkse partij PVDA is de inschatting van homogeniteit slechts 37%, dat loopt op tot 56% bij de meest rechtse partij Vlaams Belang. We hadden eigenlijk gedacht dat vooral meer extreme electoraten steun uit hun omgeving zouden ervaren, maar dat is niet het geval, het gaat om links-rechts
- Noteer dat we geen idee hebben of deze perceptie overeenstemt met de realiteit, het kan best een vertekening zijn, wellicht een overschatting van de homogeniteit van het eigen netwerk

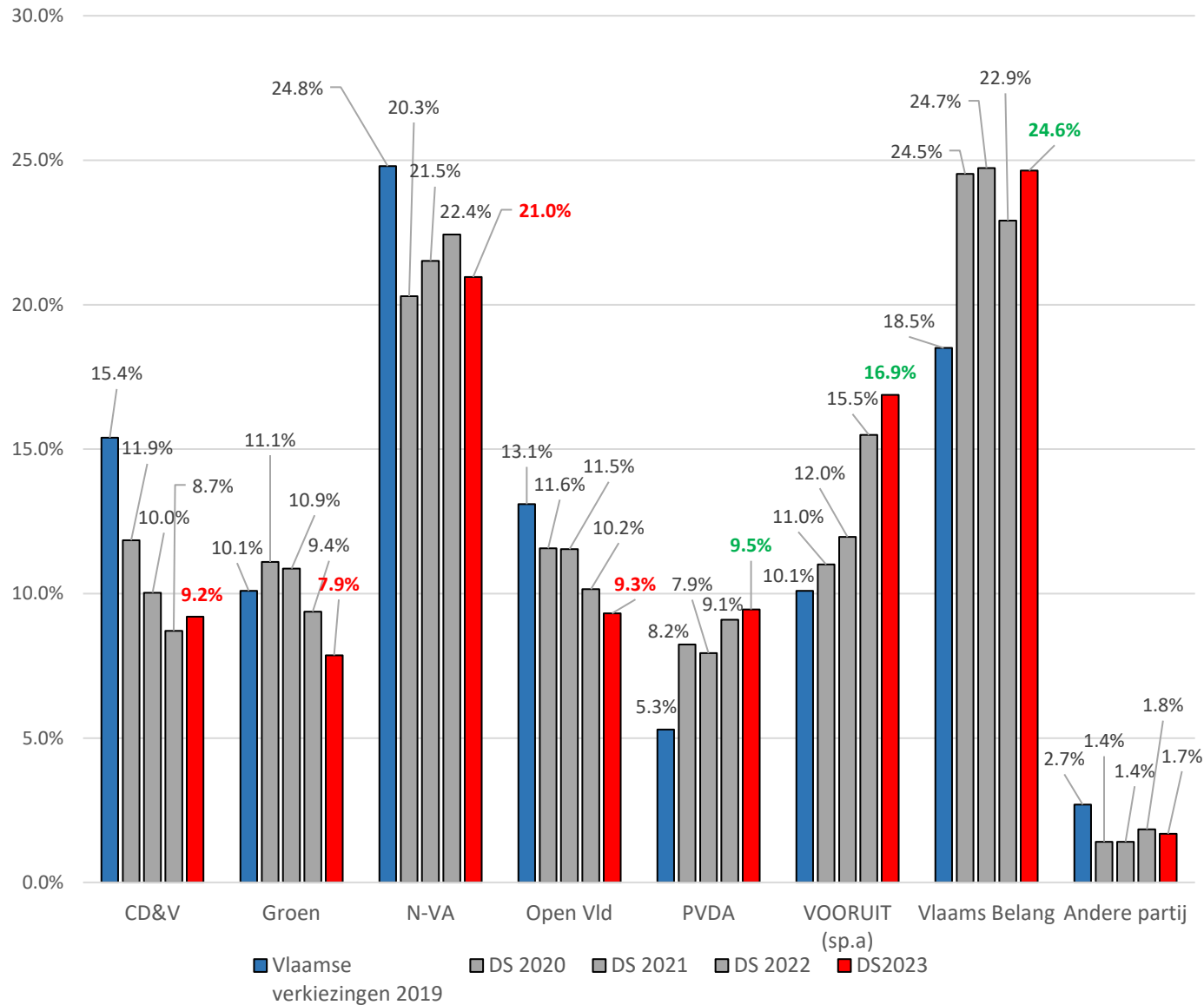
- *Kan u de voornamen of initialen opschrijven van de twee personen waarmee u het meeste over politieke zaken praat? Kunt u de partij aanduiden waarop u denkt dat [naam persoon1] meestal stemt? Kunt u de partij aanduiden waarop u denkt dat [naam persoon2] meestal stemt?*
- Dat is onze tweede meting van het bestaan van politieke bubbels, die wellicht iets preciezer is dan de eerste. Geeft ze een gelijkaardig resultaat? De grafiek bevat de gemiddelde inschatting van de kiezers van de mate waarin de twee genoemde mensen uit zijn/haar persoonlijk netwerk voor dezelfde partij stemt als hem- of haarzelf
- Voor alle respondenten zijn de resultaten, van deze tweede politieke-bubbelvraag heel gelijkaardig: in 42% van de gevallen zegt de respondenten dat de twee mensen uit zijn/haar persoonlijk netwerk waar ze het meest over politiek mee praten op dezelfde partij als zichzelf stemmen
- En de links-rechts bevinding van de vorige slide wordt bevestigd: rechtse mensen denken dat de mensen die hen omringen meer op dezelfde partij stemmen dan linkse mensen; de verschillen tussen de meest linkse (PVDA; 22%) en de meest rechtse partij (Vlaams Belang; 60%) zijn best spectaculair groot. Dus opnieuw: er lijken meer politieke bubbels te zijn aan de rechter- dan aan de linkerzijde, alvast in de perceptie van de kiezers zelf
- Die bubbelperceptie hangt wel degelijk samen met hoe mensen naar de partij kijken waar ze voor stemmen. Mensen zijn zekerder van hun stem als ze zich omring weten door gelijkgestemden: ze scoren hun partij hoger op de 0-10-schaal (zie verder). Bij respondenten die de eigen partij een score van 7 of hoger gaven, denkt 45% dat de 2 personen voor dezelfde partij stemmen. Bij respondenten die een score van 6 of lager gaven, is dit slechts 25%. Bubbels versterken dus de identificatie met de eigen partij

12. Kiesintenties ('de peiling')

Bottom line: de stem

- Na de verkiezingen van 2019 is het nooit rustig geweest. Er was steeds grote turbulentie, met een aantal diepe crisissen na elkaar
 - De bijzonder lange regeringsformatie en de ongewone, bijzonder versnipperde Vivaldi-regering die er het gevolg van is (2019-2020)
 - De coronacrisis (2020-2021) leidde tot ongekende maatregelen, tot toenemend verzet tegen de maatregelen, en tot politieke ontevredenheid
 - Dit werd in 2022 gevolgd door het conflict in Oekraïne met oorlog in Europa, exploderende energieprijzen, en grote stromen vluchtelingen
 - In 2022-2023 werd de economisch *fall-out* van de oorlog verder duidelijk met stabiliserende/dalende energieprijzen maar voor de rest een voorthollende inflatie en een algemene stijging van de levensduurte. Verder was er in het begin van 2023 de grote stikstofcrisis in de Vlaamse regering en het 'schandaal' rond de uittredingsvergoedingen van politici (Kamervoorzitters)
- Leidt die turbulente politieke context tot electorale verschuivingen in de kiesintenties anno 2023?

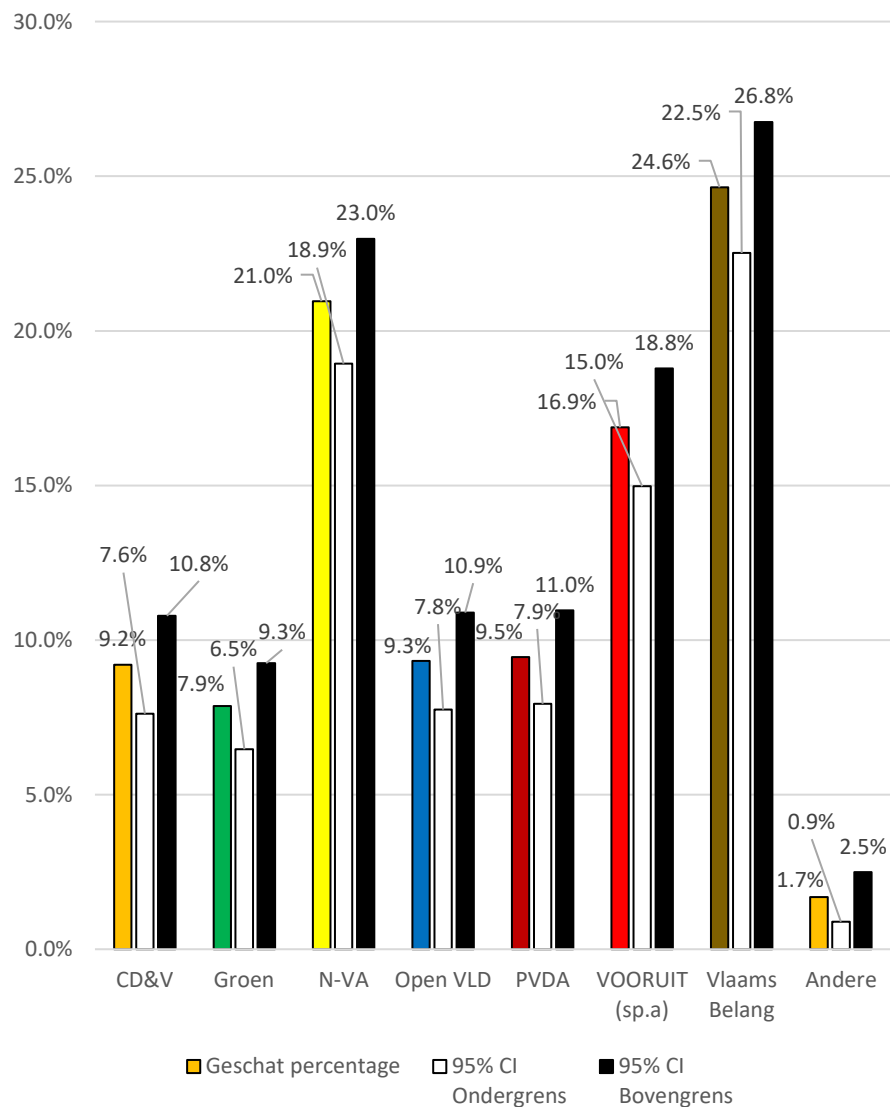
Kies-intenties 2023

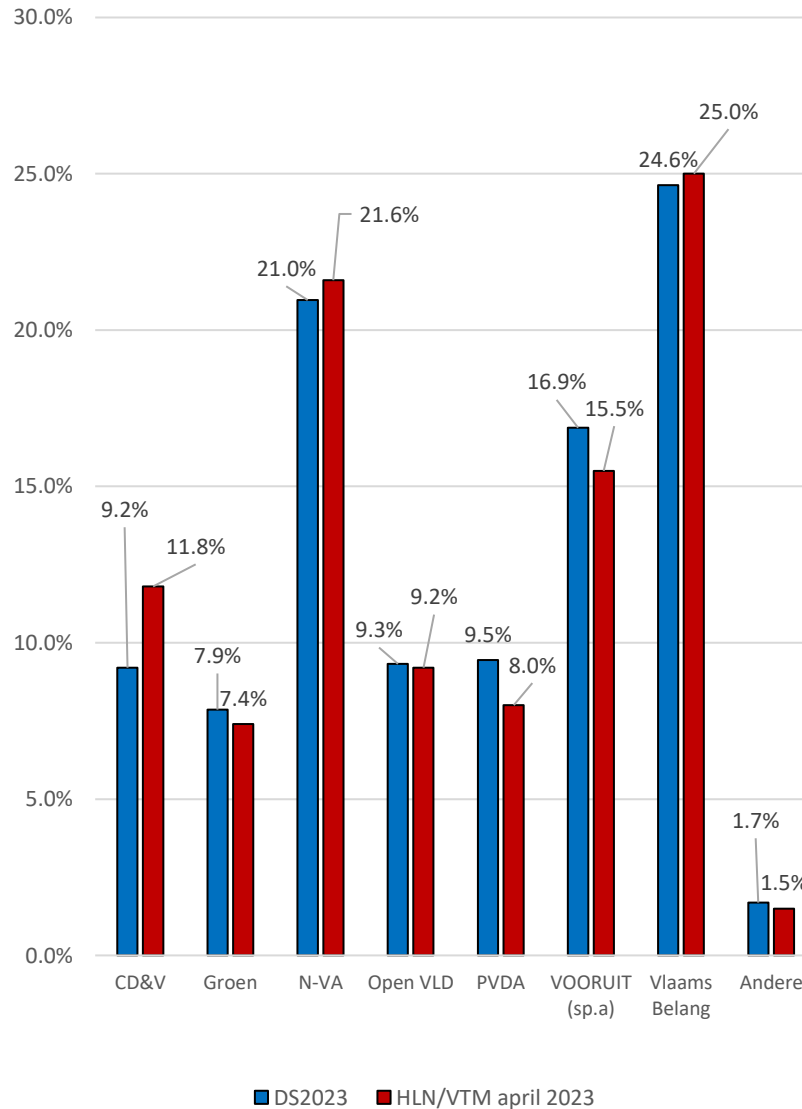
- Opletten met vergelijkingen, kan ook aan toeval liggen. Voor 2023 (en ook voor 2021 en 2022) gaat het om een schatting met een foutenmarge. De gekleurde cijfers van 2023 verschillen met 95% zekerheid van de uitslag 2019, de niet gekleurde verschillen niet significant van 2019. Groen duidt op een significant hoger, rood op een significant lager resultaat dan 2019
- Belangrijk: 7,8% van onze respondenten zegden dat ze nog niet wisten voor wie ze zouden stemmen. Die worden niet meegenomen in de berekeningen (maar zouden een groot verschil kunnen maken). In DS2022 zegde nog 9,3% dat ze het nog niet wisten, dus kiezers zijn zich een idee aan het vormen. Ook blanco/ongeldig en 'niet gaan stemmen' wordt niet meegenomen
- Algemeen: verschillen met de uitslag van 2019 namen toe tussen 2022 en 2023. Een aantal tendensen van 2021 en 2022 worden doorgetrokken in 2023. Alle partijen scoren nu significant beter/lager dan in 2019
- **CD&V** staat nog steeds op verlies, bijna een halvering van stemmen. Het gaat om een consistente tendens, die zich ook in 2020, 2021 en 2022 al aankondigde. Wel is er geen verdere daling sinds 2022, wel een heel lichte opvering (die niet statistisch significant is, en ook niet significant afwijkt van de peiling van HLN, zie verder). Partij gaat nog steeds significant achteruit in vergelijking met 2019
- **Groen** bewoog weinig de voorgaande jaren, maar nu in 2023 is er wel beweging. Voor het eerst staat de partij op verlies in vergelijking met 2019, met de slechtste score sinds het begin van De Stemming in 2020. Toch is het verschil (de daling) tussen 2022-en 2023 nog niet significant
- **N-VA** verliest ten opzichte van 2019 en kampeert iets boven de 20 procent. Verlies tov. 2019 is significant, maar het verlies tov. 2022 is dat niet
- **Open Vld** zakt verder weg, was tegenover 2019 nog niet significant gedaald in 2021 maar wel in 2022 en nu zeker in 2023. Verschil tussen 2022 en 2023 is wel niet significant
- Een eerste winnaar is **PVDA**. De partij groeit ook uitgesproken tov. van 2019 (significant), het gaat bijna om een verdubbeling, en de stijging is constant. De laatste groei 2022-2023 is wel niet significant
- **Vooruit** trekt de goede score verder door, zit op stevige winst (als enige van de traditionele partijen), de partij krijgt bijna de helft meer. Elk jaar komt er wat bij, maar stijging 2022-2023 is niet significant
- Terwijl in 2022 de N-VA het **Vlaams Belang** nog naar de kroon kon steken, is dat in 2023 niet meer het geval. Vlaams Belang scoort sterk. De stijging 2022-2023 is wel niet-significant. Maar het verschil met N-VA (anno 2023) is dat wel. De partij is op dit moment de grootste van Vlaanderen

Peilingen zijn onzeker

Onzekerheidsmarges peiling DS2023

DS2023 versus HLN/VTM april 2023

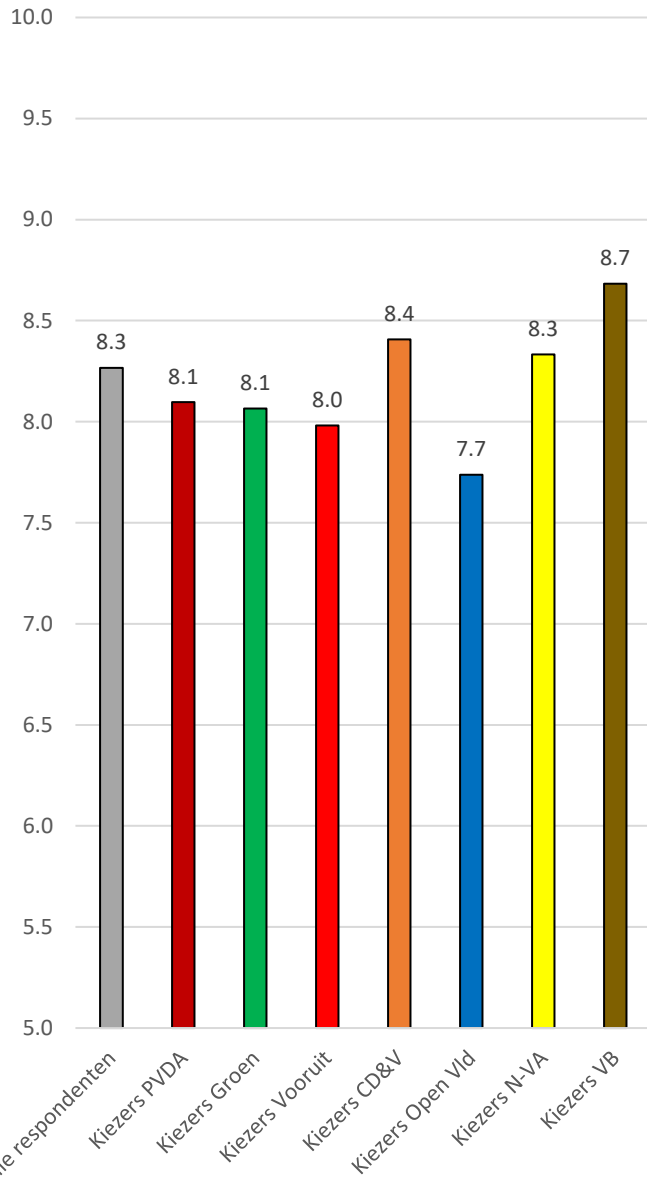

- Peilingen zijn altijd schattingen, op basis van een steekproef die kan afwijken van de populatie (alle kiezers). Dus er zit steeds een toevalscomponent in
- De linkse grafiek toont cijfers van De Stemming 2023 mét de onzekerheidsmarges per partij er bij. Met 95% zekerheid vallen de echte kiesintenties op het moment van onze survey binnen deze marge (95% betrouwbaarheidsinterval)
- Bijvoorbeeld, bij CD&V schatten we de electorale grootte van de partij deze keer op 9,2%, dus opnieuw onder de 10%, maar de echte score van de partij zou ook hoger of lager kunnen liggen (met name tussen 10,8% en 7,6%). Het spreekt voor zich dat die marges meer dan een slok op een borrel verschil maken, zeker als er geflirt wordt met de psychologische grens van 10% (zie ook Open Vld, Groen en PVDA)
- De cijfers moeten dus met enige voorzichtigheid worden geïnterpreteerd
- Een tweede manier om na te gaan of onze schattingen betrouwbaar zijn, is ze vergelijken met andere peilingen die op hetzelfde moment worden afgenomen. Dat was zo in de vorm van de VTM/HLN peiling die in het veld zat tussen 20 en 27 maart, dus een week na onze grootste data-intake. VTM/HLN werkt met een ander veldwerkbureau en het gaat dus om een andere sample van respondenten (maar nog steeds om mensen die met politiek onderzoek willen meewerken)
- De vergelijking met VTM/HLN leert dat DS2023 bijna helemaal dezelfde resultaten oplevert. Als we naar onze eigen betrouwbaarheidsmarges kijken dan is er *geen enkele partij* in VTM/HLN die er buiten valt. Noteer dat de betrouwbaarheidsmarges van de VTM/HLN peiling groter zijn (wegens minder respondenten). Dus onze resultaten wijken niet statistisch significant af van de VTM/HLN peiling. Dat sterkt ons in de overtuiging dat we in DS2023 wel de belangrijkste tendensen in stemintenties beet hebben

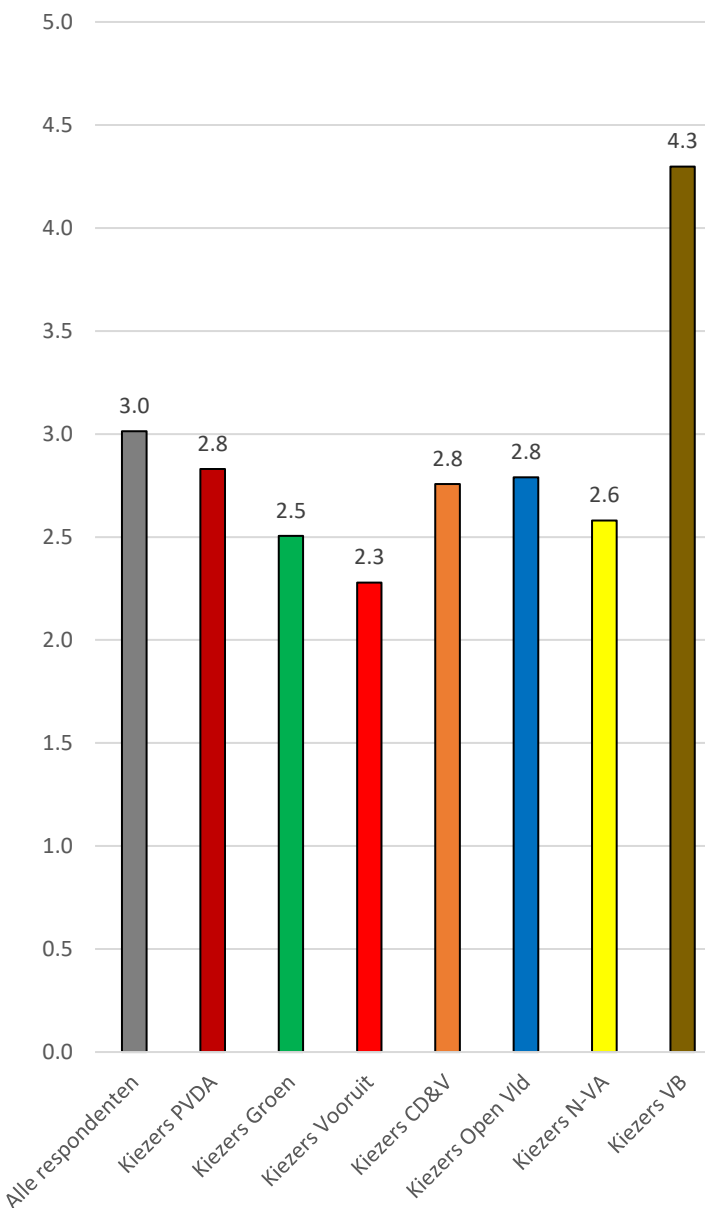
Stemzekerheid

- Hoe groot is de kans dat de kiezers die anno 2023 voor een bepaalde partij zeggen te gaan stemmen toch nog van idee veranderen en in 2024 een andere partij met hun stem verblijden? Want een peiling is onvermijdelijk een momentopname, wellicht ook voor een stuk bepaald door tijdelijke gebeurtenissen
- We analyseren dat op de volgende slide door per partij te kijken naar twee grootheden:
 1. De score die de huidige favoriete partij krijgt op de ‘waarschijnlijkheid dat u er ooit op zou stemmen’-vraag (die we ook gebruikten om de potentiëlen te meten). De idee is dat hoe hoger de huidige partij scoort (op de 0-10 schaal) hoe kleiner de kans is dat er alsnog voor een andere partij wordt gekozen
 2. De *afstand* in dezelfde waarschijnlijkheids-score tussen de huidige voorkeurpartij en de eerstvolgende, hoogstscorende partij. Hier is de idee dat als de voorkeurpartij relatief dicht wordt gevolgd door een mogelijke challenger, er eigenlijk twijfel is, en de kans op wisselen toeneemt

Gemiddelde waarschijnlijkheid om voor de huidige voorkeurspartij te stemmen

Gemiddelde afstand in waarschijnlijkheid om te stemmen voor huidige voorkeurspartij en de eerste challenger

- Noteer dat beide grafieken op een andere as staan, van 5 tot 10 in de eerste en van 0 tot 5 in grafiek twee
- Als we beide grafieken samennemen zit het Vlaams Belang zeker het meest gebeiteld voor 2024. De kans dat de partij nog veel van de huidige kiezers zal verliezen, lijkt het kleinst. Vlaams Belang-kiezers houden meer van hun partij (score 8,7) dan de kiezers van alle andere partijen van hun partij houden (gemiddelde score 8,3); het verschil tussen VB-kiezers en al de rest samen is significant ($p=0,00$). Maar ook, de afstand tussen het Vlaams Belang en de eerstvolgende challenger (N-VA, niet in grafiek) is veruit het grootst met 4,3, terwijl die gemiddelde afstand maar 3,0 is (opnieuw significant verschil tussen VB- en andere kiezers; $p=0,00$). VB-kiezers zijn dus heel zeker van hun stem, de kans dat daar in 2024 nog veel van af gaat, lijkt eerder klein
- Aan de andere zijde, lijkt Open Vld met het meest onzekere electoraat te worden geconfronteerd. Deze kiezers scoren hun partij vooral veruit het minst hoog van alle electoraten (7,7) en de afstand tot de eerste challenger is maar gemiddeld (2,8). Het verschil tussen de Open Vld-Kiezer en alle andere kiezers is significant ($p=0,01$). Noteer dat het hier bovendien om overblijvende Open Vld-kiezers gaat, de partij verloor kiezers, dus je zou verwachten dat die het meest trouw zouden zijn, maar zo lijkt het niet te zijn
- Hoewel CD&V sinds de verkiezingen van 2019 het meest stemmen verloor, geeft de eerste grafiek aan dat de overblijvende CD&V-kiezers hun partij relatief graag zien (8,4) en qua afstand met de eerste challenger scoort de partij gemiddeld (2,8)(geen significante verschillen)
- Voor Vooruit, dat gestaag groende sinds 2020, is de buit nog niet helemaal binnen. Zowel de eigen partijliefde is (nog) niet heel hoog (significant lager dan al de rest; $p=0,04$) en, vooral, de afstand met de eerste challenger, is klein (significant: $p=0,00$)

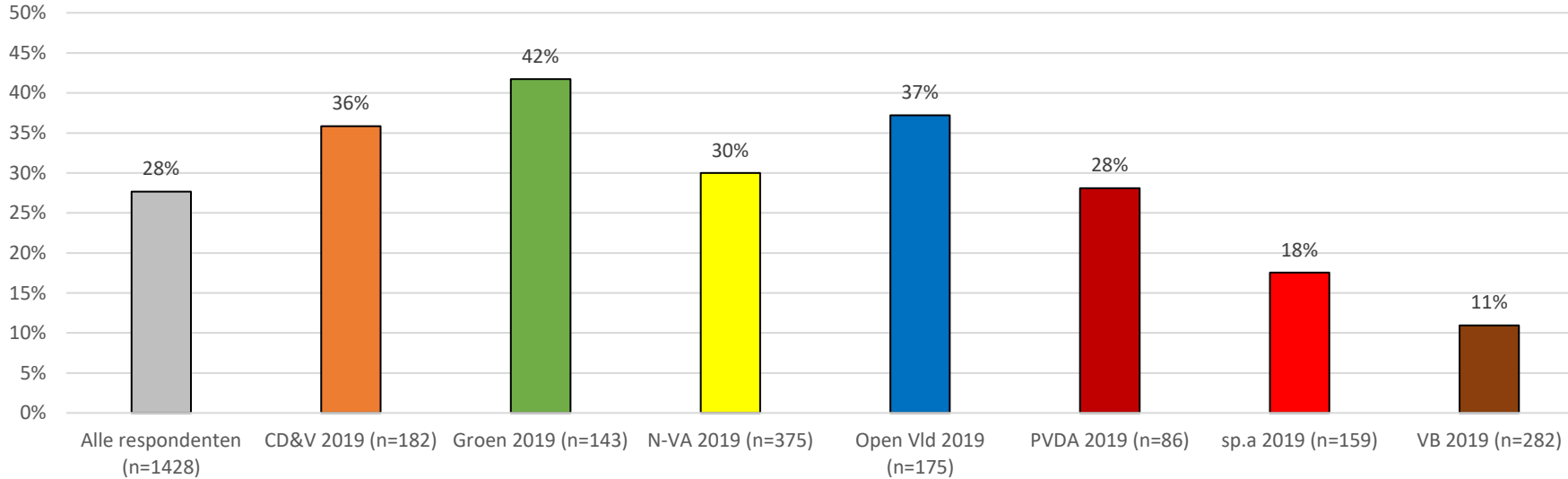
In- en uitstroom tussen 2019 en 2023

Stem 2019 → Intentie 2023 ↓	CD&V	Groen	N-VA	Open Vld	PVDA	Vooruit	VB	Andere
CD&V	117	↗13 ↘3	↗20 ↘7	↗3 ↘4	↗8 ↘1	↗13 ↘1	↗9 ↘4	↗0 ↘2
Groen	↗3 ↘13	83	↗10 ↘4	↗4 ↘3	↗13 ↘5	↗23 ↘2	↗7 ↘2	↗0 ↘2
N-VA	↗7 ↘20	↗4 ↘10	263	↗8 ↘15	↗12 ↘1	↗21 ↘2	↗60 ↘3	↗0 ↘0
Open Vld	↗4 ↘3	↗3 ↘4	↗15 ↘8	110	↗10 ↘1	↗25 ↘2	↗6 ↘3	↗3 ↘0
PVDA	↗1 ↘8	↗5 ↘13	↗1 ↘12	↗1 ↘10	62	↗9 ↘14	↗5 ↘7	↗3 ↘2
Vooruit	↗1 ↘13	↗2 ↘23	↗2 ↘21	↗2 ↘25	↗14 ↘9	131	↗7 ↘10	↗0 ↘2
VB	↗4 ↘9	↗2 ↘7	↗3 ↘60	↗3 ↘6	↗7 ↘5	↗10 ↘7	251	↗2 ↘2
Andere	↗2 ↘0	↗2 ↘0	↗0 ↘0	↗0 ↘3	↗2 ↘3	↗2 ↘0	↗2 ↘2	16

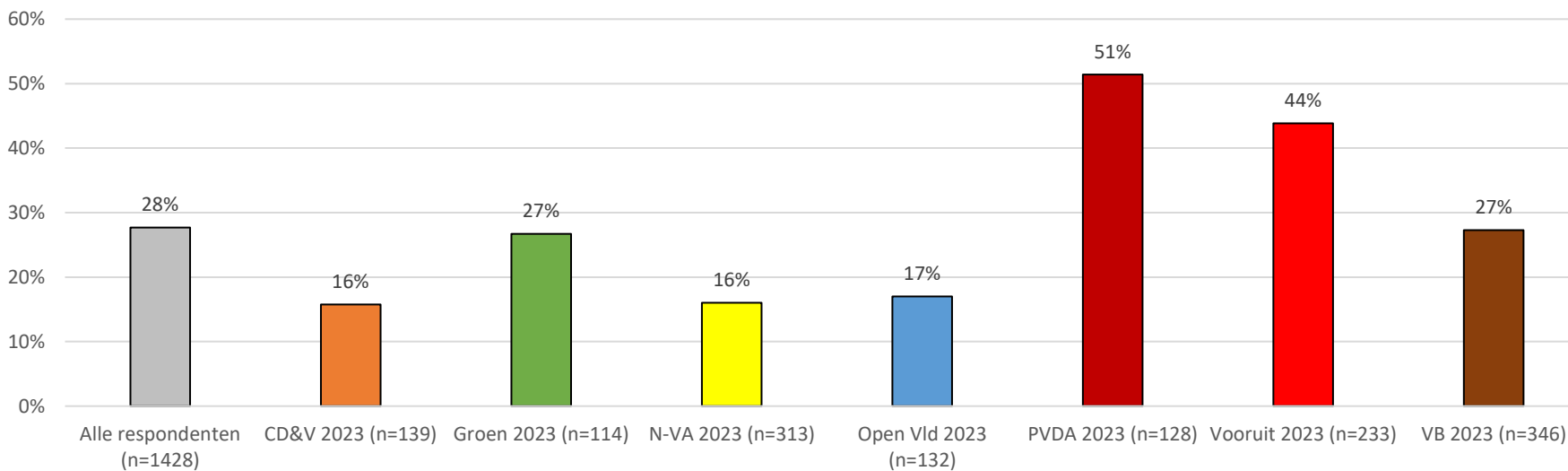
- Tabel toont uit/instroom van alle partijen naar alle partijen, cijfers zijn absolute gewogen aantallen (in steekproef)
- De stem van 2019 staat in kolommen, de intentie van 2023 in rijen. ↙ wil zeggen dat er stroom is van kolompartij naar rijpartij; ↗ wil zeggen dat er stroom is van rijpartij naar kolompartij. De diagonaal bevat aantal kiezers dat de partij trouw bleef
- Tabel bevat enkel kiezers die zowel voor 2019 als 2023 een partij rapporteerden (dus geen nieuwe kiezers, blanco, ongeldig, niet gaan stemmen en weet niet). N is daardoor slechts 1.428 en het gaat dus om een andere analyse dan hierboven (andere basis)
- Veel kleine verschuivingen in allerlei richtingen maar we focussen ons op de grotere stromen (+10) die wellicht robuuster zijn:
 1. CD&V verliest aan N-VA, Vooruit en Groen, dus zowel links als rechts. Van nergens noemenswaardige winst
 2. Groen verliest vooral op links, aan PVDA en vooral, en steeds meer (in vergelijking met 2022), aan Vooruit. Maar er is ook uitstroom naar N-VA. Winst komt van CD&V
 3. N-VA verliest massaal aan Vlaams Belang, dat is veruit de grootste stroom in de tabel. Maar er is ook lekkage richting Vooruit. Winst wordt gehaald bij Open Vld, CD&V en Groen
 4. Open Vld verliest vooral aan Vooruit maar ook aan N-VA en, merkwaardig, PVDA. Dus het gaat in alle richtingen
 5. PVDA haalt winst van links en rechts, en verliest op geen enkele flank (misschien Vooruit)
 6. Vooruit krijgt van vele partijen, ook het Vlaams Belang, maar verliest netto aan PVDA
 7. Het Vlaams Belang haalt al zijn winst uit de N-VA, en verliest zelf wat richting Vooruit
- Er zijn veel gelijkenissen in de instroom en uitstroom tussen 2019-2022 en 2019-2023, maar er zijn ook enkele nieuwigheden van het laatste jaar: Groen verliest meer aan Vooruit dan voorheen; groter verlies van N-VA aan Vlaams Belang; groter verlies van Open Vld aan Vooruit

Uit- en instroom van kiezers tussen 2019 en 2023

Hoeveel van het electoraat van 2019 stemt in 2023 voor andere partij? (uitstroom)

Hoeveel van het electoraat van 2023 stemde in 2019 nog voor een andere partij? (instroom)

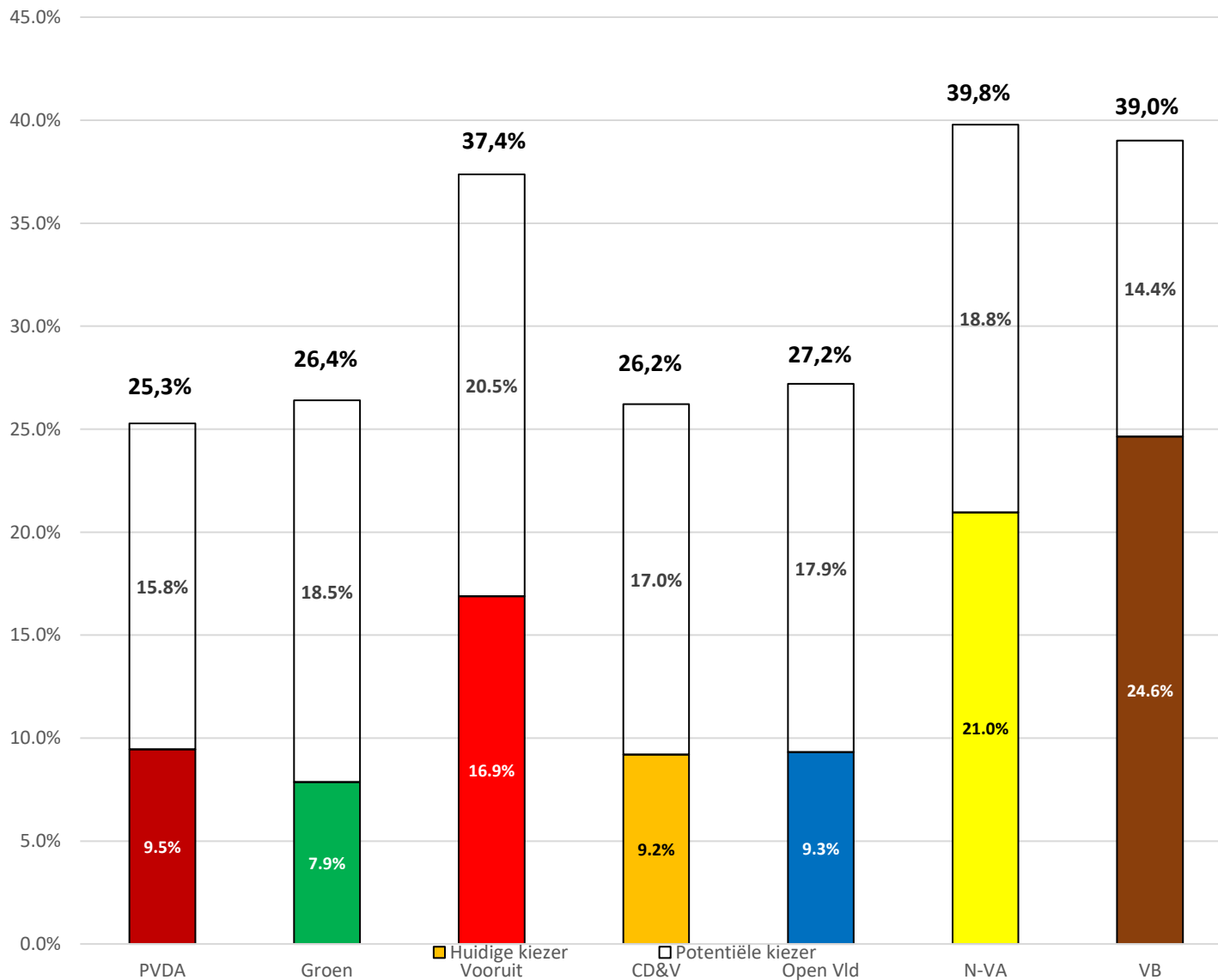

- 28% van de kiezers opteert in 2023 voor een andere partij dan ze in 2019 deden (in DS2022 lag dat nog op 23% en in DS2021 op 20%)
- VB heeft trouwste electoraat (89% van de kiezers van 2019 zeggen ook in 2023 op de partij te zullen stemmen (slechts 11% uitstroom)), maar het heeft relatief weinig nieuwkomers (slechts 27% van de 2023-kiezers zijn nieuw)
- Vooruit en PVDA hebben zowel veel trouwe kiezers én vooral veel nieuwkomers
- Groen scoort het slechtst wat het behoud van de kiezers betreft (bijna de helft van 2019, 42%, is vertrokken). Er zijn wel wat nieuwkomers maar niet meer dan gemiddeld. In 2020-2021-2022 waren Groen-kiezers, die bekend staan als wisselvallig, de partij nog trouw gebleven. Dat is in 2023 gewijzigd
- CD&V houdt relatief weinig (64%) van zijn electoraat vast, en haalt weinig nieuwe kiezers binnen (16%), bijna het exact zelfde verhaal is dat van Open Vld
- N-VA verliest rond het gemiddelde maar wint minder dan gemiddeld nieuwe kiezers bij

Potentieel van partijen

- *In Vlaanderen zijn verschillende politieke partijen actief. Kunt u aangeven hoe waarschijnlijk het is dat u ooit op elk van de onderstaande partijen zou stemmen? (0=zeer onwaarschijnlijk, 10=zeer waarschijnlijk)*
- Die vraag laat toe om na te gaan voor welke partijen kiezers *zouden kunnen* stemmen (als ze het nog niet doen). Zo kunnen we de kiezerscompetitie tussen partijen in kaart brengen, wie vist in wiens vijver?
- Elke partij waar de respondent *niet* op stemde (in 2022) maar die hoger dan 6 scoorde op de 0-10 schaal worden hier als een potentiële stem van die respondent voor die partij beschouwd

Huidige kiezers en potentiële kiezers

- Leesvoorbeeld: als alle potentiële PVDA-kiezers op PVDA zouden stemmen dan zou de partij $9,5\% + 15,8\% = 25,3\%$ van de stemmen hebben
- Noteer dat de percentages van beide soorten kiezers, de effectieve kiezers en de potentiële kiezers, in deze grafiek worden berekend alleen op basis van degenen die voor 2023 een effectieve partij opgaven, en dus niet voor degenen die het niet weten, niet zouden gaan stemmen, blanco/ongeldig zouden stemmen etc. Dus het gaat om een kleinere sample ($N=1.556$). Door deze basis te nemen, is het percentage huidige kiezers hetzelfde als met wat we in de peiling rapporteerden. Noteer ook dat de potentiëlen uiteraard overlappen, en samen op (veel meer) dan 100% uitkomen
- De tekening is eenvoudig: het grootste potentieel ligt bij N-VA, VB en Vooruit met bijna 40% elk; dan volgen de vier andere partijen met een heel sterk gelijkaardig potentieel van elk rond 25%
- *Alle* partijen hebben groeimarges die rond tussen de 15% en 20% van het totale electoraat schommelen; de verschillen in bijkomend potentieel zijn veel kleiner dan de verschillen in effectieve stemmen. Qua bijkomend potentieel is VB het kleinste (14%), dat van Vooruit het grootste (20%). Dat wil zeggen dat VB er op dit moment het best in slaagt om zijn potentieel in een effectieve stem om te zetten, en Vooruit het minst goed. Vooruit kan in principe zijn huidige score nog meer dan verdubbelen
- Al we deze data van 2023 vergelijken met die van 2022 (niet in grafiek) zien we enkele verschuivingen: N-VA verliest totaal potentieel (-3,6%), CD&V verliest nog meer (-5,2%), Groen verliest ook (-3,8%). De andere partijen bewegen niet veel

Bij welke partijen zit het potentieel? (mogelijke winst)

Huidige stemkeuze (2022) van potentiële kiezers partij (mogelijke winst)									
Stemmen momenteel...									
Potentiële kiezers van...	PVDA	Groen	Vooruit	CD&V	Open Vld	N-VA	VB	Andere partij	N
PVDA		16%	30%	8%	8%	13%	23%	2%	246
Groen	16%		32%	18%	13%	11%	9%	2%	289
Vooruit	18%	18%		16%	12%	21%	14%	1%	319
CD&V	6%	16%	23%		15%	25%	13%	2%	265
Open Vld	4%	9%	23%	19%		33%	9%	3%	278
N-VA	6%	7%	18%	13%	13%		42%	1%	293
VB	10%	7%	14%	7%	9%	49%		3%	224

- Leesvoorbeeld (eerste rij): er zijn 246 respondenten die verklaren op dit moment niet voor PVDA te stemmen maar die de partij wel 6< scoren en die dus tot het bijkomend potentieel van die partij behoren. Van die 246 kiezers zijn er momenteel 16% die op Groen stemmen, 30% op Vooruit, 8% op CD&V etc.
- Globaal genomen zitten de potentiëlen bij de partijen die ideologisch dichtbij de target-partij staan
 - Aan de linkerzijde heeft PVDA veel potentieel bij Vooruit, en Groen bij Vooruit
 - Aan de rechterzijde heeft VB (enorm!) veel potentieel bij N-VA, N-VA bij VB (ook heel veel), Open Vld bij N-VA, en CD&V bij N-VA
- Maar toch is er ook heel wat potentieel dat de links-rechts-dimensie overstijgt. PVDA heeft aantrekkingskracht bij heel wat huidige VB-kiezers, helemaal aan de andere kant van het spectrum. Ook Vooruit heeft ook potentieel aan de rechterzijde, bij N-VA. Dus linkse partijen (PVDA en Vooruit) zijn in zekere zin aantrekkelijk voor momenteel rechtse kiezers. De centropartijen CD&V (Vooruit en N-VA) en Open Vld (Vooruit en N-VA) hebben ook winstmarge aan de linker en aan de rechterzijde. Maar voor de rechtse partijen V-VA en Vlaams Belang is er minder potentieel te rapen aan de linkerkant, ze concurreren vooral met elkaar aan de rechterzijde
- VB en N-VA zijn héél sterk met elkaar verbonden, een stuk meer dan dat andere duo waarvan vaak gezegd wordt dat het communicerende vaten waren, zijnde Vooruit en Groen. De twee rechtse partijen zitten grotendeels opgesloten in hetzelfde electoraat, en winst van de ene betekent bijna automatisch verlies voor de andere

Naar welke partijen kunnen eigen kiezers potentieel gaan? (mogelijk verlies)

% potentiële kiezers voor andere partijen binnen huidig partij-electoraat (mogelijk verlies)							
Huidige kiezers van...							
Zitten in potentieel van...	PVDA	Groen	Vooruit	CD&V	Open Vld	N-VA	VB
PVDA		31%	28%	13%	14%	10%	15%
Groen	30%		35%	36%	26%	10%	7%
Vooruit	40%	47%		36%	27%	20%	12%
CD&V	11%	35%	23%		27%	20%	9%
Open Vld	7%	20%	25%	37%		28%	7%
N-VA	12%	17%	20%	27%	26%		32%
VB	16%	14%	12%	11%	13%	34%	
N	147	122	263	143	145	326	383

- Leesvoorbeeld (eerste kolom): er zijn 147 respondenten die verklaren op dit moment voor PVDA te stemmen. Van die huidige kiezers zijn er die andere partijen 6< scoren en die behoren dus tot het potentieel van die andere partij; deze kiezers zullen de PVDA dus mogelijk verlaten. 30% van de huidige PVDA-kiezers zijn gecharmeerd door Groen (scoren Groen minstens 6), 40% door Vooruit, 11% door CD&V etc.
- Zelfde vaststelling: globaal genomen gaat het mogelijke verlies in de richting van partijen die ideologisch dichtbij de target-partij staan
 - Aan de linkerkant heeft PVDA veel te vrezen van Groen en Vooruit, Vooruit van PVDA en Groen, en Groen van PVDA en Vooruit
 - Aan de rechterkant heeft N-VA te vrezen van VB, en VB van N-VA
 - De twee centropartijen CD&V (Groen, Vooruit, N-VA) en Open Vld (Groen, Vooruit, N-VA) hebben zowel aan de linker- als aan de rechterkant te vrezen, ook van elkaar. Deze twee partijen bloeden potentieel in alle richtingen, dat is wellicht het lot van centropartijen. Dat was vorig jaar vooral zo met CD&V, nu zien we het ook meer uitgesproken gebeuren bij Open Vld die ook aan extreem-rechts en extreem-links kan verliezen
- Opnieuw zijn er verrassende overlappingsen die de links-rechts-dimensie overstijgen, maar het gaat om kleinere aantallen (-20%). Het is moeilijk voor te stellen, maar er zijn kiezers van Groen (14%) en van PVDA (16%) die in het potentieel van VB zitten, omgekeerd is het even verbazend dat sommige VB-ers overwegen voor PVDA te stemmen (15%). Eigenlijk is het N-VA-electoraat het duidelijkst ideologisch afgebakend, overlap met de linkerkant is klein

Conclusie stemintenties

- De verschillen met uitslag van 2019 nemen geleidelijk toe, trends van 2020, 2021 en 2022 worden doorgezet. Alle partijen scoren statistisch significant verschillend van in 2019 maar geen enkele wijkt significant af van 2023. In vergelijking met 2019 zijn er op dit moment drie winnaars, vier verliezers
- VB is nu met vrij grote waarschijnlijkheid de grootste partij van Vlaanderen, ze heeft de N-VA achter zich gelaten (opletten: de betrouwbaarheidsintervallen tussen beide partijen overlappen nog steeds). Echter, alleen N-VA kan het VB echt pijn doen naar de verkiezingen van 2024 toe (misschien ook een klein beetje PVDA), want de uitwisseling in het verleden en de mogelijke toekomstige stemmewisseling tussen N-VA en VB blijft enorm groot
- N-VA is de tweede partij van Vlaanderen geworden, en moet voorlopig de duimen leggen voor VB. Wel heeft de Vlaams-nationalistische partij nog steeds een groot potentieel (maar dalend sinds 2022), even groot als VB, en is het niet uitgesloten dat heel wat VB-kiezers alsnog N-VA stemmen
- De beide rechtse partijen hebben in onze peiling geen meerderheid van stemmen samen (45,6%) maar het zou kunnen dat ze dat met deze uitslag wél in zetels in het Vlaams parlement hebben. Sinds 2022 is het aandeel rechtse stemmen niet gestegen (het was 45,3% in 2022), ze doen vooral elkaar pijn. Door het spel van betrouwbaarheidsmarges zou het natuurlijk wel kunnen dat beide rechtse partijen samen wel een meerderheid van stemmen halen (zou maximaal op 49,8% uitkomen). Dat lijkt de belangrijkste inzet van de verkiezingen van 2024 te zullen worden
- Aan de linkerkant zet Vooruit, de sterkst scorende van de traditionele partijen, zijn opmars verder, bijna in een rechte lijn. Vorig jaar bij DS2022 hadden we het over de 'herverkaveling' met een grote partij aan de linkerkant. Die conclusie lijkt ook in 2023 stand te houden, de herverkaveling gaat door. Terwijl in 2022 de groei van Vooruit nog niet ten koste ging van Groen, is dat nu in 2023 wel het geval. Vooruit werft ook opvallend breed, bij bijna alle andere partijen. Toch is het totale marktaandeel van de linkse partijen in 2023 niet gestegen (zelfs ondanks de winst van PVDA)
- Nog aan de linkerkant, is er een verliezer en een winnaar. PVDA groeit verder door. In 2022 stelden we al dat er zich een relatief grote links-populistische partij aan het vormen was in Vlaanderen, dat wordt nu bevestigd
- Groen, dat zich de laatste drie edities van De Stemming merkwaardig stabiel had getoond, ondanks de bekende volatiliteit van zijn kiezers, krijgt een klap in 2023 en verliest voor het eerst significant tov. 2019. De partij valt ruimschoots onder de 10%. Het lijkt dan toch de prijs te gaan betalen van het stijgende succes van Vooruit
- In DS2022 besteedden we veel aandacht aan de neergang van de CD&V. Die consistente trend lijkt nu voor een stukje gestopt, maar het resultaat is niet significant beter dan in 2022. De stikstofprofieling heeft in 2023 niet voor een ommekeer gezorgd, ondanks het feit dat ons onderzoek nét na de bijzonder sterke positionering van de CD&V op het dossier plaatsvond, dat er net een stikstofakkoord was en ondanks het feit dat het DS2022 debacle wellicht ook een stuk door tijdelijke accidenten (Beke en Coens) werd gedreven. De partij blijft geprangd in het centrum met kiezers die potentieel alle richtingen uit kunnen
- Hetzelfde geldt deze keer meer dan in DS2022 ook voor de Open Vld. De afkalving gaat door, en we peilden de partij nog nooit zo laag. Noteer wel dat we ten opzichte van 2022 geen significante terugval zagen, dus we moeten voorzichtig blijven. In 2022 viel het ons op dat de overblijvende Open-Vld-kiezers linkser waren, maar dat is in 2023 niet langer het geval. Maar net zoals de CD&V kunnen de liberale kiezers anno 2023 nog alle richtingen uit. Beide centumpartijen zitten schijnbaar in hetzelfde schuitje
- In stemmen is de huidige Vlaamse regering haar meerderheid wellicht kwijt (let op met de betrouwbaarheidsmarges!). N-VA, CD&V en Open Vld hebben nu samen 39,5%, in 2019 was dat nog 53,3% en in 2022 41,3%
- In stemmen vertegenwoordigen de Vlaamse partijen in de federale regering nog steeds geen meerderheid in Vlaanderen, ze hebben samen 40,5% (43,8% in 2022, was nog 48,7% in 2019)
- We keken ook naar de stemzekerheid: hier lijkt vooral VB een erg vast electoraat te hebben, terwijl Vooruit de winst (nog) niet heeft geconsolideerd
- Besluit: radicale partijen blijven op winst staan, centrum blijft afkalven (drie traditionele partijen samen slechts 35,4%!). De tendens naar een tweestromenland (N-VA en Vooruit, als je Vlaams Belang niet meerekent) zet zich door

13. Kiezersprofielen en stemmotieven

Socio-demografische verschillen tussen electoraten

UPDATE

- Als we nadenken over wat stemgedrag 'veroorzaakt' dan is het evident dat 'harde' achtergrondvariabelen van kiezers per definitie eerder komen in de 'causale keten' dan hun partijvoorkeur. Als geslacht, bijvoorbeeld, en een stem voor Vlaams Belang gerelateerd zijn, dan is het evident dat geslacht een stem voor Vlaams Belang beïnvloedt, en niet omgekeerd. Dat is anders bij attitudes, zij komen niet steeds voor de partijkeuze en veroorzaken die; attitudes kunnen ook door de stem (en het identificeren met een partij, en het volgen er van) veroorzaakt worden
- Daarom tonen we op de volgende slide het resultaat van zeven regressie-analyses waarbij we telkens het electoraat van één partij met dat van alle andere partijen samen vergelijken. De gekleurde vakken signaleren significante verschillen; rood is een negatief verschil (dat electoraat heeft dat kenmerk minder dan de andere electoraten) en groen markeert een positief verschil (dat electoraat heeft dat kenmerk meer dan de andere electoraten)

	CD&V	Groen	N-VA	Open VLD	PVDA	Vooruit	VB
Leeftijd (ouder)	+	-	+				-
Geslacht (vrouw)							-
Opleidingsniveau (ref: middelbaar)							
Lager opgeleid						-	+
Hoger opgeleid	+			+			-
Gestandaardiseerd inkomen (ref: middelste kwartielen)							
Laagste kwartiel inkomen							
Hoogste kwartiel inkomen			+	+			-
Buitenlandse achtergrond							-
Belfius categorie van gemeente waar respondent woont (ref: woongemeenten)							
Landelijke gemeenten			-				
Gemeenten met concentratie econ activiteit			-				
Verstedelijkte gemeenten	+		-				
Grote en regionale steden		+	-				
Kustgemeenten			-	+			

UPDATE

- Qua leeftijd, zijn de CD&V- en de N-VA-kiezers ouder dan gemiddeld, die van Vlaams Belang en Groen jonger. Wie 18 jaar is, maakt 27% kans om voor Vlaams Belang te opteren, voor iemand die 65 jaar is, is die kans slechts 15% kans; dat is een groot verschil. Verschil is bij Groen veel kleiner (18 jaar=2% kans; 65 jaar=3% kans)
- Vrouwen stemmen dan weer minder op Vlaams Belang dan mannen; het verschil in kans om voor het Vlaams Belang te stemmen bedraagt 7%
- Vlaams Belang is de partij van de lager opgeleiden (15% kansverschil). CD&V (6% kansverschil) en Open Vld (5% kansverschil) zijn de partijen van de hoger opgeleiden. Vooruit heeft ook minder laagopgeleiden (5% kansverschil)
- N-VA (4% kansverschil) en Open Vld (3% kansverschil) tellen relatief veel kiezers met een hoog inkomen, VB heeft er daar weinig van (6% kansverschil)
- Alleen Vlaams Belang wijkt af qua buitenlandse achtergrond. Niet verwonderlijk stemmen mensen met een buitenlandse achtergrond minder op die partij (11% kansverschil)
- Qua woonplaats zien we verspreide resultaten
- Noteer: PVDA-kiezers wijken qua socio-demografische kenmerken op *geen enkel* kenmerk significant af van het totale kiezerscorps

Wie zijn de kiezers van de radicale partijen?

- Vorig jaar onderzochten we de profielen van alle partijen, door elk electoraat te vergelijken qua sociodemografische en attitudinale kenmerken met de electoraten van alle andere partijen samen. Gezien deze profielen doorheen de tijd niet zo sterk wijzigen, zoomen we in 2023 specifiek in op de kenmerken van de twee electoraten van de radicale partijen, PVDA en Vlaams Belang. Deze twee partijen staan tov. 2019 duidelijk op winst, dus het loont de moeite om hen eens wat grondiger onder de loep te nemen
- Op de volgende slide staan de resultaten van drie logistische regressie-analyses. De twee eerste modellen vergelijken respectievelijk PVDA-kiezers met de niet-PVDA-kiezers, dan de Vlaams-Belang- versus de niet-Vlaams-Belang-kiezers. De derde regressie is wat specifiek en vergelijkt de twee radicale electoraten rechtstreeks met elkaar: op welke kenmerken zijn de twee electoraten verschillend
- De significante resultaten ($p < .05$) zijn met een teken en een kleur aangeduid. Leesvoorbeeld: het ‘-’-teken bij Vlaams Belang bij ‘leeftijd’ wil zeggen dat, in vergelijking met jongere kiezers, de oudere kiezers significant minder kans hebben om op Vlaams Belang te stemmen (controleerend voor de andere opgelijste factoren). De percentages op de slide tonen de stijging of daling van de kans om op die partij te stemmen als de waarde van het voorspellende kenmerk met één stap omhoog gaat. Dus om opnieuw hetzelfde cijfer als voorbeeld te nemen: de ‘-0,4%’ zegt dat met elk jaar dat een respondent ouder wordt de kans dat hij of zij op Vlaams Belang stemt met 0,4% daalt. Dus als een respondent 10 jaar luider is, dan daalt de kans met 4%
- De regressiemodellen bevestigen diverse bevindingen uit het rapport:
 - PVDA-kiezers zijn véél linkser dan de andere kiezers (bij elke stap op de 11-puntenschaal naar rechts, daalt de kans om op PVDA te stemmen met 2%). Ze zijn ook minder tevreden met de democratie en ook met de Vlaamse regering. En, PVDA eigenaar vinden van thema’s leidt ook tot een PVDA-stem. We zien bij PVDA dus dat alle effecten van de achtergrondfactoren (leeftijd, geslacht, inkomen enzovoort) weggenomen worden als we naar een aantal attitudes kijken
 - Voor VB-kiezers zijn er meer significante voorspellers: niet ouder zijn (dus jonger), geen hoge opleiding hebben, niet rondkomen met z’n inkomen, geen buitenlandse achtergrond hebben, rechts geplaatst zijn, niet tevreden zijn met democratie, weinig vertrouwen hebben in instellingen, klimaat onbelangrijk vinden (héél sterk effect), migratie belangrijk vinden, en thema’s eigendom van het Vlaamse Belang vinden. Dus: VB-kiezers wijken op veel meer kenmerken af van de andere kiezers dan de PVDA-kiezers (technisch: de ‘verklaarde variantie’ van het VB-model is bijna dubbel zo groot als die van het PVDA-model, dus de factoren waarover wij in de bevraging beschikken ‘vatten’ beter de VB kiezer)
 - Het meest interessant is de rechtstreekse vergelijking tussen beide radicale electoraten: VB-kiezers zijn jonger dan die van PVDA, ze zijn minder hoger opgeleid, hebben veel minder een buitenlandse achtergrond, zijn veel rechtser, hebben meer politieke interesse, hebben minder vertrouwen in instellingen, vinden begroting veel minder belangrijk, vinden klimaat veel minder belangrijk, en zijn kritischer voor de federale regering. Dus hoewel we zagen in de vele analyses in dit rapport dat PVDA- en VB-electoraten heel wat gemeenschappelijk schijnen hebben, als we dat systematisch en multivariaat onderzoeken, dan zien we dat die electoraten *wel* sterk van elkaar verschillen (hoge verklaarde variatie van model). Vlaams, jong, laaggeschoold, veel politieke interesse maar weinig vertrouwen zijn de kenmerken van de VB-kiezers. Bijzonder opvallend is dat in ons model het belangrijk vinden van migratie als thema het PVDA- en VB-electoraat *niet* onderscheid (wel het *niet* belangrijk vinden van klimaat als thema)

	Alle tov. PVDA	Alle tov. Vlaams Belang	PVDA tov. Vlaams Belang
Socio-demografische kenmerken			
Leeftijd (jaar)		-0,4%	-0,3%
Geslacht (man-vrouw)			
Opleidingsniveau (ref: middelbaar)			0,0%
Lager opgeleid			
Hoger opgeleid		-6,6%	-8,7%
Gestandaardiseerd inkomen (ref: middelste kwartielen)			0,0%
Laagste kwartiel inkomen			
Hoogste kwartiel inkomen			
Moeilijk rondkomen met inkomen		2,5%	
Buitenlandse achtergrond		-12,6%	-18,6%
Politieke attitudes			
Links-rechtsplaatsing respondent	-2,1%	4,1%	5,7%
Politieke interesse			1,3%
Tevredenheid met democratie	-1,6%	-4,3%	
Vertrouwen instellingen		-2,2%	-2,6%
Belang thema's (10 meest genoemde beleidsdomeinen open vraag)			
Algemeen overheidsbeleid			
Armoede			
Begroting & staatsschuld			-12,1%
Economie			
Energie			
Klimaat		-21,0%	-28,4%
Maatschappelijke evoluties			
Migratie		7,7%	
Politieke vertegenwoordiging			
Staatsstructuur			
Eigenaarschap thema's			
Aantal thema's waarvan partij eigenaar is	0,7%	0,7%	
Evaluatie regeringsbeleid			
Federale regering			-4,1%
Vlaamse regering	-0,8%		4,2%
Europese commissie			

Stemmotieven

- Op de voorgaande slides probeerden we na te gaan omwille van welke ‘objectieve’ redenen kiezers voor een bepaalde partij stemmen. We vergeleken de kenmerken van kiezers en gingen er van uit dat die kenmerken een verklaring bieden voor het stemmen voor deze of gene partij. Maar die analyses geven ons maar een partieel inzicht in de eigenlijke motieven die kiezers hebben voor hun stemgedrag
- Daarom presenteren we nu een analyse van de ‘subjectieve’ redenen voor de stemvoorkeur. Respondenten die een partij selecteerden, kregen de vraag: *U gaf aan voor [partij X] te zullen stemmen. Mensen hebben vaak veel verschillende redenen om een bepaalde stemkeuze te maken. Kunt u in uw eigen woorden uitleggen waarom u voor deze partij zou kiezen?* (noteer dat ook blanco/ongeldig stemmers en mensen die niet zouden gaan stemmen een gelijkaardige vraag kregen)
- De open antwoorden van de respondenten werden dan één voor één nagelezen en zorgvuldig in categorieën ingedeeld (codeerschema op basis van het doctoraat van Jonas Lefevère). Elk antwoord kreeg maximaal 3 stemmotieven toegewezen (bij slechts 7% van de respondenten werden drie stemmotieven gecodeerd, wat aangeeft dat voor het overgrote deel van de respondenten drie motieven (meer dan) afdoende is om hun antwoord te coderen)
- De volgende slide bevat meer uitleg over het gebruikte classificatieschema

1. Gewoonte	Deze categorie omvat antwoorden die verwijzen naar stemmen uit gewoonte (bvb. "ik stem altijd op deze partij", "gewoonte", "uit gewoonte").
2. Aanbeveling	Deze categorie omvat antwoorden die verwijzen naar aanbevelingen van andere, vooral familie en vrienden (bvb. "ik ben opgegroeid in een Katholiek nest", "mijn ouders stemmen zo", "op aanraden van vrienden", "ik volg mijn man daarin"), maar ook verenigingen (bvb. "ik zit bij ABVV") voor zover het geen partij betreft.
3. Ideologie en waarden	Deze categorie omvat antwoorden die verwijzen naar de ideologie en/of algemene waarden van de partij, alsook algemene verwijzingen naar de standpunten van de partij (bvb. "ik ben het eens met het programma").
4. Thema's	Deze categorie omvat antwoorden die verwijzen naar specifieke beleidsthema's als reden om voor de partij te stemmen (bvb. migratie, onderwijs, gezondheidszorg, staatshervorming, ...)
5. Regering en oppositie	Deze categorie omvat verwijzingen naar de regering die het goed / slecht doet, willen dat de partij in de toekomstige regering komt, dat de partij goede oppositie voert (zweeppartij), dat er iemand anders aan de macht moet komen.
6. Belangenverdediging	Deze categorie omvat verwijzingen naar het feit dat de partij de belangen van groepen in de maatschappij verdedigt. Dit omvat economische groepen (bvb. "partij voor de werkende mens", "verdedigt de middenklasse", "voor de arme mensen"), etnische groepen (bvb. "eigen volk eerst"), geografische groepen (bvb. "voor de Vlamingen", "het beste voor alle Belgen") of andere algemene verwijzingen naar het belang van de bevolking (bvb. "beste voor het volk", "daar heeft de bevolking het meeste baat bij").
7. Politici	Deze categorie bevat zowel verwijzingen naar specifieke politici (bvb. "Conner Rousseau", "de premier", "de voorzitter van de partij"), als meer algemene verwijzingen (bvb. "ze hebben de beste politici").
8. Partij	Deze categorie bevat verwijzingen naar partij-gerelateerde zaken die tot een stem leiden, en omvat partij-identificatie ("Ik ben een liberaal in hart en nieren"), het partij-imago ("frisse, jonge partij", "de beste partij"), dienstverlening (bvb. "de partij heeft mij geholpen"), lidmaatschap ("ik ben lid van de partij"), en prestaties van de partij (bvb. "de partij doet wat ze zegt").
9. Andere partijen slecht	Deze categorie bevat negatieve verwijzingen naar andere partijen: de andere partijen werken de partij tegen (bvb. "de partij krijgt veel tegenkanting van de anderen"), teleurstelling in andere partij(en) (bvb. "Groen is te extreem"), of een keuze door eliminatie (bvb. "beste van de slechtste").
10. Apolitiek	Deze categorie bevat verwijzingen naar een desinteresse in politiek (bvb. "ik ben niet met politiek bezig, dus ik doe maar wat").
11. Anti-politiek	Deze categorie bevat verwijzingen naar een afkeer van politiek, en omvat kritiek op: <ul style="list-style-type: none"> - Partijen en politici: alle partijen zijn slecht, alle politici zijn slecht. Merk op dat kritiek op een specifieke partij, of op andere partijen, onder 'Andere partijen slecht' wordt gecodeerd. - Representatie: respondent voelt zich niet vertegenwoordigd, verwijzingen naar cordon sanitaire, er wordt niet naar de stem van het volk geluisterd. - Politiek eigenbelang: partijen en politici werken enkel om zichzelf te verrijken, zakkenvullers. - Zinloos: stemmen is zinloos, ze doen toch hun zin, - Protest: proteststem, stem uit protest.
12. Andere of niet codeerbaar	Deze restcategorie omvat respondenten die een ander / oncodeerbaar stemmotief opgaven ("goede wijn behoeft geen krans", "Evenwicht", "ouderdom", "apekool en larie", "bij blanco gaat mijn stem verloren").
13. Geen	De restcategorie bevat respondenten die geen stemmotief opgaven (bvb. "geen idee", "zeg ik liever niet")

Stemmotief	Alle respondenten	Kiezers van PVDA	Kiezers van Groen	Kiezers van Vooruit	Kiezers van CD&V	Kiezers van Open Vld	Kiezers van N-VA	Kiezers van VB	Blanco of ongeldig	Ik zou niet gaan stemmen
Ideologie en waarden	21%	22%	19%	31%	30%	28%	29%	11%	0%	0%
Thema's	18%	18%	60%	11%	5%	9%	14%	28%	2%	2%
Partij	17%	19%	14%	14%	23%	24%	31%	11%	0%	0%
Belangenverdediging	16%	24%	1%	26%	10%	9%	10%	28%	0%	1%
Anti-politiek	12%	8%	1%	0%	1%	2%	1%	7%	78%	78%
Regering en oppositie	7%	5%	4%	1%	8%	2%	5%	20%	2%	2%
Politici	7%	4%	1%	13%	8%	9%	16%	0%	0%	0%
Andere partijen slecht	6%	14%	1%	4%	1%	5%	5%	10%	0%	1%
Geen	5%	8%	7%	7%	4%	8%	4%	4%	6%	2%
Gewoonte	4%	0%	0%	3%	21%	16%	0%	1%	0%	0%
Apolitiek	3%	1%	2%	1%	1%	1%	0%	0%	26%	12%
Aanbeveling	2%	0%	1%	3%	12%	5%	1%	0%	0%	0%
Andere	2%	4%	5%	1%	1%	1%	2%	1%	0%	7%

Sterk verschillende motieven

- In het algemeen wijzen kiezers het meest naar de ideologie en de waarden van hun partij (21%). Ze claimen dus omwille van inhoudelijke redenen te stemmen. Voor minstens een gedeelte kan dit ook een indicatie zijn van 'gewenst' antwoordgedrag: kiezers zeggen uiteraard graag dat ze 'inhoudelijk' stemmen. Nog een inhoudelijk motief dat frequent genoemd wordt, zijn de specifieke beleidsthema's en dus de partijstandpunten waar de kiezers naar verwijzen (18%). De liefde voor of identificatie met partij (17%) en politici (7%), wat niet direct inhoudelijk is maar eerder nestgevoel en identificatie, speelt ook een rol. Heel wat kiezers zeggen ook dat ze voor partijen stemmen die hun belangen verdedigen (16%), wat je ook een beleidsinhoudelijke stem zou kunnen noemen. Verwijzingen naar regering en oppositie (7%): dat kan gaan over vinden dat de regering het goed of slecht doet, maar ook willen dat er iemand anders aan zet komt (bvb. Vlaams Belang in de regering). Anti-politiek scoort ook hoog (12%), samen met 'andere partijen slecht' (6%) zegt toch bijna één vijfde van de kiezers dat ze omwille van negatieve redenen stemmen. De twee 'socialisatie'-motieven, gewoonte (4%) en aanbevelingen (2%), zitten laag. Als een motief genoemd door een electoraat minstens 5% boven het gemiddelde scoort, hebben we het in groen gezet. Deze 'oververtegenwoordigde' motieven duiden we op de volgende slides aan de hand van enkele letterlijke antwoorden op de stemmotieven vragen
- Op de slides daarachter presenteren we ook word clouds van de motieven van alle groepen kiezers, om een idee te geven van de exacte woorden die er gebruikt werden

Quotes PVDA, Groen en Vooruit

- PVDA-kiezers wijzen bovenmatig naar belangenverdediging (*"Komt op voor de gewone man en vrouw", "Ze komen op voor het volk", "Ze komen op voor de kleine mens", "Ze zijn voor de werkende mensen"*), en naar de andere partijen die slecht zijn (*"Kritisch tov de graaicultuur van de gevestigde partijen", "Gesjoemel met N-VA, CDV, Open VLD, Groen, Vooruit moet stoppen", "PVDA zijn de nieuwe socialisten. De socialisten zelf zijn teveel naar rechts opgeschoven", "Het is een proteststem omdat er niets beters voorhanden is bij die overige zakkenvullers"*).
- Groen-kiezers zijn heel duidelijk in hun antwoorden: het zijn bijna volledig thematische kiezers, met name milieu en klimaat (*"Maken milieubewuste keuzes", "doen hun best om natuur en klimaat te beschermen", "Ik kies voor Groen omdat ze echt met het milieu bezig ben, wat ik echt belangrijk vind", "Programma; milieu; klimaat"*)
- Vooruit-kiezers kijken op drie motieven af: ideologie en waarden (*"Progressief", "Ze zijn een mensvriendelijke, socialistische partij", "Linkse partij met oog voor sociale en milieu"*), belangenverdediging – maar dan wel meer diverse groepen dan bij bvb. PVDA (*"als gepensioneerde kom je hier best aan de bak", "Zij kiezen het meeste voor de toekomst van jongeren.", "Deze partij probeert het meeste te doen voor de middenklasse", "Zijn het meest begaan met de werkende mens", "partij die probeert voor het werkvolk iets te betekenen"*) en politici (*"Ik heb veel vertrouwen in Rousseau", "Intelligente personen zoals Mr Vandenbroucke in de partij", "Beste voorzitter", "Ik zou zeker mijn stem uitbrengen voor Connor. Hij is jong, gaat mee met het volk, ik vertrouw hem volledig", "Ik denk dat de huidige voorzitter niet blind is voor problemen die traditioneel te soft werden behandeld door Vooruit.", "Eigenlijk weet ik er gewoon te weinig van maar ik vind Rousseau sympathiek", "Ik vind dat Rousseau echt snapt wat er bij de bevolking leeft en waar veel mensen problemen mee hebben."*)

Quotes CD&V, Open Vld en N-VA

UPDATE

- CD&V steunt op ideologie en waarden (*“Ik deel hun gedachtegoed”, “leunt meest aan bij mijn eigen waarden”, “menselijke waarden”, “Christelijk”*), op partij (*“goede partij”, “partij die best bij me past”*) en dan, opvallend, van alle partijen het meest op gewoonte en aanbeveling (*“Altijd voor gekozen”, “Uit pure gewoonte”, “Familiengewoonte van vroeger”, “Meegekregen van thuis”, “Uit traditie, mijn ouders stemden ook zo”, “Mee opgegroeid”*). Hoewel het niet bovengemiddeld vermeld wordt (10%), zien we bij belangenverdediging toch ook enkele respondenten die expliciet verwijzen naar het platteland en/of de landbouw (*“deze partij is de enige die opkomt voor het platteland”, “Staan achter de mensen die ervoor zorgen dat er voedsel is in België”, “komen op voor boeren”*)
- Bij Open Vld is het identiek. Qua stemmotieven (ook) zitten de twee centrumpartijen heel dicht bij elkaar, met ook hier ideologie en waarden (*“liberaal”, “veel vrijheid”, “het gedachtegoed en politieke moed”, “centrum rechts met aandacht voor belastingen”, “kapitalisme”*), partij-gerelateerde motieven (*“De meest nuchtere partij op dit moment”, “meest evenwichtige partij”*), alsook aanbevelingen en gewoonte (*“Zit in onze familie, liberaal maar nog steeds vrij gecentreerd”, “ik stem mijn leven lang voor dezelfde partij”, “uit familiale gewoonte”*)
- Ook de N-VA haalt zijn stemmen door ideologie en waarden (*“beste partijprogramma”, “goede visie”, “Vlaams”, “Hun ideologie leunt het dichtst aan tegen die van mij”, “Staat voor waarden waarin ik geloof: loon naar werken”, “een rechtse partij die mijn gedachtegoed genegen is, doch niet te extreem”, “Promoot Vlaanderen”*) en de partij (*“Partij, die het goed voor heeft”, “Goede partij”, “Partij met gezond verstand”, “deze partij is het meest betrouwbaar en heeft dikwijls een goede keuze”*). Maar dan volgen politici als uitschieter, vooral Bart De Wever (*“ik heb een groot vertrouwen in Bart De Wever”, “Voorzitter die duidelijk communiceert”*), maar ook algemene verwijzingen (*“de meest bekwame politici”, “goed programma en ministers”*) en enkele specifieke verwijzingen (*“Zuhail Demir durft finaal in te gaan tegen de macht van de Boerenbond”, “Theo zijn beleid”, “Theo Francken doet wat hij zegt en geeft zijn mening klaar en duidelijk”, “Minister Demir is een ongelooflijk werkpaard”*)

Quotes Vlaams Belang, blanco en niet-kiezers

UPDATE

- Opvallend voor VB-kiezers is het zeer frequent verwijzen naar regering en oppositie, wat in dit geval wil zeggen dat de kiezers vinden dat die partij aan de macht moet komen en voor verandering zal zorgen (*“omdat de rest er niets van terecht brengt, geef deze partij een kans”, “omdat deze eindelijk eens uit het cordon sanitaire mogen komen en het eens bewijzen”, “Het cordon sanitaire is voorbijgestreefd”, “Tijd voor verandering. De traditionele partijen maken er al jaren een boeltje van.”, “Omdat zij nooit aan de macht komen, ondanks hun hoog aantal stemmen.”*). Daarnaast valt de partij op door de frequente verwijzing van de kiezers naar thema's (migratie, bvb. *“ik wil al die vreemden buiten”, “Er is te veel immigratie waardoor er te veel geweld, diefstal, agressie is”, “Standpunt rond migranten en aanpak criminaliteit”, “Teveel asielzoekers”*) en belangenverdediging, vaak gelinkt aan migratie (*“Belgen eerst ipv buitenlanders die hier niets te zoeken hebben en ook niets bijdragen”, “Het wordt tijd dat er eens prioriteit worden gesteld in ons voordeel en niet voor vreemden of profiteren van sociale zekerheid en altijd maar de werkende mens belasten”, “Omdat ik vind dat ze ons “eigen” volk eerst moeten helpen en dan de migranten.”*)
- Bij de blanco- en niet-kiezers zijn het al apolitieke en antipolitieke motieven die de klok slaan. Een bloemlezing: *“allemaal belovers!!”, “in belgie is maar 1 partij : eigen belang!!!!!!!!!!!!”, “Ze beloven tot ze hun postje hebben”, “Omdat elke politiker een leugenaar is en eens aan de macht komt zich egoïstisch opstelt”, “Omdat geen een partij zijn beloftes na komt heeft geen zin om te stemmen”, “Omdat onze stem toch niet gehoord word”, “Het is 1 pot nat: graaicultuur, eigenbelang eerst, geen rekening houden met de wensen van de bevolking”, “Ene pot nat”, “Het zijn allemaal dezelfde zakkenrollers”, “Ze luisteren toch niet naar ons”, “haalt niks uit”, “Heeft het zin?”*.

Motieven van Groen-kiezers

Motieven van Vooruit-kiezers

Motieven van CD&V-kiezers

Motieven van Open Vld-kiezers

Motieven van N-VA-kiezers

Stemmotief	Vershil 2022-2023	Kiezers van PVDA	Kiezers van Groen	Kiezers van Vooruit	Kiezers van CD&V	Kiezers van Open Vld	Kiezers van N-VA	Kiezers van VB	Blanco of ongeldig	Ik zou niet gaan stemmen
Ideologie en waarden	-2%	-9%	-1%	6%	-12%	1%	1%	-4%	-3%	-2%
Thema's	1%	2%	2%	2%	4%	1%	1%	6%	-2%	-9%
Partij	-1%	1%	1%	-10%	0%	-3%	3%	2%	0%	0%
Belangenverdediging	1%	-8%	1%	2%	9%	0%	0%	-1%	-1%	1%
Anti-politiek	1%	2%	1%	0%	0%	1%	-1%	-7%	6%	15%
Regering en oppositie	-2%	-3%	2%	-1%	5%	-5%	-2%	-1%	-6%	-3%
Politici	-2%	0%	-3%	-2%	-4%	-6%	0%	-1%	0%	0%
Andere partijen slecht	0%	0%	-4%	-3%	0%	1%	-1%	2%	-2%	0%
Geen	0%	6%	1%	3%	1%	0%	-2%	-1%	1%	-2%
Gewoonte	1%	-1%	-2%	-1%	10%	9%	-1%	0%	0%	0%
Apolitiek	1%	0%	0%	1%	1%	-1%	0%	0%	10%	2%
Aanbeveling	-1%	-1%	0%	-2%	-8%	-2%	0%	0%	0%	0%
Andere	-1%	3%	4%	0%	-2%	-4%	-1%	0%	-4%	-8%

- De tabel hierboven bevat de verschillen in motieven per partij tussen 2022 en 2023. Cellen in een groene kleur markeren een stijging van het vermelden van dat motief voor die partij, in het rood een daling
- Over het algemeen is er niet zoveel beweging, de grootste stijgingen liggen rond 10% meer of minder. Motieven schijnen vrij stabiel te zijn. We wijzen alleen op de grootste verschuivingen
- Wellicht de grootste wijzigingen vinden we bij CD&V. Belangenvereniging stijgt er vrij sterk (+9%), wellicht een direct gevolg van het feit dat de partij zich als verdediger van het landbouwersbelang of, breder, het plattelandsbelang opwierp in de stikstofcrisis. Maar mensen wijzen wel minder naar de ideologie en waarden van de partij (-12%). Opvallend, nog meer dan vorig jaar verwijzen CD&V-kiezers naar gewoonte als hun belangrijkste motief. Hoe dan ook, de profilering van de partij heeft er voor gezorgd dat nu relatief veel andere motieven door de CD&V-kiezers worden genoemd
- Bij PVDA zijn er ook wat wijzigingen met ideologie en waarden (-9%), belangenverdediging (-8%)
- Bij Vooruit is het partij-motief gedaald (-10%)
- Bij Open Vld zijn kiezers meer omwille van gewoonte (+9%) gaan stemmen
- Bij de andere partijen niet zo veel veranderingen

14. Belangrijkste/opvallende resultaten

Te onthouden van DS2023 (1)

- De drie belangrijkste vaststellingen lijken te zijn:
 1. De bezorgdheid over materiële verarming en *inkomensverlies* is sterk aanwezig, er heerst een crisis-gevoel en alle sociaal-economische parameters staan op rood
 2. Het politieke *ongenoegen* neemt na een stabilisatie (of bescheiden verbetering) de voorbije jaren nu opnieuw verder toe. De afkeer van politici en partijen is alleen maar gegroeid
 3. Opnieuw is er een enorme verschuiving van de belangrijkste politieke thema's, *koopkracht* is belangrijk maar *migratie* is helemaal terug als thema en scoort (bijna) het hoogste
- Als je die drie tendensen samen neemt, dan zitten we anno 2023 in een perfecte storm. Of die blijft aanhouden tot de verkiezingen van 2024, is niet zeker. De aanhoudende discussie over de vergoedingen van politici suggereert dat het politieke ongenoegen alvast niet snel zal wegebden. Er is nog meer dan een jaar en op één jaar tijd kan veel gebeuren, maar het lijkt er op, en ook de voorbije edities van De Stemming gingen al in die richting, dat de twee radicale partijen (PVDA en Vlaamse Belang) zullen groeien, de twee centumpartijen (CD&V en Open Vld) klappen zullen krijgen. Aan de linkerzijde staat langzaam maar zeker een nieuwe grote speler op (Vooruit) die de pendant kan vormen van de N-VA aan de rechterzijde. Ook N-VA (al eerder) en Groen (voor het eerst) gaan bergaf. De herverkaveling gaat onverminderd door

Te onthouden van DS2023 (2)

- De terugkeer van migratie naar de top van de thema-ranking verwondert, omdat er zich geen opvallende crisis of evenement heeft voorgedaan dat daar de aanleiding zou hebben kunnen toe geven (zoals de val van de regering over het Marrakesh-pact)
 - Wellicht is migratie op dit moment onderliggend het thema dat mensen het meest belangrijk vinden. Tijdelijke crisissen of extreme gebeurtenissen (corona, Oekraïne...) trekken mensen tijdelijk weg van dat thema, maar als er terug wordt gekeerd naar de normaliteit neemt migratie zijn top-positie terug in
 - Dat alles heeft wellicht ook te maken met de politiek van het Vlaams Belang als grootste partij van Vlaanderen (alvast in de peilingen). Het succes van het Vlaams Belang is niet alleen veroorzaakt *door* migratie, dat succes en de communicatie van de partij zelf zorgt er voor dat migratie ook hoog op de agenda blijft. Mensen die een partij steunen gaan die ook volgen en worden beïnvloed door de partij
- Een nieuwe bevinding in DS2023 (in vergelijking met de vorige versies) is het grote belang van materiële, sociaal-economische factoren. Werkelijk inkomen, kunnen rond komen met dat inkomen, en de perceptie van de evolutie van het inkomen zijn héél krachtige voorspellers van veel politieke attitudes en ook van stemgedrag. Dat relativeert wat de vorige keren werd gesteld, met name dat de nieuwe sociaal-cultureel breuklijn de oude sociaal-economische breuklijn naar de achtergrond heeft geduwd. Wanneer het er echt op aan komt, wanneer verarming dreigt, is materiële welstand een belangrijke drijfveer van mensen hun politieke handelen

Te onthouden van DS2023 (3)

- In tegenstelling tot inkomen lijkt woonplaats niet van groot belang. Waar we het testten in de analyses, was woonplaats, of ruwweg de vermeende tegenstelling tussen stad en platteland, weinig relevant. Het gebruik van de zes clusters verbergt natuurlijk ook nog onderliggende variatie in de steden en gemeenten, maar ze vormen wel een manier om te kijken in welke mate de woonplaats er toe doet. Bijkomend is het ook zo dat we wel geen specifieke platteland-stad-attitudes gemeten hebben. Dat gezegd zijnde, zien we dat woonplaats als achtergrondfactor relatief weinig effect heeft op attitudes en stemgedrag
- En nog iets dat schijnbaar geen grote rimpeling heeft teweeggebracht: de langdurige stikstofcrisis in de Vlaamse regering. We zien in onze resultaten geen enkel spoor dat dat grote effecten heeft gehad, ondanks het feit dat de hele saga net voor het afnemen van ons onderzoek plaatsvond. CD&V heeft zich wat anders kunnen profileren (zie verschuiving in de stemmotieven voor die partij) maar voor de rest zien we er helemaal niets van; landbouw blijft bijvoorbeeld onzichtbaar als thema
- DISCLAIMER: helemaal op het einde willen we graag toch tot voorzichtigheid oproepen vooral wat betreft het gebruik en de interpretatie van de kiesintenties en het gebruik daarvan om de uitslag van 2024 te voorspellen. De reden is dat de verkiezingen van 2019 al vier jaar achter de rug zijn waardoor de herweging die we doen steeds meer suboptimaal wordt. Steeds meer kiezers weten niet meer voor wie ze in 2019 stemden of herinneren het zich fout. Bovendien, en belangrijker, er komen elk jaar nieuwe jonge kiezers bij die de vorige keer nog niet mochten stemmen; van die laatsten hebben we geen 'vorig stemgedrag' en dus kunnen we er ook niet naar herwegen. Daarbij komt nog dat in 2024 ook 16-17-jarigen zullen mogen stemmen voor de EU-verkiezingen, en die zitten al helemaal niet in ons onderzoek, laat staan dat we er voor zouden kunnen herwegen. Tot slot, wijst onderzoek ook uit dat de voorspellende waarde van peilingen, zeker een ruim jaar voor de verkiezingen, beperkt is (<https://www.universiteitleiden.nl/en/research/research-output/social-and-behavioural-sciences/van-der-meer-janssen-louwerse-the-predictive-value-of-polls-in-a-fragmented-multi-party-system>)